

Średniowieczne kościoły Słupska i powiatu słupskiego

**Architektura
Historia
Historia Sztuki**

Opracowanie i przekład: Władysław Goliński

Ustka, luty- 2026

Spis treści

Średniowieczne kościoły Słupska	6
1. Dawny kościół (drewniany) parafialny pw. św. Piotra, zastąpiony budowlą z cegły w czasach nowożytnych.....	6
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 93-97.....	7
Stolp; St. Petrikirche.....	7
Słupsk; kościół p.w. św. Piotra.....	7
2. Dawny kościół klasztorny norbertanek pw. św. Mikołaja, obecnie Miejska Biblioteka Publiczna.....	14
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 53-57.....	15
Stolp; Nicolaikirche.- Nonnenkloster.....	15
Słupsk; kościół p.w. św. Mikołaja.....	15
3. Kościół dominikanów pw. św. Jacka.....	22
Historia kościoła.....	22
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jacka.....	23
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 74-90.....	23
Stolp; Dominikanerkloster.- Schlosskirche.....	23
Słupsk; Klasztor Dominikanów - Kościół Zamkowy pw. św. Jacka.....	23
4. Kaplica szpitalna pw. św. Jerzego.....	41
Opis architektoniczny kaplicy.....	41
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 90-93.....	42
Stolp; Heil. Geist Hospital- St. Spiritus.....	42
Słupsk; Szpital św. Ducha.....	42
Stolp; Das St. Georgshospital,.....	42
Słupsk; Szpital św. Jerzego,.....	42
5. Kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny.....	46
Historia kościoła.....	46
Schematyczny opis architektoniczny.....	47
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 57-73.....	47
Stolp; Marienkirche.....	47
Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny.....	47
Średniowieczne kościoły powiatu słupskiego	73
1. BARCINO, pow. słupski, gm. Kępice.....	74
Historia kościoła pw. św. Anny.....	74
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Anny.....	74
2. BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska.....	76
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski.....	76
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski.....	76
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 2-4,.....	79

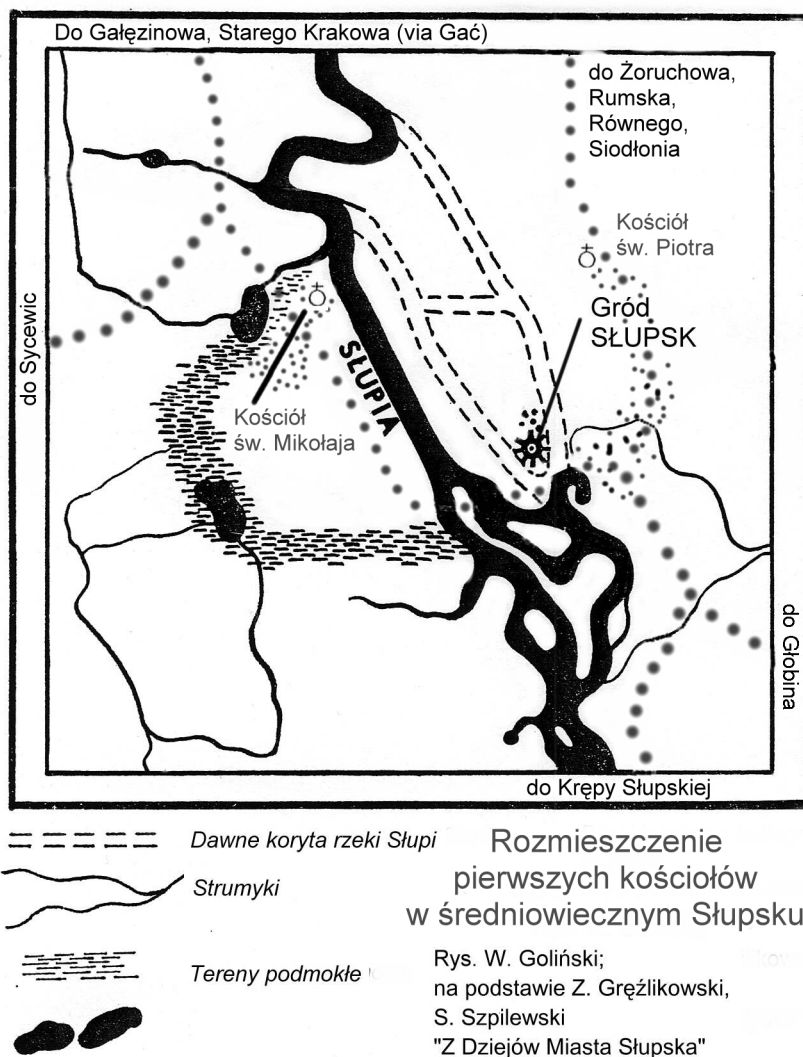

Budow	79
Budowo	79
3. CHARNOWO, pow. słupski, gm. Ustka	82
Historia kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego	82
Opis architektoniczny kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego	82
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 1-2;	83
Arenshagen	83
Charnowo	83
4. DĘBNICA KASZUBSKA pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska	84
Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	84
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	85
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 6- 7.	86
Rathsdamnitz (Raths- Damnitz)	86
Dębica Kaszubska	86
5. DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka	88
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	88
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	88
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 9-10, ...	90
Dünnow	90
Duninowo	90
6. GARDNA WIELKA, pow. słupski, gm. Smołdzino	92
Źródła; KOŚCIÓŁ W GARDNIE WIELKIEJ	92
Opis architektoniczny kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny	93
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 11-12, ...	95
Gr.- Garde	95
Gardna Wielka	95
7. GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. Ustka	98
Historia kościoła pw. św. Mikołaja	98
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Mikołaja	98
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 105-107, ...	100
Wintershagen	100
Grabno	100
8. KOBYLNICA, pow. słupski, gm. Kobylnica	104
Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	104
Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	104
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 4-5, ...	105
Cublitz	105
Kobylnica	105
9. KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica	107

Historia kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	107
Opis architektoniczny kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	107
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 21.....	108
Quakenburg	108
Kwakowo	108
10. MOŹDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka	110
Historia kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła	110
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła	111
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 18.....	113
Mützenow	113
Możdżanowo	113
11. OSOWO, pow. słupski, gm. Kępice	117
Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.....	117
Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	117
12. ROWOKÓŁ, pow. słupski, gm. Smołdzino	119
Sanktuarium Maryjne na Rowokole	119
Badania archeologiczne na Rowokole.....	119
Posadowienie Sanktuarium Maryjnego na Rowokole.....	120
Historia sanktuarium na Rowokole	121
13. SIERAKOWO SŁUPSKIE, powiat słupski, gm. Kobylnica.....	123
Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.....	123
Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.....	123
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 110-112.....	125
Zirchow	125
Sierakowo Słupskie	125
14. SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica	131
Historia kościoła pw. św. Stanisława Kostki.....	131
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Kostki	131
15. STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny	134
Historia kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika.....	134
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika	134
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 33-35,.....	135
Stojentin (Stojenthin).....	135
Stowięcino.....	135
16. STRZELINO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	138
Historia kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego.....	138
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego	138
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 99.....	140
Gr. Strellin.....	140
Strzelino	140

17. SWOŁOWO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	141
Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.....	141
Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.....	142
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 31-33.....	143
Schwolow	143
Swołowo	143
18. USTKA, pow. słupski, gm. Ustka.....	147
Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja	147
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 98-99.....	147
Stolpmünde	147
Ustka	147
19. WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	149
Historia kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej.....	149
Opis architektoniczny kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej	149
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 100-103.....	151
Vessin.....	151
Wieszyno.....	151
20. WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka.....	157
Historia kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu	157
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu.....	157
Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 103-105.....	158
Weitenhagen.....	158
Wytowno.....	158
21. ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica.....	162
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych.....	162
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych.....	162
Spis rycin	165
Literatura	171

Średniowieczne kościoły Słupska

Ryc. 1. Usytuowanie najstarszych kościołów w Słupsku.

1. Dawny kościół (drewniany) parafialny pw. św. Piotra, zastąpiony budowlą z cegły w czasach nowożytnych

Najstarszy kościół w Słupsku nosił wezwanie św. Piotra. Kościół ten był wzmiankowany w dokumencie wystawionym przez Mściwoja II w 1281 r. Jako jedyna świątynia w Słupsku pełnił rolę kościoła parafialnego. Po wybudowaniu kościoła pw. Najświętszej Marii Panny podzielono parafię kościoła św. Piotra na dwie części; lewobrzeżny Słupsk podlegał teraz pod kościół Najświętszej Marii Panny. Osada prawobrzeżna, która teraz stanowiła parafię była zamieszкана przez ludność słowiańską, posługującą się językiem kaszubskim. Napływowa, od 2-giej poł. XIII w., ludność niemiecka miała swoją parafię na lewobrzeżnym Słupsku, podległą pod nowo wybudowany kościół. Osada ludności słowiańskiej podlegała jurysdykcji książęcej. Budynek kościoła św. Piotra musiał powstać przed rokiem 1281 skoro został wtedy wymieniony w dokumentach, przyjmuje się, że był to budynek drewniany. W miejscu tego kościoła został wybudowany w XIV w. kościół murowany z cegły w stylu gotyckim, był oszkarpowany. Była to bazylika trzynawowa. Niestety, budynek ten spłonął w 1616 r., kościół odbudowano i rozbudowano

w 1797r. został on rozebrany i w 1860 r. gmina protestancka wybudowała nowy kościół, który przetrwał do naszych czasów. Parafia rzymsko- katolicka przejęła budynek kościelny w 1945 r., nastąpiła zmiana wezwania na kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku.

Bulwersujące jest nazewnictwo określenia schematycznej postaci „wygrawerowanej” w kamieniu na: bożek stepowy (w domyśle słowiański). Kamień znaleziono w zgłiszczach kościoła po pożarze, a konkretnie w dolnych partiach kościoła św. Piotra. Kamień z Bożkiem wyrytym na „kamieniu stepowym”- tak nazywał tę rzeźbę nasz regionalista Walter Witt. Od niego poszło to nazewnictwo na polską literaturę historyczną. W istocie jest to schematycznie przedstawiona ludzka postać identyczna prawie z przedstawieniem apostołów na krzyżu z VI w. cmentarza w Moon, Irlandia. Szersze uzasadnienie dla pochodzenia schematu człowieka wykutego w słupskim kamieniu jest przedstawione w moim artykule:

<http://biblioteka.ustka.pl/ustka-tu-i-tam/maleiduzepasje/1039-goliski>

artykuł pt.: *O kamieniu stepowym i grodziskach.*

Ryc. 2. Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od wschodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 3. Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od południa, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 93-97.

Stolp; St. Petrikirche.

Nicht mehr vorhanden und durch einen Neubau an der alten stelle ersetzt, ist die **Altstädtische** oder **St. Petrikirche**.

Die älteste Kultausstätte des Ortes ist jedenfalls hier zu suchen, auch wenn man die alte Kirche nicht, wie das im vorigen Jahrhundert der Fall, für den slavischen Tempel des Swantewit „dessen Bild noch jetzt an dieser Kirche in Stein zu sehen ist“ hält.

Im Jahre 1269 wird Hermann als

Słupsk; kościół p.w. św. Piotra

Budynek nie istnieje już i został zastąpiony nowym na starym miejscu, **kościół Staromiejski** lub **kościół p.w. św. Piotra**.

Najstarsze miejsce kultu w tym rejonie z pewnością znajduje się właśnie tutaj, choć starego kościoła nie uważa się, jak to było w poprzednim stuleciu, za słowiańską świątynię Swantewita, „którego wizerunek wciąż można zobaczyć wyrytym w kamieniu właśnie w tym kościele”.

W 1269 roku Hermann został

Capellan der St. Petrikirche genannt.

Im Jahre 1281 übergab der Herzog Mestwin II. die Kirche dem Kloster zu Belbuk: Notum esse volumus- quod nos- abhati et fratribus nec non ecclesiae in Belboch- contilimus- ecclesiam beati Petri apostuli in Stolp.

1299 Andreas Kopidlowitz Archidiacon der Kirche.

1364 Dominus Conradus Stednich plebanus in antiqua Stolp.

1616 brannte die Kirche, durch einen Blitzschlag entzündet, bis auf die Mauern ab.

1697 fand nach einer im Pommerschen Museum auf bewahrten, auf Leinwand mit Ölfarbe gemalten Inschrift eine Vergrößerung und Ausbesserung der Kirche statt.

In den 60er Jahren ist sie dann durch einen Neubau ersetzt.

Von der alten Kirche sind Aufnahmezeichnungen in der Registratur der Königlichen Kreisbauinspektion Stolp vorbanden welche zur Vorbereitung eines Umbaues vor etwa 50 Jahren angefertigt worden sind, und ein Bild der Kirche vor ihrer Zerstörung geben. (Abb. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68.)

wspomniany jako kapelan kościoła św. Piotra.

W 1281 roku książę Mściwoj II przekazał kościół klasztorowi w Belbuk: pragniemy, aby było wiadome, że my, opaci i bracia kościoła w Belbok, przyłączyliśmy się do kościoła błogosławionego apostoła Piotra w Słupsku.

1299 Andrzej Kopidłowicz, archidiakon kościoła.

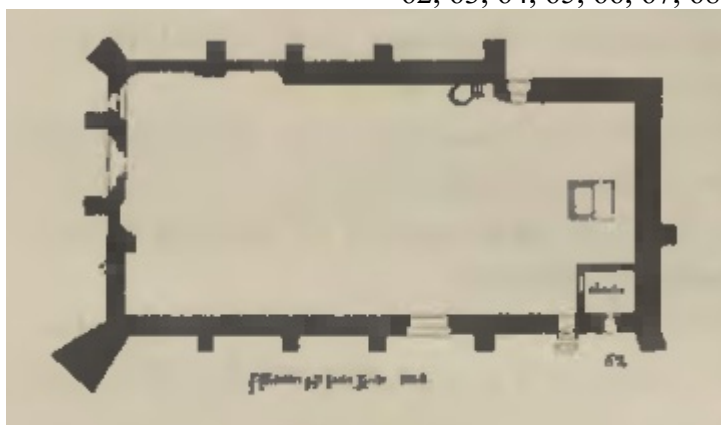
1364 Lord Konrad Stednich, plebejusz w starożytnym Słupsku.

W 1616 roku kościół spłonął aż do murów, gdy uderzył w niego piorun.

Według napisu namalowanego na płótnie farbą olejną i zachowanego w Muzeum Pomorskim, kościół rozbudowano i wyremontowano w 1697 roku.

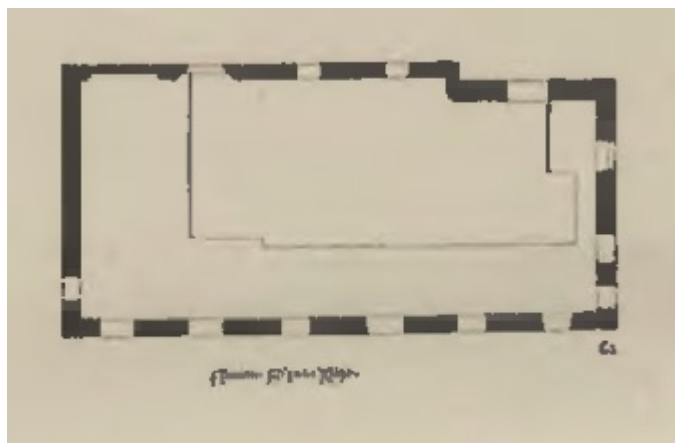
W latach 60. zastąpiono go nowym budynkiem.

Rysunki geodezyjne starego kościoła znajdują się w dokumentach Królewskiego Okręgowego Inspektoratu Budowlanego w Stolp. Rysunki te zostały wykonane około 50 lat temu w ramach przygotowań do odbudowy i przedstawiają obraz kościoła przed jego zniszczeniem. (Ryc. wg. oryg. 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68)

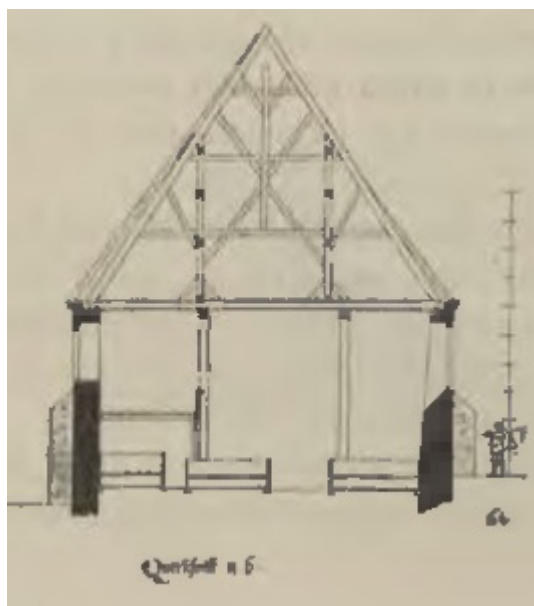
Ryc. 4. Kościół św. Piotra w Słupsku- rzut przyziemia.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 94.

Ryc. 5. Kościół św. Piotra w Słupsku- rzut piętra.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 94.

Ryc. 6. Kościół św. Piotra w Słupsku- szczyt wschodni.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 94

Sie zeigen auch, wie mannigfache Veränderung die Kirche erlitten hat. Zunächst, dass die ältesten Bauformen des Gebäudes etwa auf das vierzehnte Jahrhundert hinweisen, dieses also in gotischer Zeit da die Kirche bereits mehrere Jahrhunderte bestand, einen vollständigen Neubau erlitt. Auf der Zeichnung der Westseite ist die mittelalterliche Gestalt des Bauwerkes leicht zu erkennen; es ist nicht allein die Blendenarchitektur des Giebeldreiecks erhalten, sondern auch der Haupteingang, und die diagonal gestellten Eckstrebe Pfeiler, der eine nur noch zum

Ukazują one również wielorakie zmiany, jakie zaszły w kościele. Po pierwsze, najstarsze elementy konstrukcyjne budynku pochodzą z około XIV wieku, co oznacza, że w okresie gotyku, po kilkusetletnim okresie istnienia kościoła, został on gruntownie przebudowany. Średniowieczna forma budowli jest łatwo rozpoznawalna na rysunku zachodniej strony; zachowana jest nie tylko ślepa arkada trójkąta szczytowego, ale także główne wejście i ukośnie ustawione narożne przypory, z których jedna tylko częściowo wystaje z muru. Natomiast zarówno rzut

Theil aus der Wand hervortretend, sind geblieben. Dagegen zeigen sowohl der Grundriss, wie die anderen erhaltenen Ansichtszeichnungen, dass die Kirche starke Veränderungen erlitt. Während die beiden Westjoche der Nordwand zwischen den Strebepfeilern stark ausgenischt sind, besitzt der übrige Theil der Umfassungswände eine weit grössere Stärke und nach Osten zu wie nach Süden sind die vorgenommenen Erweiterungen ohne Schwierigkeit zu erkennen. Als die Kirche 1616 durch Blitzschlag in Brand gerieth, brannte sie bis auf die Mauern nieder.

poziomy, jak i pozostałe zachowane rysunki elewacji pokazują, że kościół przeszedł znaczące przebudowy. Podczas gdy dwa zachodnie przęsła północnej ściany są głęboko zagłębione między przyporami, pozostała część murów zewnętrznych jest znacznie grubsza, a dobudówki w kierunku wschodnim i południowym są łatwo dostrzegalne. Kiedy kościół stanął w płomieniach po uderzeniu pioruna w 1616 roku, spłonął doszczętnie.

Ryc. 7. Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od południa.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 95

Ryc. 8. Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od północy.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 95

Diese blieben also wohl erhalten und erst der Erweiterung im Jahre 1697 ist jedenfalls die Zerstörung der ursprünglichen Grundrissanordnung – auch die Beseitigung des alten Chores, zuzuschreiben. Jedenfalls wurden damals nach Bedürfnis die grossen viereckigen Fenster eingebrochen und die mittelalterliche Erscheinung des Bauwerkes vollständig verwischt.

Cechy te zostały więc prawdopodobnie zachowane, a zniszczenie oryginalnego planu piętra – w tym usunięcie starego prezbiterium – można przypisać jedynie rozbudowie w 1697 roku. W tym czasie, w razie potrzeby, dodano duże, kwadratowe okna, całkowicie przysłaniając średniowieczny wygląd budynku.

Ryc. 9. Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od wschodu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 96.

Als kunst- und schmuckloses Gebäude, dessen spärliche Zier neben dem erhaltenen alten Westgiebel ein dürftiger Dachreiter und ein kreuzgeschmückte

Kościół stary zniknął jako budynek pozbawiony dzieł sztuki i ozdób, którego skromne dekoracje, oprócz zachowanego starego szczytu zachodniego, składały się ze

rundbogige Thür auf der Nordseite bildeten, ist die Kirche dann vergangen.

Knopf, Kreuz und Wetterlehne sind erhalten und im Thurme der neuen Kirche untergebracht; auf der letzteren deuten

1834

Die Jahreszahlen 1617 1722 auf Wiederherstellungsarbeiten.

1784

Von eigenartigen Interesse, wenn nicht eine Fälschung vorliegt, ist eine jetzt im Museum der Gesellschaft für pommersche Alterthumskunde in Stettin aufbewahrte Steinsculptur. Sie ist beim Abbruch der alten Kirche aufgefunden worden.¹ Die 125:66 cm grosse, bis 18 cm starke Granithplatte trägt auf ihrer Oberfläche eine kunstlos eingeritzte sitzende menschliche Figur, welche man für ein Bild des slavischen Lichtgottes, freilich ohne alle Begründung, zu halten geneigt ist. Der Stein ist in zwei Theile zerbrochen. (Abb. 69.)

skromnej wieżyczki dachowej i drzwi z półkolistym łukiem ozdobionych krzyżem po stronie północnej.

Zachowano gałkę, krzyż i zasuwę, które umieszczono w wieży nowego kościoła; na tej ostatniej wskazują daty

1834

Na pracach restauracyjnych widnieją lata 1617 i 1722.

1784

Szczególnie interesująca, o ile nie jest to falsyfikat, jest kamienna rzeźba przechowywana obecnie w Muzeum Towarzystwa Starożytności Pomorskich w Szczecinie. Została odkryta podczas rozbiórki starego kościoła. Jest to granitowa płyta o wymiarach 125 x 66 cm i grubości do 18 cm przedstawia na swojej powierzchni prosto wyrytą, siedzącą postać ludzką, którą można by uznać, choć bez uzasadnienia, za wizerunek słowiańskiego boga światła. Kamień jest rozbity na dwie części (Ryc. 10).

Ryc. 10. Kościół św. Piotra w Słupsku- odnaleziony zabytek
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 97.

¹ Vgl. Monatsblätter 1892. No. 11.

Die Ausstattung der neuen Kirche ist neu, aus der alten sind nur einzelne Stücke übernommen.

Eine Taufschüssel aus Messing hat in der Mitte eine Darstellung der Verkündigung Mariae und die Umschrift MAVRITIVS. RVBAKE. A.D. 1590; eine zweite ein Relief Josua und Kaleb, die Traube tragend und eine doppelreihige Zierumschrift.

Zwei Messingwandleuchter sind 1681 von M. Lorentz Gester, „Alter Mann im Gewerk der Birnsteindreer“, geschenkt.

Von den Glocken ist die eine 1812 gegossen, die andere neu.

* * *

Von einzelnen Kirchen oder Kapellen, welche im Laufe der Jahrhunderte verschwunden sind, haben sich Nachrichten erhalten.

Erzählt wird, dass 1498 Gerth v. Below habe Kapellen bauen lassen.

Im Jahre 1491 wird berichtet: dominus N. Stortewuns in Stolpobtinuit indultun ad celebtandum in ecclesia sue nova nondum plene constructa; doch ist unbekannt, um welches Gebäude es sich hier handelt.

Zur Zeit der Reformation wurde auf der Altstadt die St. Katharinenkirche als überflüssig abgebrochen, worüber sich der Klosterpropst Wilhelm von Natzmer als Verweser der Klostergüter im Jahre 1535 bei Herzog Barnim beschwerte: „Item dath van oldinghes ein Kerke vp der olden stadt Sanet Katerinen Kerke gewest, vnd dath de van dem rhade van stolp an Ihr Fürstliche Gnaden vorweten vnd vorwilligung vorendert, van tho ener pötlerige thogerichtet“.

Wyposażenie nowego kościoła jest nowe; ze starego kościoła wzięto jedynie kilka elementów.

Na mosiężnej chrzcielnicy widnieje centralnie przedstawienie Zwiastowania Maryi oraz napis MAVRITIVS. RVBAKE. AD 1590; na drugiej znajduje się płaskorzeźba przedstawiająca Jozuego i Kaleha niosących winogrona oraz dwurzędowy ozdobny napis.

Dwa mosiężne kinkiety zostały подарowane w 1681 roku przez M. Lorentza Gester, „starego człowieka trudniącego się wyrobem dzwonów gruszkowych”.

Jeden z dzwonów został odlany w 1812 roku, drugi jest nowy.

* * *

Zachowały się informacje o poszczególnych kościołach i kaplicach, które to informacje na przestrzeni wieków gdzieś się zapodziały.

Legenda głosi, że w 1498 roku Gerth v. Below kazał wybudować kaplicę.

Z roku 1491 donosimy: dominus N. Stortewuns in Stolpobtinuit indultun ad celebtandum in ecclesia sue nova nondum plene constructiona; nie wiadomo jednak, którego budynku to dotyczy.

W czasie reformacji kościół św. Katarzyny na starym mieście został zburzony jako zbędny, na co prepozyt klasztoru Wilhelm von Natzmer, jako administrator majątków klasztornych, w 1535 r. skarżył się księciu Barnimowi: „Item dath van oldinghes ein Kerke vp der olden stadt Sanet Katerinen Kerke gewest, vnd dath de van dem rhade van stolp an Ihr Fürstliche Gnaden vorweten vnd vorwilligung vorendert, van tho ener pötlerige thogerichtet“.

2. Dawny kościół klasztorny norbertanek pw. św. Mikołaja, obecnie Miejska Biblioteka Publiczna

Pierwszy raz w źródłach kościół św. Mikołaja został wymieniony w 1276 roku, miało to miejsce w dokumencie sporządzonym przy sposobności podarowania młyna przez księcia Mściwoja II, był to młyn znajdujący się obok kościoła. Jednak wcześniej, bo w 1269 r. jest wymieniony w dokumencie księcia Mściwoja II kapelan kościoła św. Mikołaja w mieście Słupsku. Kapelan ten już wcześniej był wymieniany w dokumencie z 1240 roku. Zatem wybudowanie kościoła św. Mikołaja było dokonane już przed 1240 rokiem, nie wiadomo jednak, kiedy dokładnie wyświęcono tą świątynię wykonaną jako kościół drewniany, zbudował go książę Świętopełk II, ze statusem kościoła prywatnego. Rodzaj uposażenia i wezwanie jakie kościół otrzymał wskazują na przeznaczenie dla kupców i rzemieślników przybywających do Słupska z okolic Lubeki. Nie zachował się zarejestrowany wygląd tego pierwszego średniowiecznego kościoła².

Mieszkańcy Słupska, aby odejść od kościoła prywatnego przystąpili do budowy odrębnego kościoła parafialnego. Według historyka prof. Barbary Popielas-Szultka kościół ten miał początkowo wezwanie św. Maurycego, zmienili wezwanie Krzyżacy i do dziś nosi kościół parafialny wezwanie Najświętszej Marii Panny. Budowa tego kościoła przypada na jej ukończenie w około 1281 roku. Jest to największa świątynia w Słupsku.

Kiedy zostały zastąpione drewniane zabudowania klasztorne na budynki murowane (plac pod nowe budynki norbertanki uzyskały w 1311 r.) i kiedy również wybudowano murowaną świątynię pod tym samym wezwaniem tego dokładnie nie wiadomo. Nie wiadomo też jak długo trwały prace budowlane i kiedy je zakończono. Nowe zabudowania były z cegły i były kryte słomą. Pomimo wielu pożarów i zniszczeń kościół św. Mikołaja zachował do obecnych czasów swoją pierwotną postać. Na podstawie zachowanych ze średniowiecza fragmentów murów przyjmuje się, że kościół murowany zbudowano w XIV wieku lub na początku XV wieku³.

Budynki zakonu norbertanek i kościoła św. Mikołaja stanowią całość funkcjonalną. Kościół jest orientowany tzn. jego prezbiterium jest od strony wschodniej (od strony rzeki), wieża od zachodu (dziś to jest ul. Grodzka). Przypuszcza się, że obecną wieżę wybudowano w 1477 roku⁴.

Pożar miasta mający miejsce w 1395 roku spowodował między innymi spalenie organów w kościele św. Mikołaja.

Początki działań reformacyjnych w Kościele mają miejsce w Słupsku już 1522 roku, kiedy to na polecenie opata klasztoru w Białobokach sprowadzono reformatora luterańskiego. Gdy w roku 1523 zmarł książę Bogusław X, za panowania jego następcy doszło w Słupsku do buntu religijnego i zwycięstwa ruchu reformacyjnego⁵.

Po wprowadzeniu w Słupsku wyznania luterańskiego postanowiono, że nabożeństwa ewangelickie odbywać się będą tylko w kościele Mariackim. Pozostałe kościoły miały pozostać puste. Na sprzeciw byłych norbertanek w kościele św. Mikołaja odbywały się jednak nabożeństwa ewangelickie. Dawne mniszki miały też swego kaznodzieję. Po wszystkich przepychankach o pozostawienie klasztoru uchwałą sejmiku stanowego w Wolinie z dnia 23 maja 1569 roku przewidywano, że klasztor jest przeznaczony dla panien z szlacheckiego rodu, dopuszczano też naukę panien pochodzenia z bogatego mieszczaństwa.

W 1665 roku kolejny pożar pochłonął klasztor i kościół, z którego pozostały jedynie mury. Spalonego kościoła nie odbudowano a jedynie nakryto dachem, aby ochronić mury, nie starczyło

---

² Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 7

³ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 11,12

⁴ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 12

⁵ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 37

bowiem pieniędzy na odbudowę wypalonego wnętrza kościoła. Budynek świątyni popadał w coraz większą ruinę⁶.

[...] Dopiero w 1737 roku staraniem pułkownika Stedinga kościół został odbudowany i zamieniony na zbór garnizonowy. Postarano się o jego niezbędne wyposażenie i umeblowanie. Nad odbudowaną wówczas amboną umieszczono napis o następującej treści:

„Roku pańskiego 1737, dnia 23 czerwca kościół ten został odbudowany na rozkaz Królewskiej Mości, po 200 latach ruiny, poświęcony na kościół garnizonowy i zostało w nim odprawione wg Trinitatis anno 1737 przez kapelana wojskowego pułku dragonów Trencknera, pierwszy raz ewangelicko- luterzańskie nabożeństwo i rozdana komunia.” [...] ⁷

Kiedy pułkownik von Steding opuścił wraz ze swoim pułkiem Słupsk w 1740 r. to kościół św. Mikołaja zamieniono na magazyn i wozownię.

W czasie wojny siedmioletniej (1756- 1763) przebywające od jesieni 1759 r. do wiosny 1760 r. w Słupsku wojska rosyjskie używały kościół św. Mikołaja za zgodą rady miejskiej jako cerkwi prawosławnej, ale też i jako miejsca swojego zakwaterowania. Już po pobycie Rosjan kościół użytkowano jako magazyn i remiza strażacka, popadł stopniowo w ruinę do tego stopnia, że belki stropowe groziły zawaleniem, także samo dach uległ zniszczeniu.⁸

W latach 70- tych XVIII w. rada miejska Słupska postanowiła dostosować budynek kościoła św. Mikołaja na potrzeby oświaty miejskiej, w budynku po przeróbkach od 1772 r. mieściła się szkoła dla ubogich dzieci.

Kolejna przebudowa kościoła miała miejsce w 1819 r. dostosowująca budynek do potrzeb szkoły elementarnej. Aby zabezpieczyć południową ścianę dobudowano nowe cztery przypory. Wymieniono też wszystkie okna, przebudowano wejście od zachodu. Szkoła elementarna prowadziła swoją działalność edukacyjną od 1920 roku. W 1834 roku dodano działalność pierwszej w Słupsku średniej szkoły żeńskiej.

W 1926 roku w dawnym kościele św. Mikołaja mieściła się szkoła dla dzieci niedorozwiniętych umysłowo i także mieściło się tu kilka klas żeńskiego gimnazjum.⁹

W marcu 1945 roku, zaraz po wejściu Armii Czerwonej do Słupska żołnierze tej armii podpalili słupską starówkę. Doszczętnie wypaliło się wnętrze i spalił się dach dawnego kościoła św. Mikołaja. Od 1955 roku zaczęto sporządzać plany odbudowy miejskiej słupskiej starówki. W opiniach konserwatora zabytków z początku lat sześćdziesiątych XX w. ruina kościoła św. Mikołaja miała pozostać odbudowana w swoim średniowiecznym wyglądzie. Projekt odbudowy kościoła został sporządzony w 1962 roku dawny kościół został przeznaczony na powiatową i miejską bibliotekę. Odbudowę rozpoczęły po wcześniejszym odgruzowaniu prace ziemne podjęte w 1965 r. Uroczyste otwarcie biblioteki po odbudowie miało miejsce 10 września 1971 roku.¹⁰

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 53-57.

Stolp; Nicolaikirche.- Nonnenkloster.

Die Nicolaikirche wird bereits im Jahre 1276 erwähnt.

Um 1280 wurde das Kloster ordinis

Słupsk; kościół p.w. św. Mikołaja

Kościół św. Mikołaja po raz pierwszy wzmiankowany jest w 1276 roku.

Klasztor żeński Premonstratensów

⁶ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 200, s. 38

⁷ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 38

⁸ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 39

⁹ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 43

¹⁰ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 50, 51

Praealsmonstratensis als Filial von Belbuk aus gegründet.

1281 überweist Herzog Mestwin II. von Pomereilen dem Kloster Belbuk ausser der Petrikirche „auf der Altstadt und der Marienkapelle im Schlosse die Nicolaikirche „am Orte des Klosters“. Notum esse volumus- quod nos- abbati et fratribus nec non ecclesiae in Belboch- contulimus- ad locum claustrum ecclesiam beati Nicolai.

Hier werden also das Kloster und die Kirche bereits zusammen genannt.

1284 wird der Nicolaikirche und dem Kloster Belbuk das Patronat der Kirche zu Gr. – Garde übertragen.

1288 am Tage St. Bartholomaei apostoli bestätigt Herzog Mestwin II., 1294 der Erzbischof Jacob von Gnesen und 1298 der König von Polen dem Kloster Belbuk und der Nicolaikirche die Schenkung des Jahres 1281: Contulimus domino abbati et fratribus castris sancti Petri in Belboch nec non et ecclesiae sancti Nicolai in Stolp, ordinis Praemonstratensis, ecclesiam beati Petri in Stolp, capellam sanctae Mariae in castro et ecclesiam sancti Stanislai in Gardna.

1294 monasterium ordinis Praemonstratensis in Słupske, quod dictum est coenobium dominarum.

1311 wird das Patronat der Stadtkirche zu Stolp dem Kloster Belbuk und dem Nonnenkloster zu Stolp verliehen und letzterem ein Platz in der Stadt zum Aufbau eines neuen Klostergebäudes angewiesen. Welche Stelle die alten Gebäude einnahmen, lässt sich nicht mehr feststellen. Bei Aufführung der Stadtmauern wurde das Kloster in dieselben eingeschlossen.

1492 wird die Stiftung einer Vicarie ad altare sancti Nicolai in ecclesia monasterii monialium angeführt; ebenso

1493 eine solche in ecclesia sancti Nicolai Stolpensi u. A.

1522 bei Einführung der Reformation wurde dem Kloster ein Verweser bestellt. 1534 wurde die Beibehaltung des Nonnenklosters beschlossen. Es wurde

został założony około 1280 roku jako filia klasztoru w Białobokach.

W 1281 roku książę Mściwoj II Pomorski transferował do klasztoru w Białobokach, oprócz kościoła św. Piotra „na starym mieście” i kaplicy Matki Boskiej na zamku kościół św. Mikołaja „na terenie klasztoru”.

Pragniemy poinformować, że przekazaliśmy opatowi i braciom, a także kościołowi w Białobokach, kościół bł. Mikołaja, który znajduje się na terenie obecnego klasztoru.

Tak więc tu klasztor i kościół zostały już wymienione razem.

W 1284 roku patronat nad kościołem w Gr. – Garde przeszedł na kościół św. Mikołaja i klasztor w Białobokach.

W 1288 roku w dniu św. Bartłomieja Apostoła książę Mestwin II, w 1294 arcybiskup Jakub z Gniezna, a w 1298 król Polski potwierdził darowiznę roku 1281 dla klasztoru w Białobokach i kościoła św. Mikołaja: Contulimus domino opat i bracia castris sancti Petri in Belboch nec non et ecclesiae sancti Nicolai in Stolp, ordinis Praemonstratensis, ecclesiam beati Petri in Stolp, capellam sanctae Mariae in castro et ecclesiam sancti Stanislai in Gardna.

1294 r. w Słupsku powstał klasztor norbertanek, zwany konwentem żeńskim.

W 1311 roku patronat nad kościołem miejskim w Słupsku otrzymał klasztor w Białobokach i klasztor żeński w Słupsku, a temu ostatniemu przydzielono teren pod budowę nowego klasztoru. Dokładnej lokalizacji starych budynków nie można już ustalić. Wraz z budową murów miejskich klasztor został w nich zamknięty.

W 1492 r. wspomina się o założeniu Vicariatu ad ołtarze sancti Nicolai in ecclesia monasterii monialium; podobnie

1493 tak i w ecclesia sancti Nicolai Stolpensi u. A.

W 1522 roku, wraz z wprowadzeniem reformacji, powołano administratora klasztoru. W 1534 roku podjęto decyzję o utrzymaniu klasztoru w

festgesetzt, dass das Kloster im Wesentlichen in Stand gehalten werden sollte. Während aber nach der Klosterordnung von 1569 20 Zellen im Kloster vorhanden sein sollten, sind seit der Reformation nicht mehr als 9 vorhanden gewesen.

1535 sanct Nicolaus Kerken.

1569 ward das Kloster zu den herzoglichen Domänen geschlagen und die Kirche hörte auf, gottesdienstlichen Zwecken zu dienen. Die Folge davon war ihr allmählicher Verfall.

1655 wurde sie in dem grossen Brande so beschädigt, dass nur die Mauern stehen blieben; auch das Kloster wurde zerstört.

1673 fing man an, die Gebäude des letzteren wieder aufzubauen, während die Kirche im wüsten Zustande verfiel und nur ein neues Dach erhielt.

1737 betrieb der Oberst von Steding die Wiederherstellung der Kirche, unterstützt von der Bürgerschaft. Über der damals aufgerichteten Kanzel wurde an der Wand folgende Inschrift angebracht:

„Anno 1737 den 23. Juni ist diese Kirche, auf Sr. Königlichen Majestät allergnädigsten Befehl, nachdem sie 200 Jahre wüste gelegen, zur Garnisonkirche gewidmet, und in selbiger den Feldprediger Trenckner, Platenschen Dragonerregiments, zum ersten mal die evangelisch lutherische Predigt und Communion gehalten worden.“

1759 und 60 benutzten die Russen die Kirche zum Gottesdienste.

Später als Magazin und Wagenremise benutzt, wurde das Gebäude so vernachlässigt, „dass Dach und Balken den völligen Einsturz drohten und die Pfeiler schon anfangen, ihr beinahe fünfhundertjähriges Alter bemerkbar zu machen“.

1771 wurde die Kirche auf Befehl des Königs an die Stadt abgetreten, zur Rathsarmenschule eingerichtet und das Schiff in drei Geschosse geteilt. „Es ist, nachdem die gemauerte und schadhafte Kuppel abgenommen worden, zwischenden vier kleinen Thürmchen, so man stehen lassen und auf welchen zierliche Vasen

jego wcześniejszej postaci. Zastrzeżono, że klasztor powinien być utrzymywany w dobrym stanie. O ile regulamin klasztorny z 1569 roku przewidywał 20 cel, o tyle ocalałych od czasów reformacji istniało nie więcej niż 9.

1535 święty Mikołaj z Kerken.

W 1569 roku klasztor został włączony do dóbr książęcych, a kościół przestał pełnić funkcje religijne. W rezultacie stopniowo popadał w ruinę.

W 1655 roku podczas wielkiego pożaru zamek został tak poważnie uszkodzony, że pozostały jedynie mury; klasztor również uległ zniszczeniu.

W 1673 roku rozpoczęto prace nad odbudową budynków tego ostatniego, podczas gdy kościół pozostawał w stanie ruiny i otrzymał jedynie nowy dach.

W 1737 roku pułkownik von Steding nadzorował odbudowę kościoła, wspieraną przez mieszkańców miasta. Na ścianie nad amboną, która wówczas powstała, umieszczono następujący napis:

„W roku 1737, 23 czerwca, z łaskawego rozkazu Jego Królewskiej Mości, kościół ten, po 200 latach opuszczenia, został poświęcony jako kościół garnizonowy. W nim odbyło się pierwsze ewangelicko-luterańskie kazanie i komunia, a przewodniczył kapelan połowy Trenckner z Pułku Dragonów Platena.“

W latach 1759 i 1760 cerkiew użytkowali Rosjanie do nabożeństw.

Budynek, wykorzystywany jest później jako magazyn i wozownia, został tak zaniedbany, że „dach i belki tworzące konstrukcję dachu były zagrożone całkowitym zawaleniem, a na filarach zaczynało już być widać, że mają prawie pięćset lat“.

W 1771 roku, na rozkaz króla, kościół został przekazany miastu, przekształcony w miejski przytułek dla ubogich, a nawet podzielono na trzy kondygnacje. „Po usunięciu kamieniarki i uszkodzonej kopuły, pozostały cztery małe wieżyczki, które zostały na swoim miejscu i na których umieszczono eleganckie wazy,

angebracht sind, mit einen flachen Dache und umlaufender Gallerie geziert, das ganze Gebäude roth und weiss abgeputzt und über den Eingang eine Tafel mit folgender Inscheift gesetzt worden: „Dank sey es göttlichen Güte! Durch Vermächtnisse in Gott ruhender Wohlthäter und unter Schutz und Beyhülle unseres Monarchen

Friedrich II. ist die 1700 sehr klein angefangene Armenschule 1772 zu dieser Erweiterung und Grösse gediehen, dass Arme und Reiche diesen Pflanzgarten nützlicher Kenntnisse und wahrer Gottseligkeit nutzen können.

Prov. XIV, 13. Wer sich des Armen erbarmet, der ehret Gott.“

1819 wurde das Gebäude zur Elementarschule ausgebaut.

Aus der Geschichte des Klosters ist noch Folgendes zu erwähnen: Das Kloster in Gallenzin wurde der Sicherheit wegen in die Nähe der Stadt- zween Armbrostschuss von der Stadt- verlegt, auf den sogenannten Ziegenhagen, dann aber mit dem Stolper Kloster vereinigt. Die Stadt gab dazu „achte Hoven up der stadt friheyt belegen, item souele worde wisschen vnd kempe im Cyegenhagen, item bz deme swarten sehe“, damit drei Priester an der Pfarrkirche, im Probsthofe oder Wedeme des Klosters freie Wohnung, Kost, Feuerung etc. geniessen. Der oberste Geistliche der Pfarrkirche war zugleich Probst des Klosters.

zostały ozdobione płaskim dachem i otaczającą je galerią. Cały budynek pomalowano na czerwono i biało, a nad wejściem umieszczono tablicę z następującym napisem: »Dzięki boskiej dobroci! Z darów dobroczyńców spoczywających w Bogu, pod opieką boską i opieką naszego Monarchy«”.

Fryderyk II nadzorował rozbudowę i wielkość szkoły dla ubogich, która na początku była bardzo mała, ale w 1700 r. osiągnęła takie rozmiary w 1772 r., że zarówno biedni, jak i bogaci mogli korzystać z tej szkółki uzyskując użyteczną wiedzę i naukę prawdziwej pobożności.

Prz. XIV, 13. Kto lituje się nad ubogim, czci Boga.

W 1819 roku budynek przekształcono w szkołę elementarną.

Z historii klasztoru należy również wspomnieć o tym, że ze względów bezpieczeństwa klasztor w Gallenzin został przeniesiony bliżej miasta – o dwa kroki od miasta – do tzw. Ziegenhagen, a następnie połączony z klasztorem w Słupsku. Miasto nadało „osiem folwarków położonych na gruntach miejskich, a także łąkę i kwaterę w Ziegenhagen, a także kwatery”, aby trzech księży w kościele parafialnym, w rezydencji prepozyta lub w kwaterach klasztornych mogli korzystać z bezpłatnego zakwaterowania, wyżywienia, opału itp. Najwyższy rangą duchowny kościoła parafialnego był jednocześnie prepozytem klasztoru.

Ryc. 11. Kościół św. Mikołaja w Słupsku- szczyt wschodni i ściana południowa, wieża.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2,
H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 55.

Der Probsthof stand auf dem Klosterhofe links und der Platz ist nachher zur Erweiterung des Klosterhofes angekauft. Dem Amte wurde ein anderer Platz vor dem Holzenthore zur Erbauung eines Ackerhofes, welcher dann auch Probsthof hiess, angewiesen. (Haken.)

1569 ging der Probsthof ein.

Die Baubeschreibung der Kirche ist dürftig. Ausser der äusseren Gesamterscheinung ist wenig von dem alten Bau zu erkennen. Noch immer bietet sie ein reizvolles Architekturbild. Aus dem murmelnden, von Gärten eingefassten Flusse erhebt sich von dichtem Grün umkränzt die alte Stadtmauer, welche gerade hier am besten erhalten ist und über dieser steigt das Kirchengebäude auf, an welches sich nach rechts hin die Reste des ehemaligen Klosters anschliessen. (Abb. 32.)

Die Kirche ist gründlich verbaut, das Innere durch die Einrichtung zur Schule vollkommen unkenntlich gemacht und auch im Äusseren, wie es scheint, nicht unwesentlich verändert. Auf der

Zagroda prepozyta znajdowała się po lewej stronie dziedzińca klasztornego, a ziemia została później dokupiona w celu rozbudowy dziedzińca klasztornego. Władze lokalne otrzymały kolejny teren przed Bramą „Holzen” pod budowę zagrody, zwanej wówczas również zagrodą prepozyta. (Haken.)

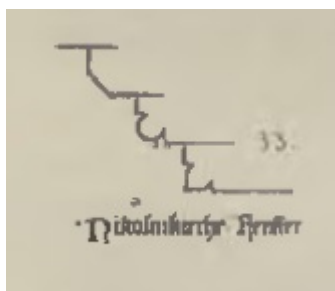
Majątek prepozyta przestał istnieć w 1569 roku.

Opis architektoniczny kościoła jest skąpy. Poza ogólnym wyglądem zewnętrznym, niewiele pozostało ze starego budynku. Nadal prezentuje on urokliwy krajobraz architektoniczny. Z szumiącej rzeki, otoczonej ogrodami, wznoszą się stare mury miejskie, otoczone gęstą zielenią. Ta część jest najlepiej zachowanym fragmentem tego samego rodzaju głównie zresztą właśnie przez tę zielenią, a nad nią wznosi się budynek kościoła, do którego po prawej stronie przylegają pozostałości dawnego klasztoru. (Ryc. 11.)

Kościół został gruntownie przebudowany, wewnątrz stało się zupełnie nie do poznania po przekształceniu w szkołę, a wygląd zewnętrzny również wydaje się znacząco zmieniony. Na rysunku

Lubin'schen Zeichnung hat der Thurm einen schlanken welcher vierseitigen Helm, welcher jetzt ganz beseitigt ist; der Giebel der Kirche ist noch nicht abgewalmt. Nach Haken beträgt die Länge der Kirche 100 Rhl., die breite 30 Rhl., die Höhe des Thurmes 90 Rhl.

Lubina wieża ma smukłą, czworoboczną iglicę, która została już całkowicie usunięta; szczyt kościoła nie jest jeszcze zwieńczony dachem. Według Hakena kościół ma 31,4 m długości i 9,4 m szerokości, wieża ma 28,3 m wysokości.

Ryc. 12. Kościół św. Mikołaja w Słupsku- gzyms

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 56.

An den Westthurm ist ein rundes (Segment-) Treppenthürmchen angebaut. Der Haupteingang im Thurme für in eine gewölbte Vorhalle mit spätem Kreuzgewölbe und grossem runden Schlusssteine. Über dem Eingange befindet sich ein grosses Fenster mit zusammengesetztem Gewändeprofil. Dasselbe besteht aus abgeschrägten Ecken, Rundstab, Birnstab und ist wohl modern. (Abb. 33.) Modern sind auch die jetzigen Strebepfeiler, das Hauptgesims und natürlich die Fenster, so dass auch im Äusseren ausser der Gesamtform kaum noch Reste des alten Baues erkennbar sind.

Do wieży zachodniej przylega okrągła (segmentowa) wieża schodowa. Główne wejście do wieży prowadzi do sklepionego przedsionka z późnym sklepieniem krzyżowym i dużym, okrągłym zwornikiem. Nad wejściem znajduje się duże okno z kompozytowym profilem ościeżnicy. Profil ten składa się ze ściętych narożników, okrągłego gzymsu i gzymsu w kształcie gruszki i jest prawdopodobnie współczesny (ryc. 12). Obecne przypory, główny gzyms i oczywiście okna również są współczesne, więc poza ogólną formą, na zewnątrz prawie nie widać pozostałości dawnego budynku.

Ryc. 13. Kościół św. Mikołaja w Słupsku- szczyt zachodni i ściana południowa, wieża.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2,
H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 56.

Auf der von Haken mitgetheilten Zeichnung des Ernst Wilhelm Arnold, Anverwandten der löbl. Kaufmanns- u. Bernsteinhändler- Zunft (Abb. 34) ist die alte Gestalt der Strebepfeiler noch zu erkennen. Ob die Anordnung der Eckthürmchen ursprünglich ist, möchte anzunehmen sein, trotzdem Lubin dieselbe nicht andeutet, jedenfalls sind sie nicht in alter Gestalt erhalten. Was von älteren Theilen noch erkennbar ist, deutet auf spätgotische Zeit.

An das Kirchengebäude schliesst sich auf der Nordseite der ehemalige Klosterhof.

Die ihn umgebenden Gebäude sind durchaus schmucklos, mögen aber noch Reste der ehemaligen Klostergebäude enthalten.

Rysunek Ernsta Wilhelma Arnolda, krewnego szanowanego cechu kupców i bursztynników, dostarczony przez Hakena (ryc. 13), nadal przedstawia pierwotną formę przypór. Można zasadnie założyć, że układ narożnych wieżyczek jest oryginalny, choć Lubin tego nie zaznacza; w każdym razie nie zachowały się one w pierwotnej formie. To, co pozostało ze starszych części, wskazuje na okres późnego gotyku.

Do budynku kościoła od strony północnej przylega dawny dziedziniec klasztorny.

Otoczające go budynki są raczej skromne, ale mogą w nich znajdować się pozostałości dawnych zabudowań klasztornych.

Ryc. 14. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- przy Słupi, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 15. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 16. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- wejście, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 17. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

3. Kościół dominikanów pw. św. Jacka

Historia kościoła

Dominikanie, sprowadzeni do Słupska przez księcia gdańskiego Mściwoja II na prośbę Wojana, przeora w Gdańsku¹¹- po 1278 roku mieli prawo wyboru miejsca na klasztor i kościół. Wybrali miejsce na lewym brzegu rzeki Słupi, które dopiero po 1310 roku objęła relokacja i kościół znalazł się w obrębie lokacyjnego miasta. Potwierdzenie fundacji ma miejsce w 1325 roku, przez księcia Warcisława IV¹². W 1395 roku ma miejsce pożar miasta¹³.

Gotycki kościół, który w swojej pierwotnej części istnieje do dzisiaj, był wznoszony przez dominikanów od drugiej połowy XIV wieku do pierwszej połowy XV stulecia.

¹¹ PUB II , nr 1126, s. 398

¹² PUB VI, nr 3886, s. 299-300

¹³ F. Woken; Beytrab zur Pommerischen Historie. Leipzig 1732, s. 155

Reformacja w Słupsku przyniosła dwukrotne plądrowanie świątyni w 1523 i ponownie w 1534, po tej destrukcji mury kościoła były bliskie zawaleniu konstrukcji kościoła¹⁴. Dopiero od początku XVII wieku kościół został wyremontowany i został zamieniony na ewangelicki kościół zamkowy.

W połowie XIX wieku kościół uległ gruntownej restauracji, uległy zmianie lica ścian i w oknach wprowadzono wąskie kolumnienki. Niestety, kościół spłonął w i po tym pożarze w 1892 roku wprowadzono neogotyckie szczyty i pseudobarokowy hełm wieży. Podczas działań wojennych sam budynek nie uległ większym zniszczeniom, częściowemu zniszczeniu uległy okna i dach.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jacka¹⁵

Kościół położony jest w południowo- wschodniej części starego miasta.

Świątynia posiada dwunawowy, trójprzęsłowy korpus, na osi nawy południowej jest wydłużone prezbiterium, prostokątne, czteroprzęsłowe; od zachodu wbudowana w fasadę wieża na rzucie prostokąta, górą ośmioboczna. Między pierwszym i drugim przęsłem nawy od południa znajduje się wieloboczna wieżyczka schodowa. Między prezbiterium i korpusem lektorium. Sklepienia gwiaździste czteroramienne, z żebrami o profilu półwałkowym, w nawie południowej na półkolistych wspornikach. Ściany z wydatną odsadzką od północy i od południa, na niej wsparte szerokie, przyściennie arkady. Filary międzynawowe ośmioboczne. Łuki arkad od południa fazowane dwuuskokowo, od północy profilowane (wkłńska, faza). Prezbiterium opięte przyporami. Szczyt wschodni prezbiterium sterczynowy z blendami.

Kościół posiada długość około 28 metrów, szerokość 8,5 metra a wysokość wnętrza 15 metrów. Kościół nakrywa wspólny dach dwuspadowy. Na zewnątrz prezbiterium opięte jest sklepieniami gwiaździstymi i rozczłonkowane przyściennymi uskokowymi arkadami.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 74-90.

Stolp; Dominikanerkloster.- Schlosskirche.

1278 schenkt Herzog Mestwin II. auf Danzig den dortigen Dominikanern einen Platz in Stolp zur Anlegung eines neuen Klosters – ad consilium et petitionem fratris Woxiani fratribus ordinis predicatorum de Gdansk contulimus aream in Słupsk pro ecclesia et clauastro construendo intra civitaten et castrum juxta fluvium Slupam vbicunque memoratusprior elegerit et viderit expedire. – Die Schenkung wurde 1325 durch Herzog Wartislav IV. bestätigt und erweitert „ut spatium seu locum infra limites et septa clauatri – debcant possidere et specialiter cameram secretam ultra plancas extensam, si pro tempore incendiis ant alias destructa fuerit sive ulius contradictione reparare et

Słupsk; Klasztor Dominikanów - Kościół Zamkowy pw. św. Jacka

W 1278 roku książę gdański Mściśław II podarował miejscowym dominikanom działkę w Słupsku pod budowę nowego klasztoru – ad consilium et petitionem fratris Woxiani fratribus ordinis predicatorum de Gdansk contulimus aream in Słupsk pro ecclesia et clauastro construendo intra civitaten et castrum juxta fluvium Slupam vbicunque memoratusprior elegerit et viderit expedire. – Darowizna została potwierdzona i rozszerzona w 1325 roku przez księcia Warcisława IV „ut spatium seu locum infra limites et septa clauatri – debcant possidere et specialiter cameram secretam ultra plancas extensam, si pro tempore incendiis ant alias destructa fuerit sive ulius contradictione reparare et

¹⁴ Mroczko Teresa, Arszyński Marian, *Architektura gotycka w Polsce*, tom II, W- wa 1995, s. 209

¹⁵ Mroczko Teresa, Arszyński Marian, *Architektura gotycka w Polsce*, tom II, W- wa 1995, s. 209

edificare ac edificare ac in locum pristinum collocare.“

Das Kloster erstand also der Burg gegenüber auf der linken Seite der Stolpe, auf dem sogenannten Mönchshofe, auf welchem zu Haken's Zeit das reformirte Schule und ein Wittwenhaus für den lutherischen Schlossprediger stand. Die Gebäude standen innerhalb der Stadtmauer, nur das heimliche Gemach war über dieselbe hinaus nach Art der Danzker in den Ordensschlössern Preussens über den Fluss erbaut.

Wie das Nonnenkloster stand das der Predigermönche unter des Rathes Schutz und wurde auch zum Gau der Stadtmauern herangezogen.

1492 wird die Stiftung einer Vicarie ad altere St. Nicolai in ecclesia monasterii monialium erwähnt.

Bei Einführung der Reformation wurde das Kloster geplündert. Zwar forderte der Herzog den Wiederaufbau des Klosters und die Herausgabe der entführten Kostbarkeiten, doch geschah nichts – und 1534 wurde das Kloster von dem Rentmeister Ambrosius Vormann in Besitz genommen und gänzlich vernichtet, so dass die „Mönneke kerke“ um 1600 dem Einsturze nahe war.

Da liess die Herzogin Ermuth das Gebäude wieder herstellen und am Johannistage des Jahres 1602 zur St. Johanniskirche einweihen.

1993 wurde die Kirche den Reformirten zum Mithesitze überwiesen.

1777 wurde der Thurm gründlich ausgebessert.

1779 erhielt die Kirche ein neues Dach und innen und aussen einen weissen Anstrich. Der König gab hierzu 1778 Thaler.

1875 erfolgte eine Wiederherstellung und Neueinweihung der Kirche.

1892 zerstörte ein Brand das Dach un den Glockenthurm. Diedrei westlichen Joche des Schiffes brannten aus, doch blieben die Gewölbe erhalten.

edificare ac edificare ac in locum pristinum collocare.“

Klasztor powstał więc naprzeciwko zamku na lewym brzegu Słupi, na tzw. Dziedzińcu Mnichów, gdzie za czasów Hakena znajdowała się szkoła reformowana i dom dla wdów luterńskiego kaznodziei zamkowego. Budynki znajdowały się w obrębie murów miejskich; jedynie komnata prywatna została zbudowana poza nimi, po drugiej stronie rzeki, na wzór zamków krzyżackich w Prusach.

Podobnie jak klasztor żeński, klasztor dominikanów znajdował się pod opieką rady i był również włączony do murów miejskich.

W 1492 roku wzmiankowana jest fundacja plebanii dla starego kościoła św. Mikołaja w kościele sióstr klasztornych.

Wraz z wprowadzeniem reformacji klasztor został splądrowany. Chociaż książę domagał się odbudowy klasztoru i zwrotu skradzionych skarbów, nic takiego jednak nic się nie wydarzyło – w 1534 roku klasztor został zajęty przez skarbnika Ambrosiusa Vormanna i doszczętnie zniszczony, tak że do 1600 roku „Mönneke kerke” był bliski upadku.

Księżna Ermuth odrestaurowała budynek i konsekrowała go w dniu świętego Jana w 1602 roku jako kościół św. Jana.

W 1993 roku kościół przekazano Kościołowi Reformowanemu do wspólnego użytkowania.

Wieżę gruntownie wyremontowano w 1777 roku.

W 1779 roku kościół otrzymał nowy dach i został pomalowany na biało wewnątrz i na zewnątrz. Król przekazał na ten cel talary w 1778 roku.

Kościół odrestaurowano i ponownie poświęcono w 1875 roku.

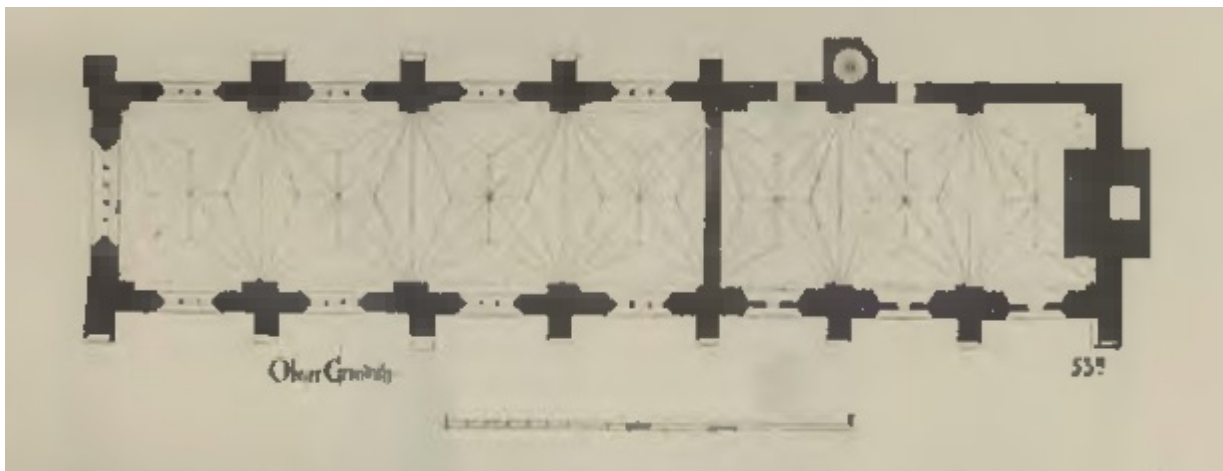
W 1892 roku pożar zniszczył dach i dzwonnice. Spłonęły trzy zachodnie przęsła nawy, ale sklepienia pozostały nienaruszone.

Baubeschreibung.

Die Kirche mit überschanken Westthurme und äusseren Strebepfeilern ist eineinschiffliges langgestrecktes Gebäude, welches aus sieben mit Sterngewölben überdeckten Joches besteht. Die drei Westjochs sind durch eine Mauer von dem Bauptheile des Schiffes bei Gelegenheit des durch die Herzogin Erdmuth veranlassten Ausbaues abgetrennt. Der abgetrennte Theil wird in dem Arnold'schen Plane zu Haken'n Beiträgen als „das alte Brauhaus“ bezeichnet.

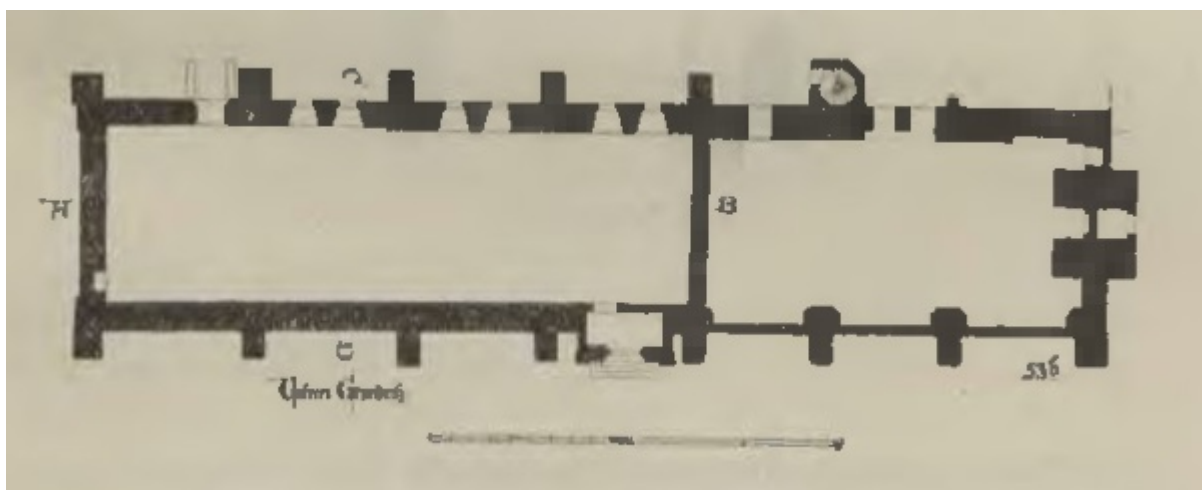
Opis konstrukcji.

Kościół, ze smukłymi zachodnimi wieżami i zewnętrznymi przyporami, jest jednonawową, wydłużoną budowlą, składającą się z siedmiu przęseł nakrytych sklepieniami gwiaździstymi. Trzy zachodnie przęsła zostały oddzielone od nawy głównej murem podczas rozbudowy zleconej przez księżną Erdmuth. Ta oddzielona część jest nazywana „starą warzelnią” w planie Arnolda dla Haken'n.

Ryc. 18. Kościół św. Jacka w Słupsku- rzut parteru.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 75.

Ryc. 19. Kościół św. Jacka w Słupsku- rzut przez górną część ścian.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 75.

Der Chor ist platt geschlossen und seine Ostwand durch ein grosses fünftheiliges Spitzbogenfenster durchbrochen. Im oberen Theile der Nord- und Südwand sind dreitheilige Spitzbogenfenster mit abgeschrägter Leibung angeordnet; auf der Südseite befinden sich unterhalb derselben je zwei Spitzbogenfenster und eine Thür. Die Fenstergewände sind im Innern durch Rundstäbe auf der Abschrägung gegliedert, die äussere Profilierung scheint modern zu sein, wenn auch vielleicht unter Verwendung alter Formen. Die ursprüngliche Anordnung der Fensteranlage scheint manche Änderung durchgemacht zu haben. Das Rippenprofil der Sterngewölbe ist ein Birnstab von ziemlich rundem Querschnitt. Der Chor liegt um zwei Stufen höher als das Schiff. (Abb. 53a und b, 54a und b, 55.)

Prezbiterium ma płaską apsydę, a jego wschodnią ścianę przecina duże, pięciodzielne okno ostrołukowe. Trójdzielne okna ostrołukowe ze ściętymi ościeżami rozmieszczone są w górnej części ścian północnej i południowej; po stronie południowej, poniżej, znajdują się dwa okna ostrołukowe i drzwi. Ościeża okienne są wewnątrz artykułowane okrągłymi listwami na ściętych krawędziach; listwa zewnętrzna wydaje się być współczesna, choć być może wzorowana na starszych formach. Pierwotny układ okien uległ prawdopodobnie pewnym zmianom. Profil żeber sklepień gwiaździstych ma kształt gruszki o dość okrągłym przekroju. Prezbiterium jest o dwa stopnie wyższe od nawy. (Ryc. wg. oryg. 53a i b, 54a i b, 56).

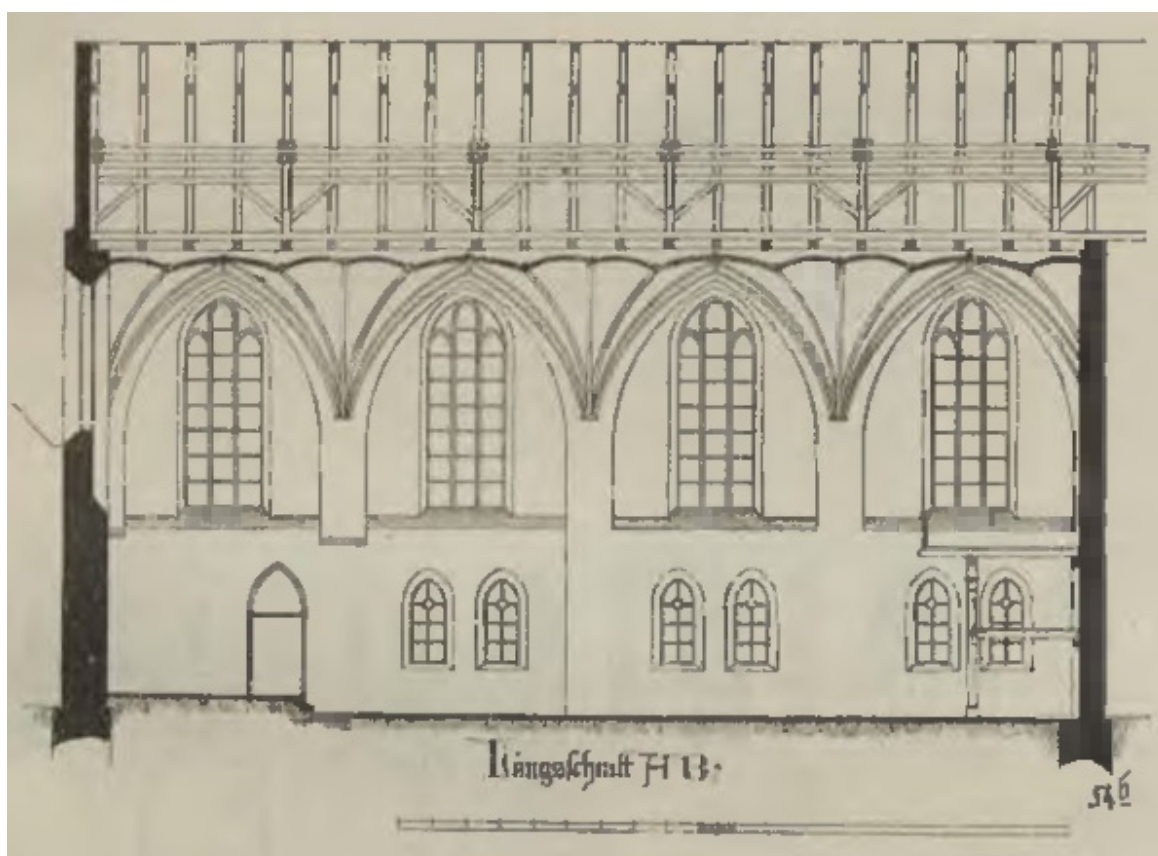
Ryc. 20. Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój poprzeczny nawy.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz
Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 76.

Besser als der Haupttheil des Schiffes lassen die drei westlichen Joche die ursprüngliche Gestalt der Wandflächen erkennen, da sie durch die weitgehenden Um- und Erneuerungsbauten nicht wesentlich berührt worden sind. Die Nordwand hat im unteren Theile grosse Spitzbogenblenden, deren Gewände rechtwinklige Absätze mit gebrochenen Ecken zeigen. (Abb. 56.) Das Mauerwerk, welches die Blendenflächen verschliesst, ist nicht in mittelalterlichem Verbande und daher in späterer Zeit aufgeführt worden. Auch auf der Strassenseite ist die Gestalt der Blende durch die Fuge der Ausmauerung wahrnehmbar, so dass angenommen werden muss, dass auf der

Trzy zachodnie przęsła lepiej niż główna część korpusu odsłaniają pierwotny kształt powierzchni ścian, ponieważ nie uległy one istotnym zmianom w wyniku rozległych przeróbek i renowacji. Dolna część północnej ściany charakteryzuje się dużymi, ostrołukowymi, błędami i arkadami, których ościeża mają prostokątne półki z załamanymi narożnikami. (Ryc. wg oryg. 56.) Mur zamykający błędy arkady nie jest utrzymany w średniowiecznym wiązaniu i dlatego powstał w późniejszym okresie. Kształt arkady jest również widoczny od strony ulicy poprzez spoinę zaprawy, co sugeruje, że do północnej strony kościoła dobudowano rodzaj niskiej nawy bocznej, połączonej z nawą główną

Nordseite der Kirche eine Art von niedrigem Seitenschiff angebaut war, und dies durch offene Bögen mit dem Seitenschiffe in Verbindung stand. Ähnliche Blenden sind auch auf der Südseite des Schiffes im Innern vorhanden, doch haben die Gewände einfach rechtwinklig abgesetztes Profil. Oberhalb der Blenden befinden sich spitzbogige Fensternischen, in denen schlanke Spitzbogfenster sitzen. Die Gewölbegurte

otwartymi arkadami. Podobne arkady znajdują się również po południowej stronie nawy, wewnątrz, ale ościeża mają tam prosty, prostokątny profil. Nad żaluzjami znajdują się wnęki okienne o ostrołukowym kształcie, w których osadzone są smukłe okna również o ostrołukowym kształcie. Żebra sklepienne nie posiadają impostów i są podparte płaskimi, okrągłymi zwornikami. (Ryc. wg. oryg. 57.)

Ryc. 21. Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój wzdłużny nawy; połudn. ściana.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 77.

haben keine Kämpferconsolen und werden von flachen runden Schlusssteinen aufgenommen. (Abb. 57.)

Der untere Theil des sehr schlanken Thurmes ist viereckig und so kräftig in seinen Grundrissabmessungen, dass er auch für einen umfangreicheren viereckigen Thurmbau genügt haben würde, während der obere Theil in das Achteck übergeführt ist. Unter dem Thurme befindet sich ein spitzbogiger zum Theil vermauerter Eingang.

Dolna część bardzo smukłej wieży ma kształt kwadratu i jest tak masywna jak to jest pokazane na planie, zapewne wystarczyłaby ta „podstawa” jako na bardziej rozbudowaną, kwadratową konstrukcję wieży, natomiast górna część przechodzi w ośmiokąt. W dolnej części wieży znajduje się ostrołukowe wejście, częściowo zamurowane.

Der Steinverband der Kirche ist der gothische, doch sind die Aussenflächen des Mauerwerkes sehr stark erneuert. Die Bauformen des Gebäudes sind sehr einfache; das Hauptgesims wird durch einfache Auskragung mehrerer Ziegelschichten gebildet.

Kamienna elewacja kościoła jest gotycka, ale zewnętrzne powierzchnie muru zostały gruntownie odnowione. Konstrukcja budynku jest bardzo prosta; główny gzyms tworzy prosty występ z kilku warstw cegły.

Ryc. 22. Kościół św. Jacka w Słupsku- widok od północy.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 78.

Nur im Ostgiebeldreieck sind drei Spitzbogenblenden mit gekuppelten Spitzbogen und Rundblenden angebracht. (Abb. 57a.) Als Bauzeit ist das 15. Jahrhundert anzunehmen. Zeichnungen des Bauwerkes befinden sich in der Registratur der Königl. Kreisbauinspektion.

Der Siegelstempel des ehemaligen Klosters ist durch den Gemeindegemeinderath der Marienkirche im Pommerschen Museum niedergelegt und trägt Umschrift:

SIGILLVM : CONVENTVS : DE : STOLP.

Ryc. 14. Kościół św. Jacka w Słupsku- inskrypcja.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 79.

Tylko w trójkącie szczytowym, wschodnim znajdują się trzy ostrołukowe blendy arkady z połączonymi ostrołukami i zaokrąglonymi arkadami (Ryc. wg. oryg. 57a). Przyjmuje się, że budynek powstał w XV wieku. Rysunki budynku znajdują się w dokumentach Królewskiego Okręgowego Inspektoratu Budowlanego.

Pieczęć dawnego klasztoru została ułożona przez radę parafialną kościoła Mariackiego w Muzeum Pomorskim i nosi napis:

Unter einem Kleeblathogen steht Maria mit dem Kinde, eine Lilie in der Rechten haltend.

Pod łukiem wykonanym z liścia koniczyzny stoi Maria z Dzieciątkiem, trzymająca lilię w prawej ręce.

Ryc. 23. Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój posadzki, szczyt, ruiny (sklepienie nawy).

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 79.

Ausstattung.

Von den Ausstattungsstücke der Klosterkirche ist nichts erhalten. Ein Verzeichniss der Werkstücke und Kleinodien, welche das Mönchskloster zur Zeit der Reformation besass, wurde 1523 aufgenommen und Verlust recht bedauerlich erscheinen.

In dem Dreger'schen Manuscript (Bibl. d. Pom. Vereins Msc. Löper 221) befindet sich ein anderes Verzeichniss derjenigen Stücke, welche beim Bildersturm „mith gewalt genamen“.

Die jetzigen Ausstattung dem stücke entstammen fast ausschliesslich dem 17. Jahrhundert; die Herzogin Erdmuth und der Herzog Ernst Bogislav fühlten sich

Wyposażenie.

Żadne z elementów wyposażenia kościoła klasztornego nie przetrwało. Lista artefaktów i skarbów, które klasztor posiadał w czasach reformacji, została sporządzona w 1523 roku, a ich utrata wydaje się godna ubolewania.¹⁶

W rękopisie Dregera (Bibl. d. Pom. Vereins Msc. Löper 221) znajduje się kolejna lista przedmiotów „wydartych siłą” podczas ikonoklazmu.

Obecne wyposażenie pochodzi niemal wyłącznie z XVII wieku; księżna Erdmuth i książę Ernst Bogusław czuli się zobowiązani do wyposażenia nowo

verpflichtet, das neu geweihte Gotteshaus auch nach dieser Richtung würdig auszurüsten. Nicht immer geschah dies mit Glück! Der Zeitgeschmack suchte durch Grösse des Massstabes zu wirken und so lief mancher Felgriff mit unter. Aber auch die pomphaften Epitaphien haben ihre Berechtigung. Sie erregten die ungeheuchelte Bewunderung der Zeitgenossen wie hundert Jahre später und noch 1824 findet der Schlossprediger Küß dieselben „fürstlich und schön“. Auch Kugler hat einige Worte der Anerkennung für schön“. Auch Kugler hat einige Worte der Anerkennung für „die prachtvollen Denkmale der beiden letzten Sprösslinge des alten Greifeingeslechtes“, und wenn sie unserem Gefühle kalt und nüchtern erscheinen und weder mit ihren wortreichen lateinischen Lobreden noch mit ihrer anspruchsvollen gespreizten Architektur das Herz zu erwärmen vermögen, so entbehren sie doch nicht jeglichen Reizes und der aufmerksame Beschauer wird neben dem Paukenschlag und der Janitscharenkorps ihrer Bauformen und ihrer Ornamentik auch hin und wieder eine leise Melodie naiven Wohllautes herauszuhören vermögen. Man fragt sich unwillkürlich, wenn man vor dem Denkmale des Herzog Ernst Bogislav steht, wie dieselbe Zeit das süsse Kindergesicht des Betpultornamentes und den theatralischen, parademäsigen, figürlichen und architektonischen Ausschmuck der beiden Epitaphien zu schaffen vermochte.

Der Altar besteht aus einer modernen mensa mit kolossalem, nüchternen Barockaufbau aus dem Jahre 1602. In der Predella ist die Einsetzung des Abendmahls zur Darstellung gebracht; das Hauptbild zeigt den Heiland am Krauze und vor demselben die Gestalten der Stifter des Altars – den Herzog Johann Friedrich und die Herzogin Erdmuth – , der Obertheil die Auferstehung Christi.

Die Kanzel wird von einem bärtigen Manne getragen und baut sich in reichen, gut bemalten Barockformen auf. Die Ecken der Brüstung sind durch Säulen verstärkt, zwischen denen in Nischen Gemälde

konsekrowanego kościoła w sposób godny tego okresu. Nie zawsze się to udawało! Panujący swój gust usiłował narzucać i mieć wpływ na dużą, i w ten sposób wkradło się wiele niechcianych potknięć. Ale nawet pompatyczne epitafia mają swoje miejsce. Wzbudzały nieklamany podziw współczesnych, tak jak sto lat później, a jeszcze w 1824 roku kaznodzieja zamkowy Küß nadal uważał je za „książęce i piękne”. Kugler również nie szczędził słów uznania dla ich piękna. Kugler nie szczędził też słów uznania dla „wspaniałych zabytków dwóch ostatnich potomków starej dynastii Gryfitów” i choć mogą one wydawać się zimne i surowe dla naszej wrażliwości i nie rozgrzewać serca ani rozwlekłymi łacińskimi pochwałami, ani wymagającą, ostentacyjną architekturą, nie są one całkowicie pozbawione uroku. Uważny obserwator, obok gromkiego uznania i janczarskiego majestatu ich form architektonicznych i ornamentyki, od czasu do czasu dostrzeże cichą melodię naiwnej eufonii. Stojąc przed pomnikiem księcia Ernsta Bogusława, nie sposób nie zadać sobie pytania, jak to możliwe, że w tym samym okresie powstała słodka, dziecięca ozdoba mównicy oraz teatralna, paradna, figuralna i architektoniczna dekoracja dwóch epitafiów.

Ołtarz składa się z nowoczesnej mensy o kolosalnej, surowej barokowej strukturze pochodzącej z 1602 roku. Predella przedstawia przedstawienie Ostatniej Wieczerzy; główny obraz ukazuje Zbawiciela na krzyżu, a przed nim postacie fundatorów ołtarza – księcia Johanna Friedricha i księżnej Erdmuth – w górnej części Zmartwychwstanie Chrystusa.

Ambona, podtrzymywana przez brodatego mężczyznę, została zbudowana w bogatym, pięknie malowanym stylu barokowym. Narożniki parapetu wzmocnione są kolumnami, pomiędzy

eingesetzt sind, Evangelisten u. A. darstellend. In der Treppenbrüstung sind die einzelnen, gleichfalls mit Bildern der Apostel geschmückten Felder nicht durch Säulen, sondern durch Pilastern getrennt. Die Kanzel ist mit einem Schalldeckel versehen.

Die Orgel ist zweitheilig. Ein Prospekt – jetzt ohne Werk – baut sich über der Emporenbrüstung auf, ein zweiter grösserer hinter jenem verdeckt das eigentliche Werk. Die Prospekte sind, dem Stile der Zeit entsprechend, flott geschnitzt und mit Figuren geschmückt, aber besonderen, Kunstwerth.

Das Epitaphium der Herzogin Anna, Tochter des Herzogs Bogislav XIII. von Croy und Arschott gest. 1660, ist an der Nordwand neben dem Altare aufgebaut. Die schwerfällige Barockarchitektur mit dicken gewundenen Säulen ist aus schwarzem Marmor handwerksmässig tüchtig angefertigt. Die ligürlichen und ornamentalen Theile sind aus weissem Marmor hergestellt. Im unteren Theile ist das Bild der Herzogin liegend, und zwar seltsamer Weise von oben gesehen, angebracht; über dem Gebälk befinden sich in dem barocken Aufbau Personifikationen von Glaube und Liebe, und ein zweites Bild der Herzogin, Almosen spendend, in kleinerem Maassstabe.

Zu den Seiten der Säulen sitzen von schwülstigem Rankenwerk umgeben die Bildnisse des herzoglichen Paares.

Die langathmige Inschrift lautet nach einer Abschrift des Schlosspredigers Küss (1824), welche mit der von Haken angegebenen nicht wörtlich übereinstimmt:

którymi wnąki umieszczono malowidła przedstawiające Ewangelistów i innych. W balustradzie schodów poszczególne panele, również ozdobione wizerunkami Apostołów, rozdzielone są nie kolumnami, lecz pilastrami. Ambona zwieńczona jest pudłem rezonansowym.

Organy są dwuczęściowe. Jedna fasada – obecnie bez instrumentu – wznosi się nad balustradą galerii, a druga, większa, za nią, skrywa sam instrument. Zgodnie ze stylem epoki, fasady są elegancko rzeźbione i zdobione figurami o szczególnej wartości artystycznej.

Epitafium księżnej Anny, córki księcia Bogusława XIII von Croy i Arschott, zmarłej w 1660 roku, znajduje się na północnej ścianie, obok ołtarza. Ciężka barokowa architektura, z grubymi, skręconymi kolumnami, została kunsztownie wykonana z czarnego marmuru. Elementy liturgiczne i dekoracyjne wykonano z białego marmuru. W dolnej części przedstawiono księżną w pozycji leżącej, ciekawie widzianej z góry. Nad belkowaniem, w barokowej strukturze, znajdują się personifikacje Wiary i Miłości oraz drugi, mniejszy obraz księżnej rozdającej jałmużnę.

Portrety pary książęcej umieszczono po obu stronach kolumn, wykonane jako dzieło rzemieślnicze.

Według transkrypcji sporządzonej przez kaznodzieję zamkowego Küssa (1824), długi napis brzmi następująco, co nie odpowiada dosłownie zapisowi podanemu przez Hakena:

Deo Opt. Max.
Aeternae as foelici memoriae
Celsissimae et optimae Principis
Annae Duciss. Sedin. Pommeraniae etc.
Nata est anno MDXC die III mens. Oct.
Nupta est anno MDCXXX mense Vili
Principi Ernesto de Croy, Ejusque
Singulari in Eum et unicum conjugii sui
Faustissimae alias, sed annui tantum pignus.
Fide et charitate.
In XXXX usque annum raro exemplo, vidua.
Princeps Matrona si unquam alia
Pia, prudens, placida, magnanima, munifica.
Quae omnium Majorum Suorum
Gryphicae Gentis.
Qui Pommeraniam quaque palet, ad annos fere DCC.
Regia manu vel Ducali imperio
Semper ut Patriae Patres moderati sunt.
Dotes virtutes gloriam
ut expresset acquavit sic et linat
Domus hujus omnino inelytae
Eheu! ultima
Christiane ac pie hac in arce obiit.
Summum ingentis virtutis suae desiderium relinquens.
Anno Domini MDCLX die VII mens Julii
Ipsa Septuagenariae proxima
Et hic in spem universalis resurrectionis
Et vitae aeternae
Maximo cum luctu nec minori cultu
Maternae ac incomparabilis in se pietatis
Deposita a Filio unico.
Ernesto Bogislao Duce Croyo etc. etc.
Sac. Rom. Imp. Principe etc.

Auf der Südseite der Kirche neben dem Altare befindet sich das Epitaphium des Herzogs Ernst Bogistav welcher im Jahre 1684 starb.

Das gebogene Gebälk mit volutirter Sima wird an Stelle der Säulen von zwei wilden Männern getragen. Auch hier

Po południowej stronie kościoła, obok ołtarza, znajduje się epitafium księcia Ernsta Bogistava, który zmarł w 1684 roku.

Zakrzywione belkowanie z wolutową simą podpierają dwaj „dzicy” mężczyźni zamiast kolumn. Również tutaj elementy

bestehen die Architekturtheile aus schwarzem, die figürlichen und ornamentalen Theile aus weissem Marmor.

Unter dem Gebälke kniet die Marmorgestalt des betenden Herzogs vor einem Betpulte, dessen Seite mit reizendem, reich und geschmackvoll gearbeitetem Arabeskenwerk, welches in einen schönen Kinderkopf ausgeht, geschmückt ist. Den Hintergrund der Nische bildet die Inschrifttafel. Die Arbeit ist im Ganzen nüchtern und schwerfällig; die wilden Männer, mit Keulen und Wappenschildern in ihrer Haltung gespreizt und für den schweren Aufbau zu unruhig. Besser ist die Figur des Herzogs, doch vermisst Kugler an der Gewandung den edlen Stil. In der Ornamentik des Betpultes glaubt dieser Anklänge an Arbeiten Andreas Schlüters zu finden und spricht die Vermuthung aus, dass dieser Schöpfer dieses Theiles sei, während das Ganze von seinem Lehrer Sapovius in Danzig herrühren könnte. (Lichtdruck.)

Die Sima- Voluten laufen gegen eine Tafel, welche als Sockel für das herzogliche Wappen dient und die Aufschrift DEO, OPT, MAX. trägt.

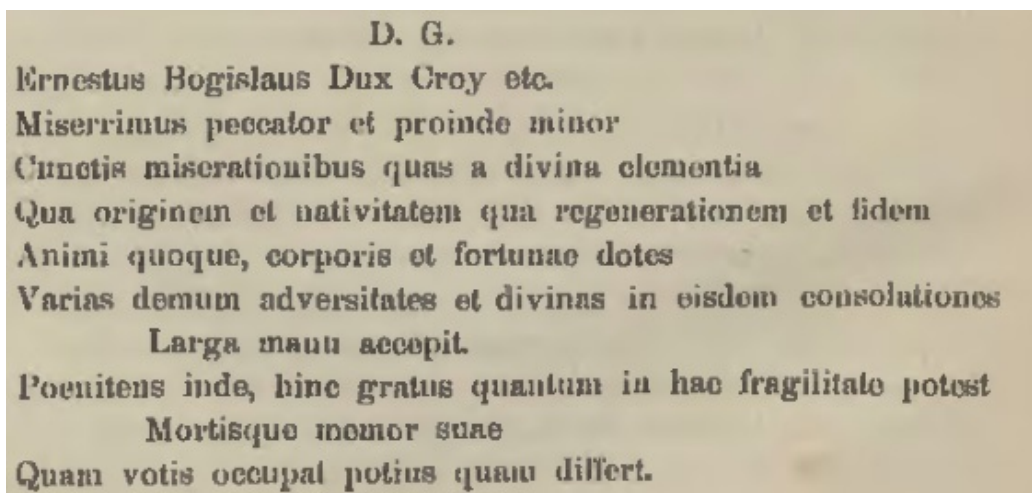
Die Aufschrift des Denkmals lautet:

architektoniczne wykonano z czarnego marmuru, a elementy figuralne i dekoracyjne z białego marmuru.

Pod belkowaniem marmurowa figura modlącego się księcia klęczy on przed mównicą, której bok zdobią urocze, bogato i ze smakiem wykonane arabeski, zwieńczone piękną główką dziecka. Tabliczka inskrypcyjna stanowi tło niszy. Całość jest surowa i ciężka; „dzicy mężczyźni”, z maczugami i herbami, są rozpostarci w pozycjach i zbyt niespokojni jak na tę ciężką konstrukcję. Postać księcia jest lepsza, ale Kugler uważa, że strój klęczącego księcia nie jest wyrafinowany. W ornamentyce mównicy dostrzega echa twórczości Andreasa Schlütera i sugeruje, że to Schlüter mógł stworzyć tę część, podczas gdy całość mogła być dziełem jego nauczyciela Sapoviusa z Gdańska. (Heliografia).

Spirale simy biegną wzdłuż tablicy, która stanowi podstawę herbu książęcego i zawiera napisy DEO, OPT, MAX.

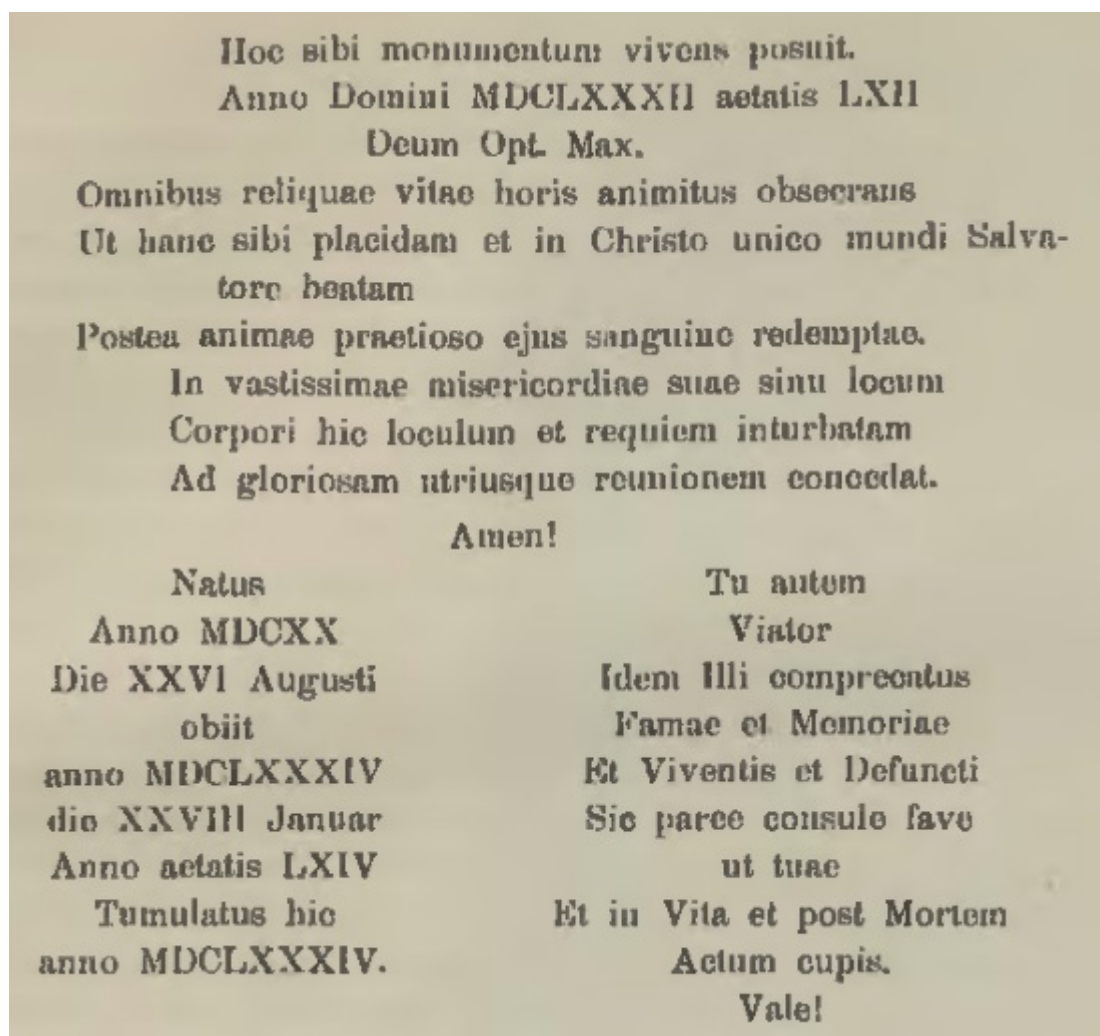
Na pomniku znajduje się napis:

D. G.
Ernestus Bogislaus Dux Croy etc.
Miserrimus peccator et proinde minor
Cunctis miserationibus quas a divina clementia
Qua originem et nativitatem qua regenerationem et fidem
Animi quoque, corporis et fortunae dotes
Varias demum adversitates et divinas in eisdem consolationes
Larga manu accepit.
Poenitens inde, hinc gratus quantum in hac fragilitate potest
Mortisque memor suae
Quam votis occupat potius quam differt.

Ryc. 24. Kościół zamkowy w Słupsku – Ambona z pomnikiem grobowym księcia Ernesta Bogusława.

An der Decke steht das Wort TANDEM.

Na suficie widnieje napis TANDEM.

Das Denkmal wird vorn durch 1 1/2 m hohes schönes geschmiedetes Gitter abgeschlossen. Haken giebt in seiner Beschreibung an, dass das Denkmal schadhafft sei, es scheint also seither eine Ausbesserung desselben erfolgt zu sein.

Pomnik od frontu otoczony jest piękną, kutą bramą z żelaza o wysokości 1,5 metra. Haken w swoim opisie stwierdza, że pomnik był uszkodzony, więc wygląda na to, że został już naprawiony.

Beide Bauwerke sind durch Herzog Ernst Bogislav im Jahre 1682 errichtet. In seinem am 3. Juli 1681 zu Königsberg auf gesetzten letzten Willen schreibt derselbe:

Oba budynki zostały wzniesione przez księcia Ernsta Bogusława w 1682 roku. W swoim testamentie, sporządzonym w Królewcu 3 lipca 1681 roku, pisze on:

„Alss auch zu meiner Hochseel. Frau Mutter letzten und ewigen ehren Gedächtniss in der Stolp'schen Schlosskirche ein ansehnliches Epitaphien anfertigen lassen und gerne sehe, dass solches, wie auch das meinige, so

„Zleciwszy również wykonanie pięknego epitafium w kościele zamkowym w Słupsku ku ostatniej i wiecznej pamięci mojej zmarłej matki i pragnąc, aby stało ono naprzeciwko niego, podobnie jak moje własne, oraz aby organy, które zbudowałem

gegenüber stehet, gleichmässig, auch die von mir in gedachter Schlosskirche erbaute Orgel allezeit mäge unterhalten werden, - - So legire zu solchem Ende hiermit eine Renthe von 300 Rthlr. - - davon - 100 Rhl. zur Conservation Meiner Hochseel. Fr. Mutter und meines Epitaphii, auch gedachter Orgel sollen angewendet - werden“. -

Vor dem Altar befindet sich das Grabgewölbe der beiden fürstlichen Personen.

Auf dem Denksteine stand im Vorigen Jahrhundert der Communionstisch der reformirten Gemeinde.

Auf das Vorhandensein anderer Begräbnisstätten deutet der Umstand, dass im Jahre 1758 unweit der Kanzel der Zinnsarg der Herzogin Maria, der Gemahlin Bogislav IX. ausgegraben wurde. Derselbe ist dann - verkauft.

Hinter dem Altar hat jetzt eine auf Holz gemalte Bauinschrift ihren Platz erhalten, welche ehemals neben der Kanzel befestigt war. Dieselbe lautet:

w wspomnianym kościele zamkowym, były zawsze dobrze utrzymane, niniejszym zapisuję na ten cel emeryturę w wysokości 300 Reichsthalerów, z czego 100 Reichsthalerów zostanie przeznaczone na konserwację upamiętnienia mojej zmarłej matki, mojego epitafium i wspomnianych organów”.

Przed ołtarzem znajduje się grobowiec dwóch książąt.

W ubiegłym stuleciu na kamieniu pamiątkowym stał stół komunijny Kościoła Reformowanego.

O istnieniu innych miejsc pochówku świadczy fakt, że w 1758 roku niedaleko ambony odkopano blaszaną trumnę księżnej Marii, żony Bogusława IX. Została ona następnie sprzedana.

Za ołtarzem umieszczono teraz inskrypcję namalowaną na drewnie, która dawniej znajdowała się obok ambony. Brzmi ona następująco:

Illustrissimus Princeps Johann Friedrich D. G. quondam Dux Stettini Pom. Cassub. Vand. Princ. Rug. Com. Gutzkow, terr. Leoburg et Butov Dominus, P. M. post oxantlato labores belli Hungarici, quod potentiss. Rom. Imper. Divus Maximilianus II. anno 1566 contra Turcas gessit, et obsequia aulica eidem Imperatori per annos 3. fideliter et cum laude praestita aliaque multa domi et foris praeclare gesta Anno D. 1577 aetat. 35 vxorem duxit Illustrissimam Dominam Erdmudin, Johannis Georgii, Electoris Brandenburgici filiam, eique praefecturam Stolpensem, cum oppido Stolpa dotavit fecit. Illa igitur post obitum mariti, Principis optimi, Vidua anno 1600 mense Aprili Stettino abiens 4 Maij huc concessit, et inter alia aedem etiam hanc, olim Monachorum domicilium, quod inde a repurgata religione, multis annis vacuum, et foede deformatum fuit, singulari pietatis studio sumtu non parvo, purgari, instaurari et exornari, et veris Dei cultibus anno 1602 mense 24 Junij per Dom. Jacobum Fabrum. S. S. Theol. Doct. et Orient. Pomer. Superintendentem dicari consecrarique fecit; quodut perenne sit et nunquam non ad divini Nominis gloriam felicissime cedat pius lector devote deprecatur. S. D. G.

Der moderne Taufstein enthält ein Taufbecken aus Messing mit Relief-Sündenfall- und Zierumschrift aus dem 17. Jahrhundert.

Auf der Südseite des Schiffes, durch den sogenannten Kirchengang mit dem Schlosse verbunden, befand sich ehemals der mit Fenstern versehene Fürstenthron, gegenüber der Kanzel „sehr erhaben gebauet“.

Früher waren beiden Seiten des Denkmals der Herzogin Anna zwei Stammbäume der Herzogin Anna und der Herzöge von Pommern angebracht, mit Namen und Wappen der Mitglieder der herzoglichen Familie. Dieselben scheinen nicht mehr vorhanden zu sein. Ausserdem werden von Haken u. A. Stickereien erwähnt, welche zum Schmuck des Altars dienten und auf weissem Atlas in Gold, Silber und bunten Farben die Wappen der vier in jenen Stammbäumen zusammentreffenden Familien zeigten. Der Superintendent Küss zählt ein grosses und vier kleinere fürstlich Pommersche, Chursächsische und Braudenburgische Wappen, auf weissem Atlas mit Gold und Silber gestickt, in hölzernen Rahmen mit Glas und fügt hinzu, dass dass die Stücke (1824) noch sehr wohl erhalten seien und „dem Freunde alterthümlicher Merkwürdigkeiten ein einiges Vergnügen“ gewähren. Das pommersche Wappen befand sich in der Mitte und trug die Inschrift:

ANNA. G. H. ST. POM. H. Z. CROY. V. A. etc. WITTWE.

Die Stücke scheinen nicht mehr vorhanden zu sein.

In dem oben erwähnten Testamente des Herzogs Ernst Bogislav werden der Schlosskirche „Tapezeryen“ vermacht: „Wie denn auch alle übrige aus dem Fürstl. Pommerschen Hause herkommende Tapezeryen, so doch jetzt nicht mehr nach der Mode (ausser von Herzog Bogislaff Schiffstreit, so Sr. Churfürstl. Durchl. Und der, darin D. Luther auf dem Predigt Stuhl gewirkt, so zu praecedenz der Löbl.

Współczesna chrzcielnica zawiera mosiężną misę chrzcielną z płaskorzeźbionymi przedstawieniami Upadku Człowieka i ozdobnymi inskrypcjami z XVII wieku.

Po południowej stronie statku, połączonej z zamkiem tzw. korytarzem kościelnym, znajdował się dawniej książęcy fotel, ozdobiony wnękami, naprzeciwko ambony, „zbudowany bardzo majestatycznie”.

Dawniej po obu stronach pomnika księżnej Anny znajdowały się dwa drzewa genealogiczne księżnej Anny i książąt pomorskich, z imionami i herbami członków rodziny książęcej. Wydaje się, że ich brakuje. Haken i inni wspominają również o haftach zdobiących ołtarz, przedstawiających herby czterech rodzin reprezentowanych w tych drzewach genealogicznych na białym atłasie w kolorze złotym, srebrnym i różnych kolorach. Nadinspektor Küss wymienia jeden duży i cztery mniejsze herby księstw Pomorza, Saksonii i Braudenburgii, haftowane na białym atłasie złotem i srebrem, w drewnianych ramach ze szkłem, i dodaje, że herby te (1824) są nadal w bardzo dobrym stanie i oferują „niezwykłą przyjemność miłośnikom starożytnych osobliwości”. Herb Pomorza znajdował się pośrodku i nosił napis:

Wygląda na to, że te elementy nie są już dostępne.

Wspomniany testament księcia Ernsta Bogusława przekazuje gobeliny kościołowi zamkowemu: „Oprócz wszystkich innych gobelinów pochodzących z rodu książęcego Pomorza, choć już nie zgodnych z modą (z wyjątkiem gobelinu Schiffstreit księcia Bogusława, który został przekazany Jego Elektorskiej Wysokości i czcigodnemu Uniwersytetowi w Greifswaldzie, gdzie głosił kazania dr

Universitaet zu Greifswalde vermachtet), gedachter Schlosskirche legire, dieselbe damit in hohen Festtagen auszuziehen“.

Diese mit dem pommerschen Wappen gezeichneten 13 Stück liess der Universalerbe, der Herzog von Havre, Anno 1692 nach Berlin abholen und schenkte sie dem Kurfürsten.

Aber noch in unseren Tagen hat der dürftige Bestand einen herben Verlust erlitten. Es ist dies ein Teppichstück, welches zur Bekleidung der Altarbrüstung benutzt wurde. Dasselbe war bereits zu Kuglers Zeit verschossen und auch etwas beschädigt, doch nicht ganz ohne künstlerischen Werth. Grosse, wohl vorbereitete Blumenpartien in gewirkter Arbeit umgaben einen Wappenschild mit dem pommerschen Greifen. Schild war von einem Krauze umfasst, den ein Herr und eine Dame hielten, beide Figuren von guter Zeichnung. Neben dem Schilde stand die Jahreszahl 1556.

Der Teppich ist nach Mittheilung des Herrn Schlossprediger Sehland vor einigen Jahren zu einer kunstgewerblichen Ausstellung nach Innsbruck versandt und seitdem verschollen.

Ein früher in der Schlosskirche befindlicher Leuchter, auf einem Elendskopfe als Träger, wird jetzt im Museum zu Stettin aufbewahrt.

In der Trennungswand ist ein Denkstein aus dem Jahre 1651, mit eisernen Ringen versehen, eingemauert. Derselbe trägt die Aufschrift:

MAG. ANDREAS	VRSVLA. V.
PROELIVS.	TESSEN.

Ein zweiter aus dem Jahre 1672 befindet sich in der Vorhalle und bezieht sich auf Heinrich Achtmann.

Ein dritter ist hinter dem Altare in die Wand eingelassen, mit lateinischen Versen bedeckt und dürfte dem 18.

Luter), należy zlecić wspomnianemu kościołowi zamkowemu korzystanie z nich w wielkie święta”.

Te 13 eksponatów, oznaczonych herbem Pomorza, przywiózł do Berlina w 1692 roku następca tronu, książę Hawru, i podarował elektorowi.

Ale nawet w naszych czasach ta skromna kolekcja poniosła dotkliwą stratę. To fragment dywanu, którym przykrywano balustradę ołtarzową. Był już wyblakły i nieco uszkodzony w czasach Kuglera, ale nie do końca pozbawiony wartości artystycznej. Duże, starannie wykonane motywy roślinne w tkany element otaczały herb z gryfem pomorskim. Tarczę okalała kreza, którą trzymali dżentelmen i dama, obie postacie o znakomitym kunszcie. Obok tarczy widniał rok 1556.

Według kaznodziei zamkowego, pana Sehlanda, dywan został wysłany kilka lat temu na wystawę rzemiosła artystycznego w Innsbrucku i od tamtej pory nie został odnaleziony.

Żyrandol, który dawniej znajdował się w kościele zamkowym, podtrzymywany przez głowę nieszczęśnika, obecnie przechowywany jest w muzeum w Szczecinie.

W murze działowym osadzony jest kamień pamiątkowy z 1651 roku, osadzony w żelaznych pierścieniach. Widnieje na nim napis:

Druga, datowana na 1672 r., znajduje się w przedsionku i odnosi się do Heinricha Achtmanna.

Trzecia, umieszczona w ścianie za ołtarzem, jest pokryta łacińskimi wierszami i prawdopodobnie pochodzi z XVIII wieku.

Jahrhundert angehören.

Von den Geräthen ist der Kelch nicht ohne Kunstwerth, welcher nach der Aufschrift dem Jahre 1600 angehört. Der Sechspassfuss ist glatt, der Knauf mit gravirtem Ornament hat Knöpfe, deren Ausfüllung jetzt fehlt. Die Cuppa ist im oberen Theile glatt, den unteren schmücken eingravirte Engelsköpfchen. Der Kelch ist 23,5 cm hoch.

An Glocken sind zwei Stück vorhanden; die erste wurde 1602 auf Voranlassung der Herzogin Erdmuth in Küstrin gegossen; die zweite 1637 in Schmolsin.

Spośród wszystkich obiektów, kielich nie jest pozbawiony wartości artystycznej i według inskrypcji pochodzi z 1600 roku. Sześciopłatkowa stopa jest gładka, a gałka z grawerowanym ornamentem ma obecnie kiedyś brakujące gałki. Górna część czary jest gładka, a dolna zdobiona grawerowanymi głowami cherubinów. Wysokość kielicha wynosi 23,5 cm.

W kościele znajdują się dwa dzwony: pierwszy odlano w Küstrin w 1602 r. na zlecenie księżnej Erdmuth, drugi w Schmolsin w 1637 r.

Ryc. 25. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od wschodu, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 26. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od wschodu, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 27. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od południowo-wschodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 28. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od południowo-zachodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

4. Kaplica szpitalna pw. św. Jerzego¹⁷

Kaplica została zbudowana zapewne w I poł. XV w.

Została odnowiona w 1610 roku. Została zniszczona pożarem w 1681 roku. Kopulasty dach z latarnią został zbudowany w 1689 roku. Kaplicę przeniesiono do parku przy południowym narożu Starego Miasta. Dach z gontu pochodzi z 1960 roku.

W źródłach jest wzmiankowana wikaria w kaplicy św. Jerzego poza murami w 1492r. i 1493r.¹⁸

Opis architektoniczny kaplicy¹⁹

Kaplica położona jest w południowej części Starego Miasta.

[...] Na rzucie nieumiarowego ośmioboku. Wokół centralnej przestrzeni osiem głębokich arkadowych wnęk, sklepionych kolebkowo. Między wnękami masywne półfilary na rzucie trójkąta. W licu filarów załamane kątowno lizeny; w załamaniach służki wiązkowe, trójdzielne, z półkolistymi wspornikami. Krawędzie wnęk i lizen fazowane. Na osi wejścia nisza ołtarzowa z wnęką w grubości muru od północnego- wschodu. Elewacje ujęte ramami z kształtek: trójwałkowej, wydzielającej lizeny w narożach, półwałkowej w cokole i gzymsie wieńczącym oraz wałkowej i wklęsłej u podstawy listwy pod gzymsem. Okna koliste w obramieniach półwałkowych. Portal zachodni czterouskokowy, bogato profilowany. [...]

¹⁷ Mroczko T., Arszyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 210

¹⁸ Klempin , nr 655, s. 77-78; nr 986, s. 120

¹⁹ Mroczko T., Arszyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 210.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 90-93.

Im Mittelalter besass die Stadt drei Hospitäler : Sanet Jürgen, des hilleghen Geistes Hospital und Sanct Gertrut.

Letzteros ist eingegangen. Aus dem Jahre 1492 wird eine Vicarie in capella St. Gerdrudis extra muros erwähnt; 1493 Clawes Stenorth als vitrieus capelle St. Gerdrudis und die Lage der Kapelle prope et extra muros bezeichnet.

Stolp; Heil. Geist Hospital- St. Spiritus.

Die Spitalgebäude sind einfache Bedürfnissbauten, ebenso die zugehörige Kapelle ein einfacher Betsaal. Auch von der Ausstattung ist nur wenig zu erwähnen. Der Altar ist um 1600 gefertigt. Über der (jetzt) leeren Predella baut sich eine Architektur auf, deren Säulen mit Rankenwerk überspannen sind. In den Mitteltheil hat man ein modernes Öldruckbild eingefügt und das alte Altarbild, die Ausgiessung des heiligen Geistes darstellend, über der Kanzel aufgehängt. Es ist ohne Kunstwerth.

Recht tüchtig sind zwei gothische Altarleuchter aus Rothguss.

Im vorigen Jahrhundert war noch ein Gemälde vorhanden, in welchem der „Maler seine ganze Einbildungskraft erschöpft hatte“ in der Darstellung von Teufel und Hölle.

Stolp; Das St. Georgshospital,

auch der Gasthof genannt, ist, wie das vorgenannte, ein einfacher Bedürfnissbau, aber mit besonderer, in architektonischer Beziehung bedeutsamer Kapelle, welche im Ganzen bis auf die Gewölbe noch wohl erhalten, wenn auch von Umbauten nicht verschont geblieben ist.

Im Jahre 1492 wird die Stiftung einer einer Vicarie in Capella St. Georgii extra muros opidi erwähnt. Das Gebäude hat achtseitigen Grundriss (Abb. 58) mit

W średniowieczu w mieście znajdowały się trzy szpitale: Sanet Jürgen, des hilleghen Geistes Hospital i Sanct Gertrut.

Ten ostatni zagał. W 1492 roku wzmiankowana jest plebania w kaplicy św. Gertrudy poza murami; w 1493 roku Clawes Stenorth jest opisany jako plebania św. Gertrudy, a kaplica znajduje się zarówno poza murami, jak i w ich pobliżu.

Słupsk; Szpital św. Ducha.

Budynki szpitalne to proste, funkcjonalne konstrukcje, podobnie jak przylegająca kaplica – prosta sala modlitewna. Niewiele więcej w wyposażeniu jest godnych uwagi. Ołtarz pochodzi z około 1600 roku. Nad (obecnie) pustą predellą wznosi się architektoniczna konstrukcja, której kolumny są oplecione wężami. W centralnej części umieszczono współczesną reprodukcję olejną, a nad amboną zawieszono stary ołtarz, przedstawiający zesłanie Ducha Świętego. Nie ma on żadnej wartości artystycznej.

Dwa gotyckie świeczniki ołtarzowe wykonane z żeliwa są dość masywne.

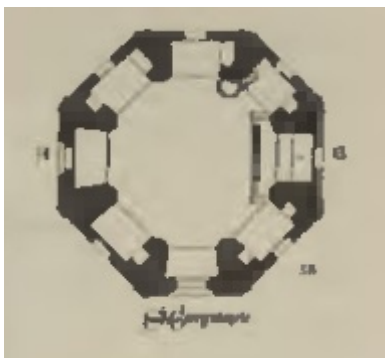
W poprzednim stuleciu istniał jeszcze obraz, w którym „malarz wyczerpał całą swoją wyobraźnię” w przedstawieniu diabła i piekła.

Słupsk; Szpital św. Jerzego,

zwany także zajazdem, jest, podobnie jak wyżej wymieniony, prostym budynkiem użyteczności publicznej, ale z kaplicą o szczególnym znaczeniu architektonicznym, która jest nadal dobrze zachowana, z wyjątkiem sklepień, chociaż nie uniknęła przeróbek.

W 1492 roku wzmiankowano o założeniu plebanii w kaplicy św. Jerzego poza murami miasta. Budynek ma ośmiokątny plan (ryc. 58) z narożnymi

lisenenartigen Eckverstärkungen, deren Ecken durch dreifachen Rundstab gegliedert sind. (Abb. 59.)

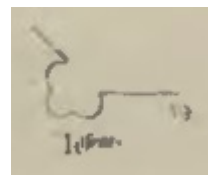

Ryc. 29. Kaplica św. Jerzego w Słupsku- plan przyziemia.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 91.

Die Lisenen laufen gegen eine vorgekragte Schicht, welche den Putzstreifen des sonst einfachen Hauptgesimses nach unten zu abschließt. Der Haupteingang auf der Südseite mit gutem Birnstabprofil (Abb. 60) ist spitzbogig überwölbt, während als Fenster (jetzt) kreisrunde Öffnungen dienen. Das Dach, in Gestalt einer geschwungenen welschen Haube mit Laternenaufsatz ist mit getheerter Pappe benagelt, das Mauerwerk der Kapelle durchweg weiss getüncht. Im Innern sind in den über zwei Meter starken Umfassungen tiefe, spitzbogig überwölbte Nischen ausgespart und kleinere Nischen in den Trennungswänden. In den Ecken sind pfeilerartige Vorlagen mit Rundstab an den Ecken angeordnet und diesen Dienste von kreisrundem Querschnitt vorgelegt, welche in Höhe von 2 bis 3 m abbrechen und auf frühere Überwölbung deuten. Vermuthlich sind die Gewölbe bei einem Brande im Jahre 1681 zerstört worden. Jetzt besitzt das Gebäude eine flache Holzdecke. Als Bauzeit ist das 15. Jahrhundert anzunehmen. (Abb. 61.)

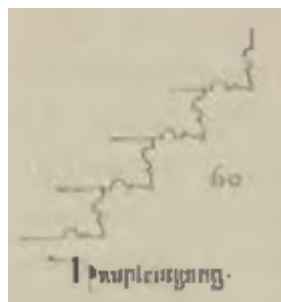
wzmocnieniami w kształcie pilastrów, których narożniki są ujęte w potrójne okrągłe gzymsy (Ryc. wg. oryg. 59).

Ryc. 30. Kaplica św. Jerzego w Słupsku- schemat konstrukcji naroża.

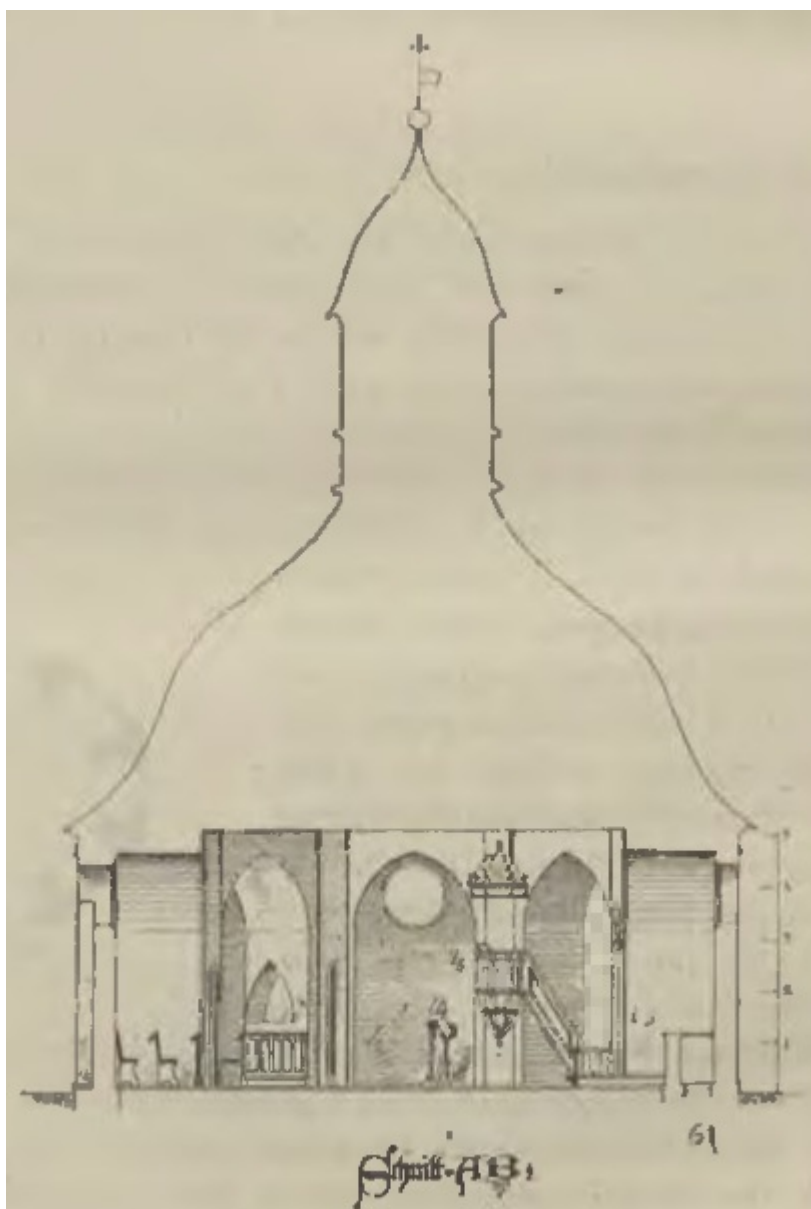
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 91.

Pilastry biegną wzdłuż wystającej warstwy, która zamyka u dołu tynkowy pas prostego gzymsu głównego. Główne wejście od strony południowej, o wyraźnie zarysowanym profilu gruszkowatym (Ryc. wg. oryg. 60), zwieńczone jest ostrołukiem, a okrągłe otwory pełnią obecnie funkcję okien. Dach w formie zakrzywionej kopuły w stylu włoskim zwieńczonej latarnią pokryty jest smołowaną tekturą, a mur kaplicy jest w całości pobielony. Wewnątrz w ścianach o grubości ponad dwóch metrów wykuto głębokie, ostrołukowe nisze, a w ściankach działowych znajdują się mniejsze nisze. W narożach umieszczono pilastry z zaokrąglonymi słupkami narożnymi, podtrzymywane przez trzony o okrągłym przekroju, które urywają się na wysokości 2–3 metrów, co sugeruje wcześniejsze sklepienie. Sklepienia te prawdopodobnie uległy zniszczeniu w pożarze w 1681 roku. Obecnie budynek ma płaski, drewniany strop. Przypuszcza się, że budynek powstał w XV wieku. (Ryc. wg. oryg. 61.)

Ryc. 31. Kaplica św. Jerzego w Słupsku- przekrój gzymsu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 92.

Ryc. 32. Kaplica św. Jerzego w Słupsku- przekrój przez całą budowlę.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 92.

Der Altar stammt aus den ersten Jahrzehnten des 17. Jahrhunderts, ist gut geschnitzt, wenn auch ungenau. Im Mitteltheile eine Darstellung des Heilandes am Kreuze, welcher von einem Betenden verehrt wird, oben eine Darstellung des Sündenfalles; rechts und links Wappen. Auf dem einen befindet sich ein Mann an einer Kirche; auf dem andern ein schreitender Löwe.

Der Altar war ursprünglich wohl ein Epitaphium.

Die Kanzel mit gewundenen Ecksäulen und Schalldeckel ist ein nüchternes und dürftiges Bauwerk.

Ein Epitaph aus dem 18. Jahrhundert, eine rohe Arbeit, bezieht sich auf Glieder der Familie Stiller.

Eine Votivtafel aus dem 18. Jahrhundert ist mit schwungvoll geschnitztem Randornament umgeben.

Zu erwähnen sind ferner noch eine schwebende Engelsfigur, sowie zwei sehr rohe Apostelfiguren, die an den Wänden aufgestellt sind.

Die Glocke ist nicht zugänglich.

Ołtarz pochodzi z pierwszych dekad XVII wieku i jest pięknie rzeźbiony, choć nieco niezgrabnie. Pośrodku znajduje się wizerunek Zbawiciela na krzyżu, czczonego przez wiernego; powyżej – Upadek Człowieka; po prawej i lewej stronie znajdują się herby. Jeden przedstawia mężczyznę w kościele, drugi – kroczącego lwa.

Ołtarz pierwotnie był prawdopodobnie epitafium.

Ambona z jej skrzyżnymi narożnymi kolumnami i pudłem rezonansowym jest konstrukcją skromną.

Osiemnastowieczne epitafium, będące prymitywnym dziełem, wspomina o członkach rodziny Stillerów.

Tabliczka wotywna z XVIII wieku otoczona jest bogatym rzeźbionym ornamentem brzegowym.

Warto również wspomnieć o unoszącej się w powietrzu figurze anioła i dwóch bardzo prymitywnych figurach apostołów umieszczonych na ścianach.

Do dzwonu nie można się dostać.

Ryc. 33. Słupsk, kaplica św. Jerzego, 2006.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 34. Słupsk, kaplica św. Jerzego, 2006.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

5. Kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny

Historia kościoła

W dokumencie z 1180 r. był wzmiankowany Rudolf, rector ecclesiae²⁰. W 1243 r. jest wymieniony pleban Rudolf²¹.

Kościół św. Mikołaja był prywatnym kościołem a gmina niemiecka potrzebowała pilnie kościoła dla zachowania swoich potrzeb religijnych, więc mieszczanie słupscy przystąpili do budowy własnego kościoła parafialnego²². W dokumencie lokacyjnym z 1310 roku jest wymieniony kościół do postawienia tej świątyni na lewym brzegu Słupi w obrębie lokowanego miasta. Kościół został uposażony 4 łanami ziemi. Pierwotnym wezwaniem świątyni był św. Maurycy, wezwanie kościoła zmieniono na Najświętszej Marii Panny już później, kiedy miastem rządili Krzyżacy- lata 1329-1342²³.

²⁰ PUB I, nr 86, s.61.

²¹ PUB I, nr 410, s. 325

²² Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 9.

²³ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 9

Sądzi się, że kościół Najświętszej Marii Panny został pobudowany w II połowie XIV wieku. Od początku swego istnienia kościół ten obsługiwał gminę niemiecką. W 1395 r. i 1476 mają miejsce pożary miasta²⁴.

W 1490 roku są wzmiankowane wikarie w kaplicy Mislawa przy ołtarzach śś. Erazma i Anny²⁵.

W 1491 roku jest wzmiankowana wikaria²⁶.

W 1491 roku jest wzmiankowana wikaria Panny Marii²⁷.

W 1492 roku jest wzmiankowana wikaria ołtarza Trzech Króli²⁸.

W 1493 roku są wzmiankowane wikarie ołtarza św. Krzyża i wikaria Bożego Ciała²⁹.

Poważnie rozbudowano świątynię Mariacką około 1500 roku, a w czasie zamieszek związanych z reformacją wzburzony tłum wtargnął do kościoła niszcząc ołtarz, figury świętych i obrazy. To zniszczenie wyposażenia miało miejsce 1525 roku.

Po wprowadzeniu w Słupsku wyznania luterańskiego postanowiono, że nabożeństwa ewangelickie odbywać się będą tylko w kościele Mariackim. Inne kościoły miały być zamknięte dla nabożeństw i praktyk religijnych³⁰. Po interwencji wiernych nabożeństwa odbywały się również w kościele św. Mikołaja.

Remontu dokonano zmieniając pokrycie dachu w 1772 roku, zmiana wieży 1779 roku. Restauracji w stylu neogotyckim dokonano 1858-1860; rozebrano wówczas zakrystię i kaplicę przy wieży, nastąpiło gruntowne odnowienie wnętrza. Zamontowano nowe wsporniki kaplicy południowej i prezbiterium. Wybudowano szczyty nad południową nawą boczną, zamontowano okucie lizen (? przypór) nawy głównej od południowej strony. Wybudowano fryzy, gzymsy i zwieńczenia wieżyczek schodowych. Dokonano przelicowania ścian wieży oraz po 1894 roku przekształcono kruchtę pod wieżą i sklepienia na piętrze³¹.

Po wejściu do Słupska Armii Czerwonej w marcu 1945 r. kościół uległ poważnemu zniszczeniu, został odbudowany w latach 1945-1948.

Schematyczny opis architektoniczny

Kościół Najświętszej Marii Panny jest trójnawową bazyliką. Kościół jest orientowany co oznacza występowanie prezbiterium po wschodniej stronie a wieży z kruchtą po stronie zachodniej. Świątynia posiada duże wydzielone prezbiterium zamknięte pięcioboczną absydą. Od zachodu nawę główną zamyka masywna wieża o wysokości ok. 50 m. Wygląd wieży powielany jest we wielu pomorskich kościołach.

Ludwig Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 57-73.

Stolp; Marienkirche.

Die geschichtlichen Nachrichten über die Kirche fliessen spärlich.

1243 wird in einer Urkunde des Bischofs Michael von Cujavien ein

Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny

Informacje historyczne o kościele są skąpe.

W 1243 r. Rudolf jest wspomniany jako proboszcz ze Słupska w dokumencie

²⁴ F. Woken; *Beytrag zur Pommerischen Historie*, Leipzig 1732, s. 155.

²⁵ Klempin, nr 94, nr 95, s. 14.

²⁶ Klempin, nr 268, s. 36.

²⁷ Klempin, nr 659, s. 78.

²⁸ Klempin, nr 644, s. 76.

²⁹ Klempin, nr 964, nr 985, s. 120.

³⁰ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 37.

³¹ Mroczo T., Arsyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 209.

Rudolphus als Plebanus de Stolp genannt.

Im Triumphbogen der Kirche befindet sich eine Bauinschrift mit einzelnen Zeitangaben, die sich aber nur zum Theil auf die Kirche beziehen.

Ende des 15. Jahrhunderts werden Stiftungen von Vicarien erwähnt.

1490 vicaria in ecclesia opidi Stolp in capella Mitzlaues ad altere St. Erasmi.

1490 eadem die vicaria in ecclesia Stolpensi in capella Mitzlaues ad altare St. Anne.

1492 vicaria in ecclesia Stolpensi ad altare trium regum.

1493 vicaria in ecclesia parrochiali opidi Stolp ad altere sancte crucis.

1493 eadem die vicaria ad altere corporis cristi in ecclesia parrochiali.

1525 Bildersturm. Das Volk drang in die Pfarrkirche, zerbrach den Hochaltar und trug die Bilder heraus.

Die erwähnte Bauinschrift enthält folgende Angaben:

1765 die zweite grosse Glocke umgegossen.

1772 das Dach umgedeckt.

1779 der Thurm ausgebessert und die Gallerie neu gebaut.

1780 wurde die Kirche in 260 Jahren zum vierten Male neu ausgeweiht.

1858 bis 60 vollständige Wiederherstellung.

Ältere Zeichnungen der Kirche aus dem Ende der vierziger und den fünfziger Jahren werden in der Registratur der Königlichen Kreisbauinspektion Stolp aufbewahrt.

biskupa Michała z Kujaw.

Na łuku tęczowym kościoła znajduje się inskrypcja budowlana z datami budowy poszczególnych budynków, ale tylko niektóre z nich odnoszą się do tego kościoła.

O fundacjach plebanii wspomina się pod koniec XV wieku.

1490 wikariusz kościoła miejskiego w Słupsku w kaplicy Miesława obok św. Erazma.

1490 eadem die vicaria in ecclesia Stolpensi in capella Mitzlaues ad altare St. Anne.

1492 vicaria in ecclesia Stolpensi ad altare trium regum.

1493 vicaria in ecclesia parrochiali opidi Stolp ad altere sancte crucis.

1493 eadem die vicaria ad altere corporis cristi in ecclesia parrochiali.

1525 Ikonoklazm. Lud szturmował kościół parafialny, zniszczył ołtarz główny i wyniósł obrazy.

Wspomniany napis na budynku zawiera następujące informacje:

Drugi duży dzwon odlano ponownie w 1765 roku.

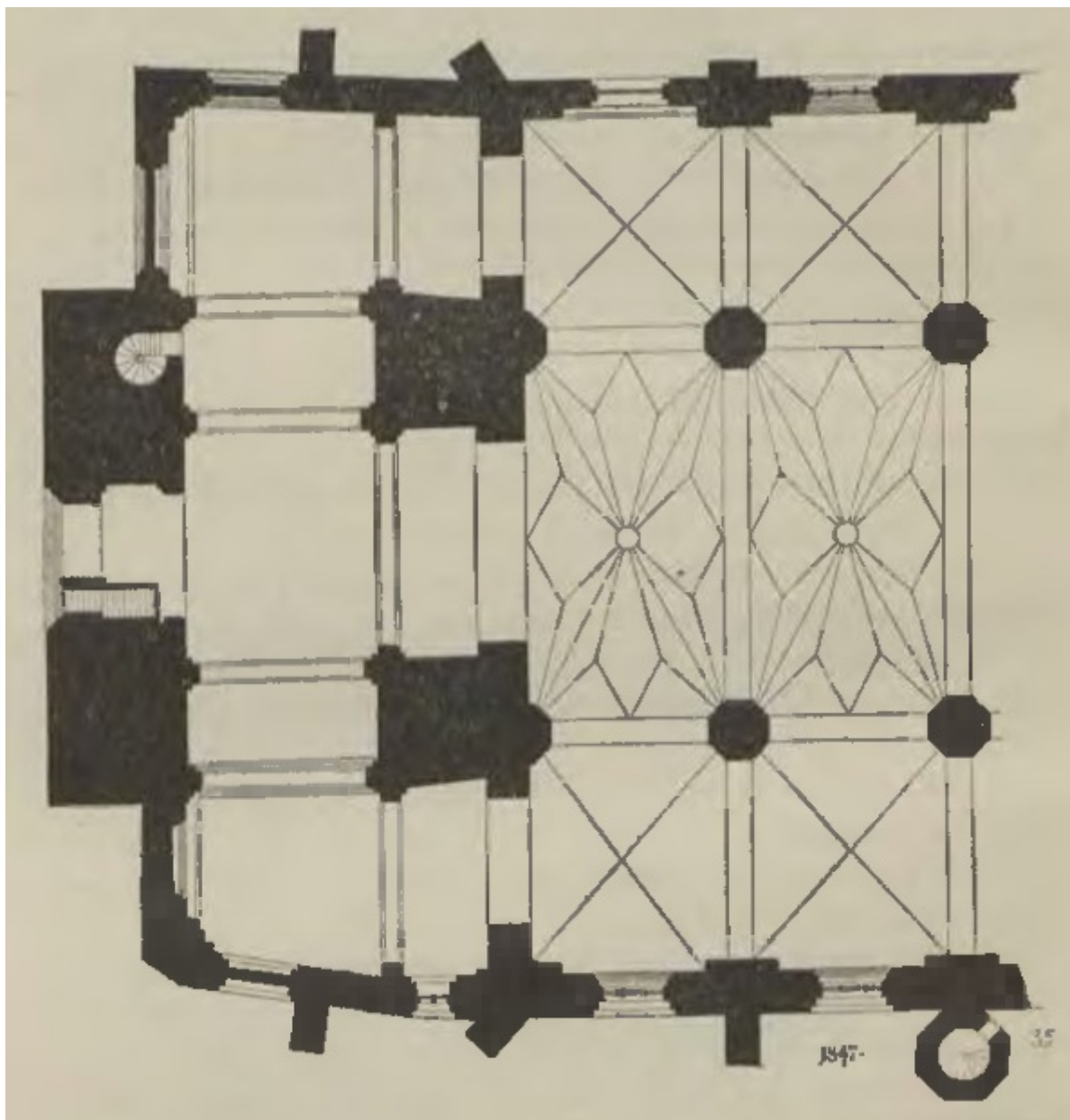
Dach pokryto ponownie w 1772 roku.

W 1779 roku wieżę naprawiono i przebudowano galerię.

W 1780 roku kościół uzyskał ponowną certyfikację po raz czwarty w ciągu 260 lat.

Całkowita renowacja miała miejsce w latach 1858–1860.

Starsze rysunki kościoła z końca lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku przechowywane są w rejestrze Królewskiego Okręgowego Inspektoratu Budowlanego w Słupsku.

Ryc. 35. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- rzut przyziemia zachodniej części kościoła z wieżą.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 58.

Baubeschreibung.

Die stattliche Kirche ist dreischiffig, als Basilika erbaut, mit Chor, Sakristeieinbau und Westthurm. Die Schiffe sind fünfjochig, der Chor besteht aus zwei Jochen und dem aus fünf Seiten des Zehneckes gebildeten Schlusse. Wie bei den Marienkirchen zu Rügenwalde, Köslin und Schlawe hatte man auch hier die Seitenschiffe bis zur Westfront des Thurmes geführt, doch sind diese westlichen Joche, welche jünger als die Seitenschiffe waren, vor etwa vierzig Jahren

Opis konstrukcji.

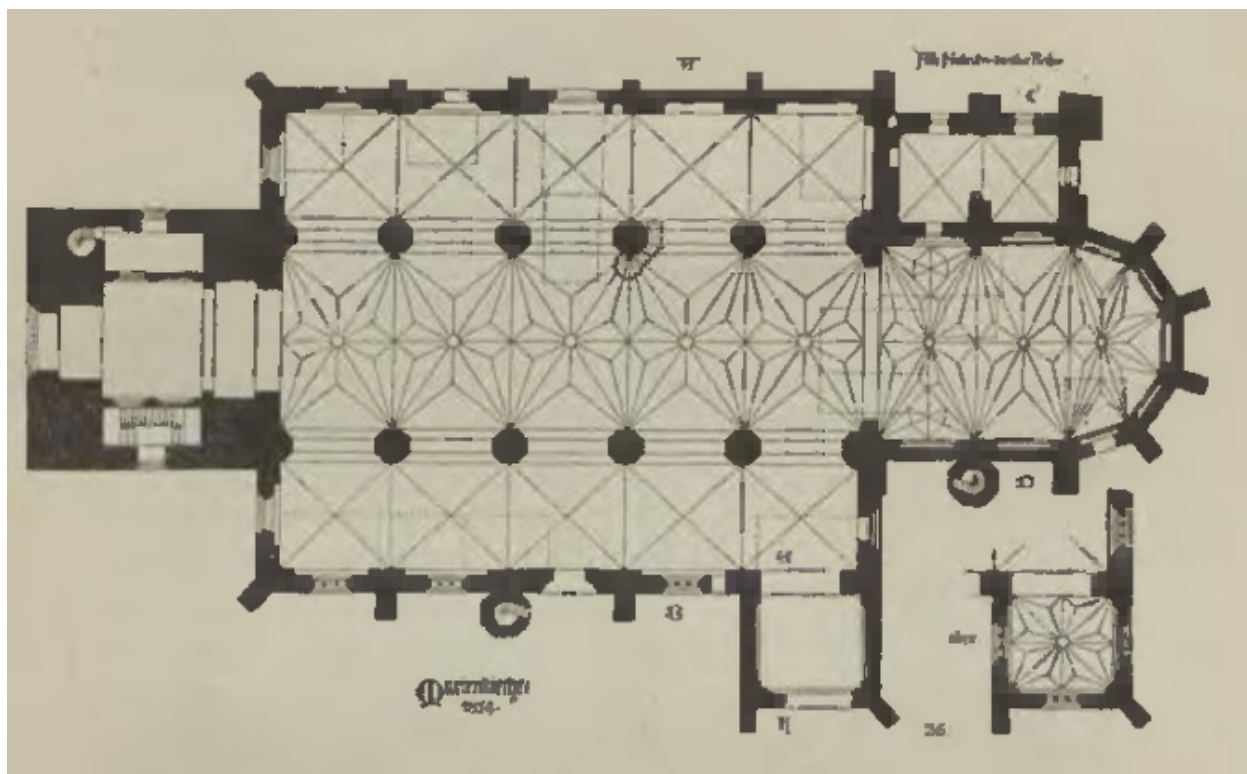
Imponujący kościół to trójnawowa bazylika z prezbiterium, zakrystią i wieżą zachodnią. Nawy boczne mają pięć przęseł, prezbiterium składa się z dwóch przęseł i apsydy utworzonej z pięciu boków dziesięciokąta. Podobnie jak w kościołach pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Rügenwalde, Köslin i Schlawe, nawy boczne również tutaj sięgały zachodniej fasady wieży, ale te zachodnie przęsła, nowsze niż nawy boczne, zostały usunięte około

besseitigt. (Abb. 35.)³²

Von früheren Anbauten ist nur die heutige Sakristei, welche ehemals als Begräbniskapelle diente, erhalten. Die früher auf der Nordseite des Chores belegene sogenannte alte Sakristei ist jetzt verschwunden.

czterdzieści lat temu. (Ryc. wg. oryg. 35.)

Z wcześniejszych dobudówek zachowała się jedynie obecna zakrystia, która dawniej służyła jako kaplica grobowa. Tak zwana stara zakrystia, znajdująca się niegdyś po północnej stronie prezbiterium, obecnie nie istnieje.

Ryc. 36. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- rzut przyziemia dla całej części kościoła z wieżą. Sklepienia kolebkowe, krzyżowe, gwiazdziste.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 55.

Die Schiffe sind durch massige Pfeiler von achtseitigem Querschnitt von einander getrennt und überwölbt. Die Seitenschiffe haben Kreuzgewölbe, das Mittelschiff, die Sakristei und der Chor schöne Sterngewölbe, deren Schub die nach aussen vorspringenden Strebepfeiler der Seitenschiffe aufnehmen. Die Thurmhalle hat erst in neuerer Zeit ihr Gewölbe (Abb. 36) erhalten.

Der Chorbau ist durch einen spitzbogigen Triumphbogen mit glattem Gewände mit dem Mittelschiffe verbunden. Die Rippen der Sterngewölbe sitzen jetzt auf Menschenhäuptern auf, welche zwischen den

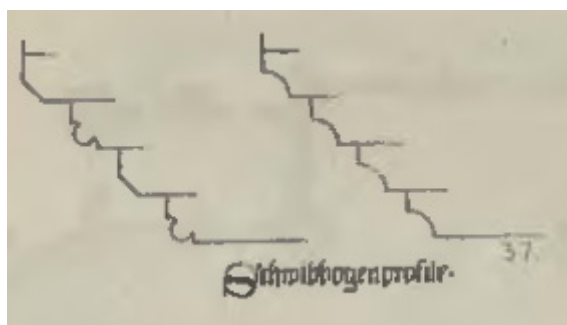
Nawy oddzielone są od siebie masywnymi filarami o ośmiobocznym przekroju i sklepione kolebkowo. Nawy boczne mają sklepienia krzyżowe, natomiast nawa główna, zakrystia i prezbiterium mają piękne sklepienia gwiazdziste, których napór amortyzują wysunięte na zewnątrz przypory naw bocznych. Hala wieżowa otrzymała sklepienie kolebkowe (ryc. 36) dopiero w czasach nowszych.

Prezbiterium połączone jest z nawą ostrołukowym łukiem tęczowym z gładkim ościeżem. Żebra sklepień gwiazdzistych spoczywają obecnie na „ludzkich głowach”, umieszczonych pomiędzy poziomo

³² Die Gewölbe des Mittelschiffes sind in der Aufnahmezeichnung Abb. 35 unrichtig dargestellt. Vgl. Abb. 36.

unten wagerecht abgeschlossenen Umrahmungen der Schildbogen angeordnet sind. Diese Anordnung scheint jedoch vollständig neu zu sein; in den Zeichnungen aus dem Jahre 1854 sitzen die Grate auf den einfachen, durch Abschrägung gebildeten Kapitellen der runden Dienste auf, welche keine Basis haben. Die Spitzbogenfenster sind dreitheilig, ihre Pfosten (jetzt) durch Spitzbögen verbunden. Unterhalb der Fenster ist die Wandfläche des Chores durch spitzbogige Blendarkaden mit profiliertem Gewände gegliedert; das Profil setzt sich aus Rundstab, Hohlkehle und rechtwinkliger Ecke zusammen.

zakończonymi ramami łuków poprzecznych. Ten układ wydaje się jednak całkowicie nowy; na rysunkach z 1854 roku żebra spoczywają na prostych, sfazowanych kapitelach okrągłych trzonów, które nie mają bazy. Okna ostrołukowe są trójdzielne, a ich słupki (obecnie) połączone są ostrołukowymi łukami. Poniżej okien ściana prezbiterium jest podzielona ostrołukowymi ślepymi arkadami z profilowanymi ościeżami; profil składa się z zaokrąglonego gzymsu, wklęsłego wgłębienia i narożnika o kącie prostym.

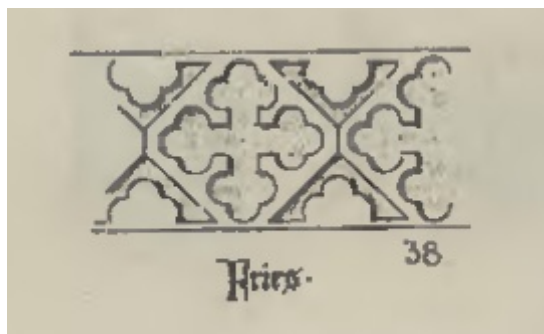
Ryc. 37. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny - profile łuków.

Źródło: Ludwig Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 60.

Die Pfeiler des Schiffes haben in Höhe der Schwibbogenkämpfer eine vorgekragte Schicht als Kapitellgliederung erhalten, aus welcher die Dienste der Sterngewölbe herauswachsen. Die jetzige Gestalt der Pfeilerkapitelle und die Halsfläche sammt dem Palmettenornament sind moderne Zuthaten. Das Profil der Schwibbögen (Abb. 37.) wird durch Formsteine gebildet; auf der Nordseite aus Rundstab, Hohlkehle und abgestumpfter Ecke, auf der Südseite sind die Ecken durch Hohlkehlen gebrochen.

Filary nawy głównej posiadają wystającą warstwę na wysokości skosów łukowych, pełniącą funkcję artykulacji kapiteli, z której wyłaniają się trzony sklepień gwiaździstych. Obecna forma kapiteli filarów i powierzchnia szyjki, w tym ornament palmetowy, to współczesne dodatki. Profil łuków (ryc. 37) tworzą formowane kamienie; od strony północnej składa się on z zaokrąglonego gzymsu, wklęsłego gzymsu i ściętego narożnika, natomiast od strony południowej narożniki są załamane wklęsłymi gzymsami.

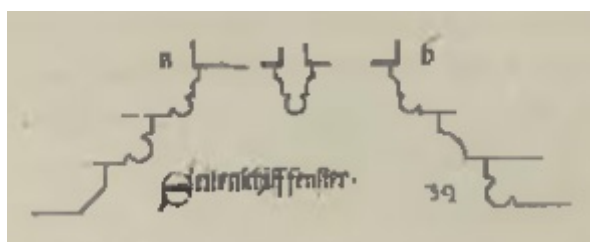

Ryc. 38. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- fryz północnej i południowej strony nawy.

Źródło: Ludwig Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 60.

Oberhalb der Schwibbögen zieht sich an der Wand ein schöner Vierpassfries aus gebranntem Thon entlang, und zwar seit der Wiederherstellung auf der Nord- und der Südseite des Mittelschiffs. (Abb. 38.) Darüber sitzen dreitheilige Spitzbogenfenster in doppelten Blenden, deren Gewände ebenfalls durch Rundstab und Hohlkehle gegliedert sind. Ähnliche Profile zeigen auch die Fenster der Seitenschiffe. (Abb. 39.)

Nad łukami, wzdłuż ściany, biegnie piękny fryz w kształcie czwórliścia, wykonany z wypalanej gliny. Został on zachowany po renowacji północnej i południowej strony nawy. (Ryc. 38.) Powyżej znajdują się okna trójlukowe, osadzone w podwójnych łukach blend, których ościeża również są artykułowane okrągłą sztukaterią i wklęsłymi wnękami. Okna naw bocznych mają podobne profile. (Ryc. 39.)

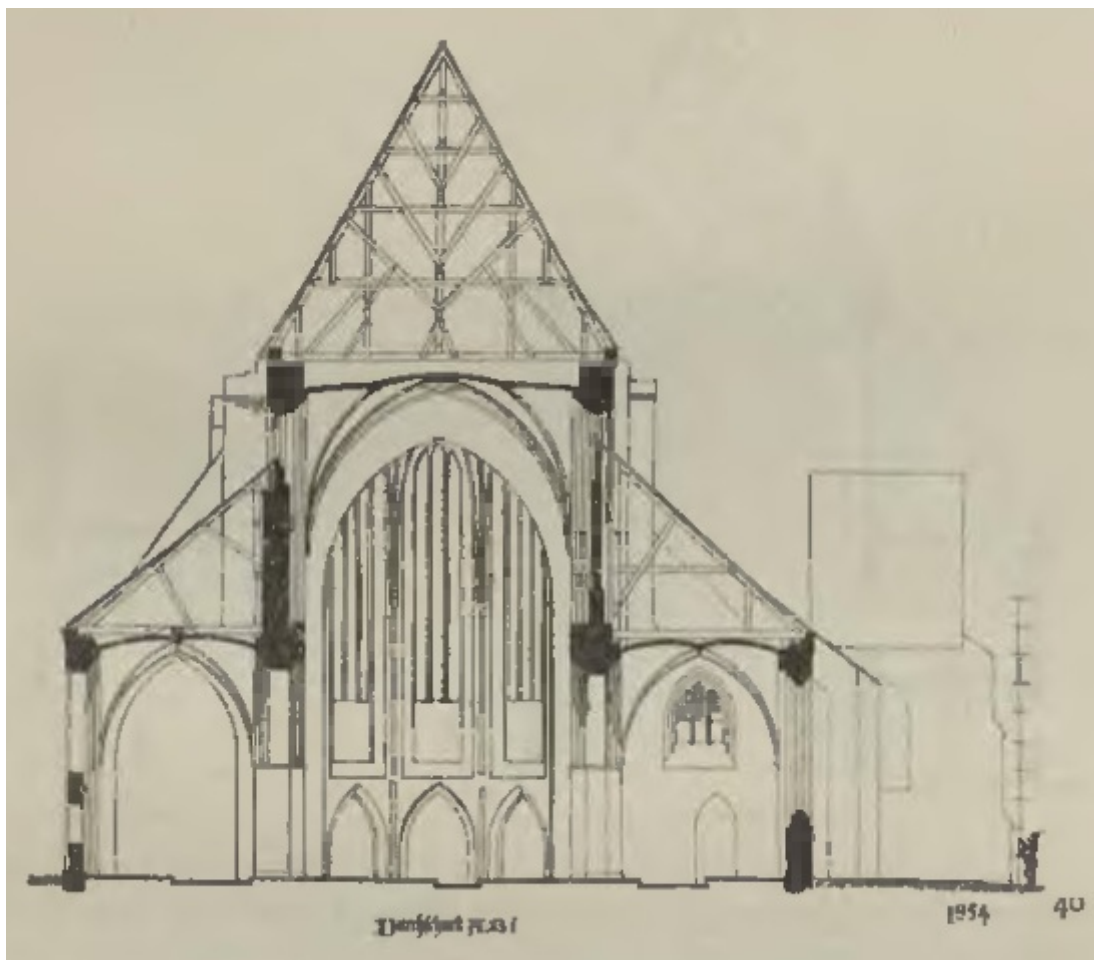

Ryc. 39. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- profile okien.

Źródło: Ludwig Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 60.

Die Rippen von langgestreckter, ausgekehlter Querschnittsform entwickeln sich aus achteckigen Konsolen von guter Form, welche indess modern sein dürften. Dienste sind in den Seitenschiffen nicht vorhanden. (Abb. 40. 41. 42.) Kugler giebt in seiner *Pommerschen Kunstgeschichte* (1840) folgende Beschreibung, aus der die seither vorgenommenen Abänderungen des Bauwerkes sich erkennen lassen. „Seltsam ist es, dass hier die Bögen und Nischen über der nördlichen Pfeilerstellung der Kirche eine lebendigere, die sind an der Nordseite frei vorspringende Gurtträger, in ihrer Hauptform als Halbsäulchen, angeordnet.

Żebra, o wydłużonym, żłobkowym przekroju poprzecznym, rozwijają się z dobrze uformowanych ośmiokątnych wsporników, które jednak wydają się być współczesnego typu. W nawach bocznych nie ma trzonów. (Ryc. wg. oryg. 40, 41, 42). Kugler w swojej *Historii sztuki pomorskiej* (1840) podaje następujący opis, z którego można wywnioskować późniejsze przebudowy budynku: „Ciekawe, że łuki i nisze nad północnymi filarami kościoła są tu rozmieszczone w bardziej ożywiony sposób; są to swobodnie wystające dźwigary kratowe po stronie północnej, w głównej formie półkolumn”.

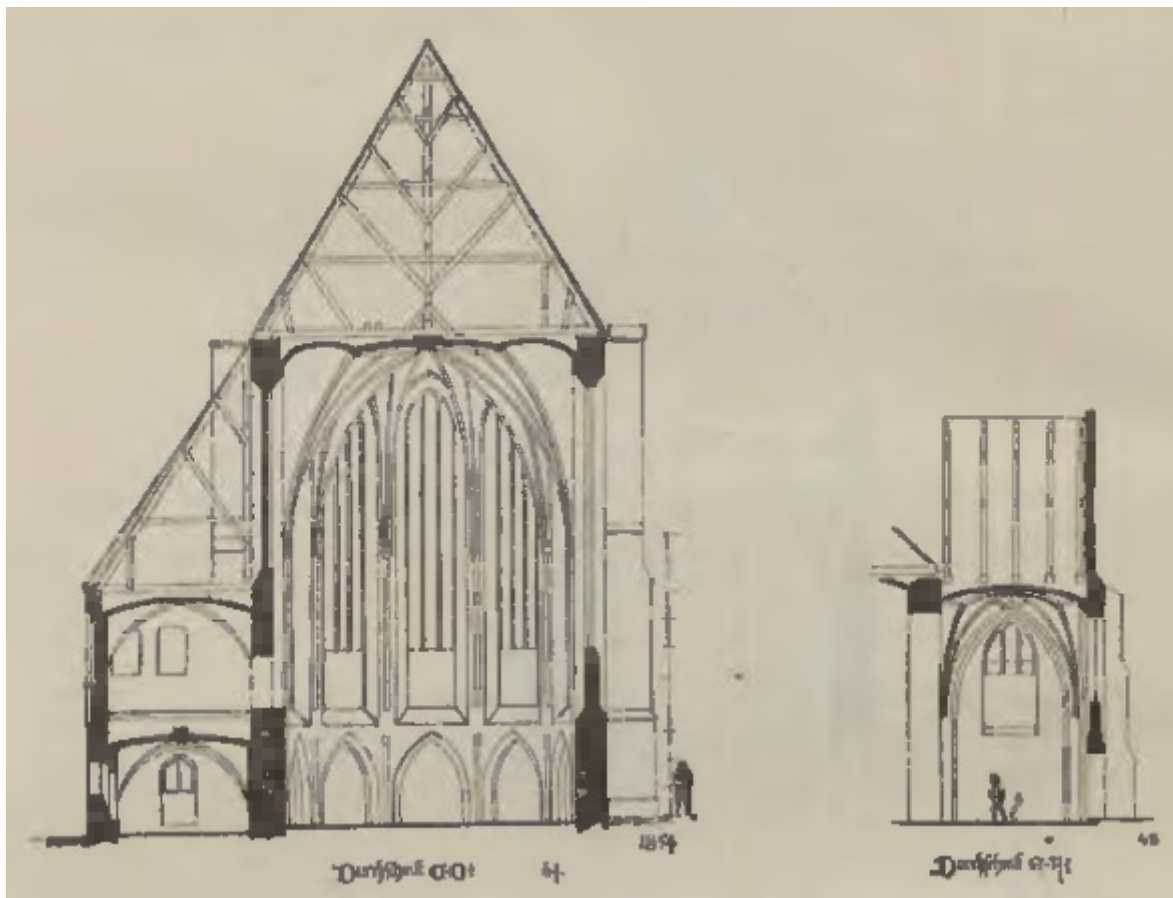
Ryc. 40. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- szczyt wschodni, prezbiterium.
Źródło: Ludwig Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 61.

Diese Gurtträger brechen aber nach unten den Ansatz der Gewölbegurte ab, und letztere beginnen in dünneren Verhältnissen, so dass sich hier die Veränderung der ursprünglichen Anlage deutlich erkennen lässt. Über den Schwibbögen der nördlichen Pfeilerstellung zieht sich ausserdem auch ein Rosettenfries hin.- Es ist schon bemerkt, dass die Marienkirche von Stolp die grösste des in Rede stehenden Cyclus³³ ist. Noch bedeutsamer wird die Wirkung ihrer architektonischen Masse durch die Anordnung einer Thurmhalle, deren Seitenräume, vor den Seitenschiffen, dem mittleren Raume an Höhe gleich sind so dass sich hier eine Art westlichen Querschiffes bildet. Die Thurmhalle hat keine Gewölbe, doch zeigen die in ihr vorhandenen Gurtträger, dass sie auf die Ausführung eines solchen eingerichtet war. – Die an Fenster

Dźwigary te jednak odłamują podstawę pasów sklepiennych w dół, a te ostatnie zaczynają się cieńszymi sekcjami, tak że zmiana pierwotnego projektu jest tu wyraźnie widoczna. Fryz rozetowy biegnie również nad łukami przyporowymi północnych filarów. Zauważono już, że kościół Mariacki w Słupsku jest największym z omawianego cyklu. Efekt jego masy architektonicznej jest jeszcze bardziej znaczący dzięki układowi sali wieżowej, której boczne komnaty, przed nawami bocznymi, są równe wysokością przestrzeni centralnej, tworząc w ten sposób rodzaj zachodniego transeptu. Sala wieżowa nie ma sklepień, ale obecne w niej dźwigary wskazują, że została zaprojektowana do ich budowy. Elementy dekoracyjne znajdujące się na oknach i drzwiach nie mają szczególnego znaczenia.

³³ Belgard, Köslin, Schlawe, Stolp.

und Thüren vorkommenden Gliederungen
sind ohne sonderliche Bedeutung.“

Ryc. 41. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- szczyt wschodni, prezbiterium, południowa i północna zabudowa.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 62.

Bei Gelegenheit der Wiederherstellung vor 40 Jahren, welche im Ganzen als wohl gelungen bezeichnet werden darf, ist der Unterschied in der Ausbildung der Nord- und Südseite des Mittelschiffes beseitigt. Überhaupt schweren manche Zusätze das Erkennen des ehemaligen Zustandes. Daher sind die beigegebenen Abbildungen vorzugsweise den noch vorhandenen Aufnahmezeichnungen entnommen und zum Vergleich eine Ansicht der Südseite in ihrer heutigen Erscheinung beigelegt. (Abb. 43. 44. 45.)

Die jetzige Sakristei ist ein sterngewölbter Raum. Die Rippen von beiderseits ausgekehltm Thon auf. Die Fenster sind dreitheilig und mit profilirtem Gewände geschmückt. (Abb. 46.)

Podczas renowacji przeprowadzonej 40 lat temu, którą można uznać za w pełni udaną, wyeliminowano różnice w projekcie północnej i południowej strony nawy. Ogólnie rzecz biorąc, niektóre uzupełnienia utrudniają rozpoznanie stanu pierwotnego. Dlatego też załączone ilustracje pochodzą głównie z zachowanych rysunków „fotograficznych”, a dla porównania zamieszczono widok strony południowej w jej obecnym wyglądzie. (Ryc. wg. oryg. 43, 44, 45)

Obecna zakrystia to pomieszczenie o sklepieniu gwiaździstym. Żebra wykonane są z gliny fazowanej po obu stronach. Okna są trójdzielne i ozdobione profilowanymi ościeżami. (Ryc. 46.)

Die alte, jetzt verschwundene Sakristei war zweigeschossig und in beiden Theilen mit Krenzwölben überdeckt. Ein Bild derselben und einen Schnitt geben die Abbildungen.

Unter dem Fussboden des Schiffes und des Chores befanden sich alte Gräbstätten, deren Lage im Grundriss (Abb. 36.) durch punktirte Linien angedeutet ist.

Stara zakrystia, która już nie istnieje, miała dwie kondygnacje i była nakryta sklepieniami krzyżowymi w obu częściach. Ilustracje przedstawiają jej zdjęcie i przekrój.

Pod posadzką nawy i chóru znajdowały się dawne miejsca pochówku, których lokalizację zaznaczono na planie (ryc. 36) liniami przerywanymi.

Ryc. 42. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- ściana południowa
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 63.

Im Äusseren hat die Kirche durch Aufführung der stattlichen Seitenschiffgiebel einen besonderen Reichthum erhalten. Auch dieso Anordnung ist neu; vor Wiederherstellung waren die Seitenschiffe mit Pultdächern abdeckt. Doch ist nicht ausgeschlossen, dass früher. Wie an der Marienkirche zu Köslin, die Seitenschiffdächer eine Giebelarchitektur besaßen. Zu Lubin's Zeit hatte das nördliche Seitenschiff wenigstens bereits ein einfaches Pultdach.

Der mächtige Westthurm ist stark aus dem Lothe gewichen. Die Wandflächen des oberen Theiles sind durch Rautenmusterung belebt.

Die Westthür überdeckt ein stark

Elewację kościoła wzbogacono o okazałe szczyty w nawach bocznych, nadając im szczególnego bogactwa. Ten układ jest również nowy; przed renowacją nawy boczne kryte były dachami pulpitowymi. Nie jest jednak wykluczone, że wcześniej, jak w Kościele Mariackim w Koszalinie, dachy naw bocznych miały konstrukcję dwuspadową. Przynajmniej w czasach Lubina, nawa północna miała już prosty dach pulpitowy.

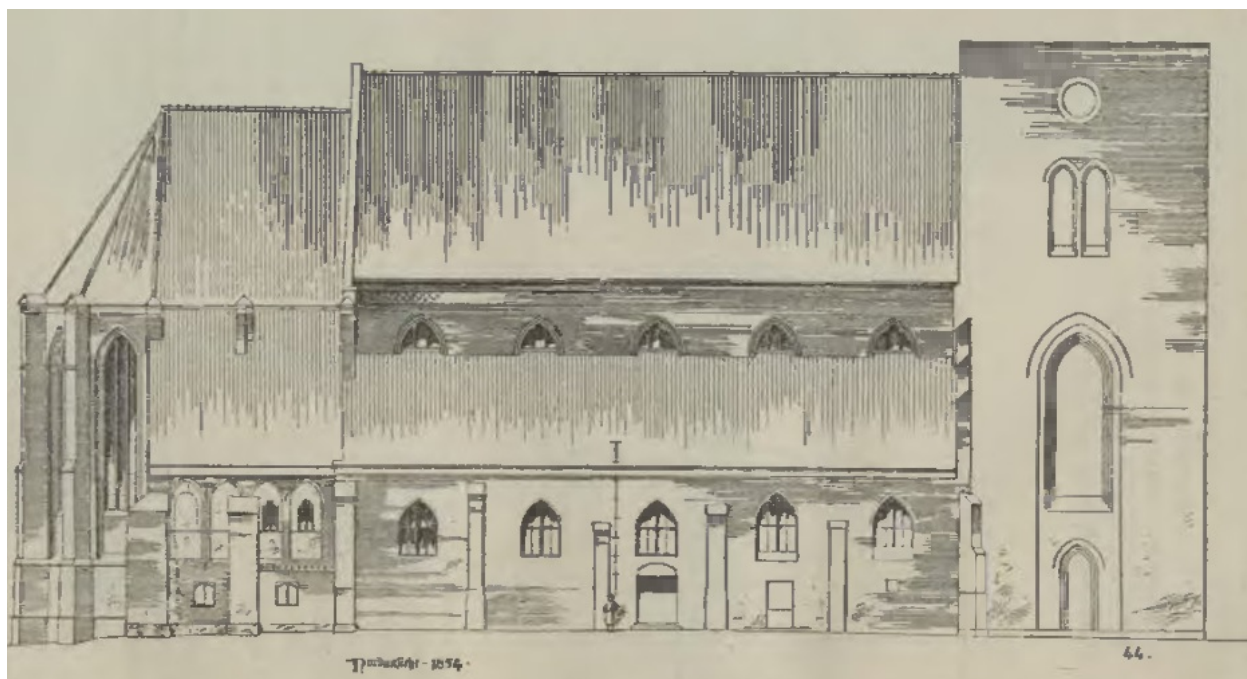
Potężna Wieża Zachodnia jest silnie, odchylona od pionu. Powierzchnie ścian górnej części ożywiono wzorem rombowym.

Drzwi zachodnie nakończone są

gedrückter Spitzbogen, welcher sich dem Halbkreise sehr nähert. Das Gewände ist mehrfach rechtwinklig abgesetzt, doch sind Ecken durch Hohlkehlen gebrochen. (Abb. 47.) Über dem Westeingange durchbricht eine grosse Fensteröffnung mit gleichem, aber weniger tiefem Gewände die Mauerfläche. Auch hier haben zum Theil weitgehende Erneuerungen stattgefunden. Die Seitenflächen des Thurmes sind (jetzt) durch grosse Offnungen im unteren Theile belebt, der obere Theil durch die Schallöffnungen.

mocno spłaszczonym ostrołukiem, który kształtem przypomina półkole. Budynek jest odsunięty od ściany pod kilkoma kątami prostymi, ale narożniki są załamane wklęsłymi listwami. (Ryc. 47.) Nad wejściem zachodnim znajduje się duży otwór okienny o tym samym, ale płytszym ościeżu, przebijający się przez ścianę. Również tutaj przeprowadzono gruntowne remonty. Boki wieży są (obecnie) ożywione dużymi otworami w dolnej części, a w górnej – otworami dźwiękowymi.

Ryc. 43. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- ściana północna
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 64.

Auch diese sind erneuert und die alten nur zum Theil beibehalten. Die ehemalige Erscheinung des Thurmes geben die Abb. 48. 49. wieder, aus welchen auch die alte Fortsetzung der Seitenschiffe bis zur Westfront des Thurmes erkennbar ist.

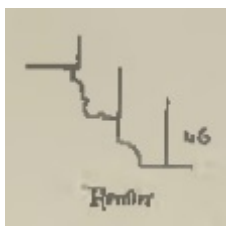
Te otwory dźwiękowe również zostały odnowione, a stare zachowały się tylko częściowo. Rysunki, ryc. wg. oryg. 48 i 49 przedstawiają dawny wygląd wieży, a także dawne przedłużenie naw bocznych do zachodniej fasady wieży.

Ryc. 44. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- widok ze strony północno-wschodniej
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 65.

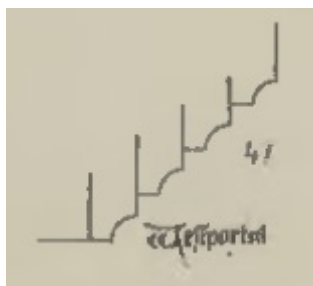
An der Ostseite desselben zeigt eine alte Dachspur die Neigung des früheren Daches. Der Helm wird durch ein vierseitiges Zeltdach mit darüber ausgekragtem Umgange gebildet.

Od strony wschodniej stary ślad dachu pokazuje nachylenie dawnego dachu. Iglicę tworzy czworoboczny dach namiotowy z wystającym nad nim chodnikiem.

Ryc. 45. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- profilowane ościerza starej zakrystii..
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 65.

Ryc. 46. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-
profil zachodniego portalu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der
Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin
1894, S. 65.

Aus diesem wächst ein zierlichen zweigeschossiger Aufbau mit welscher Haube, wohl aus dem vorigen Jahrhundert herrührend. Auf der Lubin'schen Stadtansicht hat der obere Theil des Helmes, soweit erkennbar, eine schlanke gerade Spitze. Von Stüler wurde in den fünfziger Jahren an Stelle der welschen Haube ebenfalls ein schlanker zehneckiger Helm projektirt, der indess nicht zur Ausführung kam.

Das Äussere des Schiffes ist stark erneuert. Unter dem Hauptgesimse zieht sich ein doppelter Vierpassfries entlang, welcher ursprünglich sein kann, aber auf den alten Zeichnungen aus dem Jahre 1854 nicht dargestellt ist. (Abb. 50.)

Z tego miejsca wznosi się delikatna, dwupiętrowa konstrukcja z kopułą w stylu welskim (włoskim), prawdopodobnie pochodzącą z poprzedniego stulecia. Na mapie Lubina, górna część hełmu, na ile można to dostrzec, ma smukły, prosty wierzchołek. W latach 50. XIX wieku Stüler zaprojektował również smukły, dziesięcioramienny hełm, który miał zastąpić kopułę welską, ale projekt ten nigdy nie został zrealizowany.

Elewacja nawy została gruntownie odnowiona. Podwójny fryz w kształcie czwórliści biegnie wzdłuż podstawy głównego gzymsu; mógł być oryginalny, ale nie jest widoczny na starych rysunkach z 1854 roku. (Ryc. wg. oryg. 50.)

Ryc. 47. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-
widok z zachodu na wieżę.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der
Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin
1894, S. 66.

Strebpfeiler sind an dem freistehenden
Teile des Mittelschiffes, oberhalb der
Seitenschiffdächer nicht vorhanden. Durch
die neue Anordnung der letzteren sind die

Przypory nie są przymocowane do
wolnostojącej części nawy głównej ponad
dachami naw bocznych. Dzięki nowemu
układowi tych ostatnich, okna nawy,

ehemals nur in ihren Spitzbögen freiliegenden Mittelsschiffen ganz geöffnet; auch die Fenster der Seitenschiffe haben grössere Höhe erhalten.

wcześniej widoczne jedynie w ostrołukach, są teraz całkowicie otwarte; okna naw bocznych również zostały podwyższone.

Ryc. 48. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-
widok z północy na wieżę i elementy korpusu przyległe do
wieży.

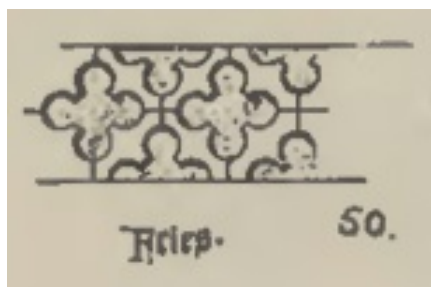
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der
Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin
1894, S. 67.

Das jetzt unterhalb der Seitenschiffenster entlang gefürte Kaffgesims (Abb.51) fehlt auf den alten Zeichnungen. Die Aussenprofile der Schiffsfenstergewände setzen sich aus Rundstab und Kehle zusammen (Abb.39) und sind auf beiden Seiten ziemlich gleich gebildet.

Der gothische Ziegelverband ist unregelmässig und wechselt zwischen wendischer und polnischer Art.

Na starych rysunkach brakuje obecnego gzymsu biegnącego pod oknami nawy bocznej (Ryc. wg. oryg. 51). Zewnętrzne profile ościeży okien nawy głównej składają się z okrągłego profilu i rowka (Ryc. wg. oryg. 39) i są niemal identycznie ukształtowane po obu stronach.

Gotycki układ cegieł jest nieregularny i zawiera naprzemiennie elementy stylu polskiego i wendyjskiego.

Ryc. 49. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-fryz- w wyglądzie czwórliścia.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 68.

Die Tür auf der Ostseite besitzt ein ziemlich rohes Gewändeprofil. Die Einschnitte der Formsteine, welche die rechtwinkligen Ecken bilden, sind fast nur angedeutet. (Abb. 52.)

Drzwi od strony wschodniej mają dość prymitywny profil ościeżnicy. Nacięcia formowanych cegieł, tworzące prostokątne narożniki, są niemalże widoczne. (Ryc. wg. oryg. 52.)

Ryc. 50. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-gzyms.

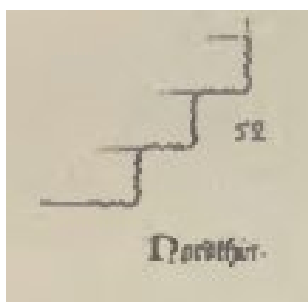
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 68.

Am Chorbau hat man die Strebepfeiler, welche in Höhe des

W presbiterium przypory, sfazowane na poziomie i powyżej gzymsu, sięgają ponad

Kaffeesimses und oberhalb desselben abgeschrägt sind, bis über das Hauptgesims geführt. Um den Chor läuft ein ein Vierpassfries, auch über die Fläche der Strebepfeiler, hier jedoch nicht bis zum Rande. Das Hauptgesims ist in seiner jetzigen Gestalt wohl modern. Das Kaffeesims besteht aus Abwässerung und Unterweit abgeschrägt und durch Rundstab an den Ecken profilirt.

gzyms główny. Fryz w kształcie czwórlistcia biegnie wokół prezbiterium, również przez powierzchnię przypór, choć nie do krawędzi. Gzyms główny, w obecnej formie, jest prawdopodobnie współczesny. Składa się z przebiegu odpływowego i sfazowanej dolnej części, profilowanej w narożnikach okrągłymi listwami.

Ryc. 51. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-
profil ościerzy drzwi od strony wschodniej.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der
Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin
1894, S. 68.

Zwei Treppenthürme an der Südseite des Schiffes und des Chores tragen zierliche, gemauerte Helme. Die Kantenblumen sind neu- vielleicht nach altem Vorbilde gefertigt.

Ob die im 15. Jahrhundert erwähnte Mitzlavkapelle ein jetzt verschwundener Anbau war, lässt sich nicht mehr feststellen: vielleicht ist die jetzige Sakristei damit identisch.

Der Kirchhof war früher von kleinen Wohngebäuden und einer Umwährungsmauer umgeben, wie der Pleetz'sche Plan vom Jahre 1796 zeit. (Abb. 22.)

Als Bauzeit der Kirche ist die Mittele oder zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts anzusetzen, einzelne Profile der Formsteine, die Gewölbe, der Spitzbogen des Westeinganges lassen auf noch jüngere Zeit schließen.

Dwie wieże schodowe po południowej stronie nawy i prezbiterium zwieńczone są delikatnymi, ceglanymi iglicami. Dekoracyjne zwieńczenia są nowe, być może wykonane według starego modelu.

Nie da się już ustalić, czy kaplica Mielaw, o której mowa w XV wieku, była obecnie nieistniejącym dodatkiem: być może obecna zakrystia jest z nią identyfikowana.

Cmentarz przykościelny dawniej otoczony był niewielkimi budynkami mieszkalnymi i murem obwodowym, jak widać na planie Pleetza z 1796 r. (Ryc. wg. oryg. 22.)

Kościół zbudowano w połowie lub drugiej połowie XIV wieku, jednak profile poszczególnych cegieł, sklepienia i ostrołukowe zwieńczenie portalu zachodniego wejścia sugerują, że powstał jeszcze później.

Marienkirche in Stolp. — Kanzel.

Ryc. 52. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-ambona .

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 69.

Ausstattung.

Den Reichthum an mittelalterlichen Ausstattungsstücken und Kostbarkeiten mag der Bildersturm bei Einführung der Reformation stark verkürzt haben; vom Hochaltar wird berichtet, dass er vom Volke zerbrochen sei. Von anderen Altären sind die Namen erhalten: in der Mitzlavkapelle Altäre des H. Erasmus und der h. Anna; in der Kirche Altäre der h. drei Könige, des h. Krenzes und des heiligen Leichnams. Andere Stücke, welche Kogler noch erwähnt, werden bei dem jüngsten Wiederherstellungsbau als veraltet beseitigt worden sein.

Der jetzige Altaraufbau ist ein reiches Barockwerk, in seinen Formen denen der Kanzel ähnlich, aber etwas roher. Über der Predella, welche nach den Seiten durch hübsche Eckstücke abgeschlossen wird, erhebt sich ein viersäuliger Aufbau als Hauptteil, mit Seitenstücken und grossem Mittelbilde; darüber ein Oberteil mit Darstellung der Auferstehung und oben die Himmelfahrt. Die Gemälde, welche die Vorderseite des Altares schmücken, beziehen sich auf den neuen Bund; diesen entsprechend hat die Rückseite des Aufbaues Darstellung aus der Geschichte des alten Bundes erhalten. Der Darstellung des Abendmahles auf der Vorderseite der Predella entspricht auf der Rückseite eine Darstellung des Passahopfers; im Haupttheil der Krenzigung die Erhöhung der ehernen Schlange; im Obertheil der Auferstehung und Himmelfahrt Christi die Darstellung des Jonas und Elias Himmelfahrt.

Der gut gezeichnete Aufbau ist zu Anfang des 17. Jahrhunderts angefertigt. Derselben Zeit dürften auch die Gemälde angehören.

Eine brillante Architektur aus gleicher Zeit, mit reichem Schnitzwerk, zeigt die Kanzel, welche inschriftlich aus dem Jahre 1609 stammt und von der Gilde der Bernsteinarbeiter gestiftet sein soll. Wenig Wahrscheinlichkeit hat die Tradition, die auch an anderen Orten, z. B. in Schmolsin, in Standemin u. a. auftritt, dass die Arbeit

Wyposażenie

Ikonoklazm z czasów reformacji mógł znacznie uszczuplić bogactwo średniowiecznego wyposażenia i skarbów; podobno lud zniszczył ołtarz główny. Zachowały się nazwy innych ołtarzy: w kaplicy Mielawów ołtarze św. Erazma i św. Anny; w kościele ołtarze Trzech Króli, św. Półksiężycy i Świętego Ciała. Pozostałe elementy wymienione przez Koglera zostały prawdopodobnie usunięte jako przestarzałe podczas ostatniej renowacji.

Obecny ołtarz jest bogatym dziełem barokowym, podobnym w formie do ambony, lecz nieco bardziej rustykalnym. Nad predellą, zwieńczoną po bokach atrakcyjnymi narożnikami, wznosi się czterokolumnowa konstrukcja jako część główna, z panelami bocznymi i dużym malowidłem centralnym; powyżej znajduje się górna część przedstawiająca Zmartwychwstanie, a na samym szczycie Wniebowstąpienie. Malowidła zdobiące przód ołtarza odnoszą się do Nowego Przymierza; odpowiednio, rewers konstrukcji przedstawia sceny z historii Starego Przymierza. Przedstawienie Ostatniej Wieczerzy na froncie predelli odpowiada na rewersie przedstawieniu ofiary paschalnej; w głównej części ukrzyżowania jest podniesienie miedzianego węża; a w górnej części Zmartwychwstania i Wniebowstąpienia Chrystusa znajdują się przedstawienia Wniebowstąpienia Jonasza i Eliasza.

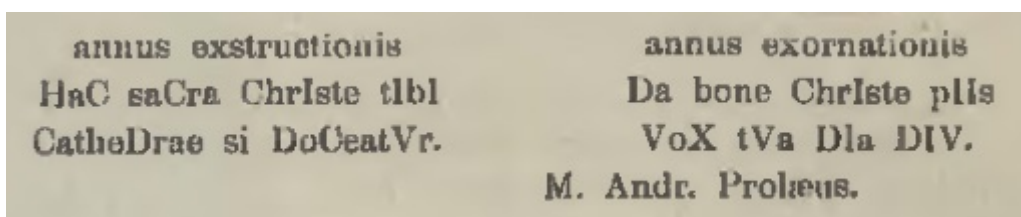
Ta starannie zaprojektowana struktura pochodzi z początku XVII wieku. Malowidła prawdopodobnie pochodzą z tego samego okresu.

Genialnym dziełem współczesnej architektury, bogato rzeźbionym, jest ambona, która według inskrypcji pochodzi z 1609 roku i podobno została podarowana przez cech bursztynników. Tradycja, która pojawia się również w innych miejscach, takich jak Smołdzino i Stanomino, że dzieło ma weneckie pochodzenie, jest mało

venetianischen Ursprungs sei. Die Brüstung ist in grössere und kleinere Felder zerlegt, die durch Säulen von einander getrennt werden. In den kleineren Feldern sind in Rundbogennischen mit Facettenquadern Einzelfiguren aufgestellt, in den grösseren flott geschnittene Hautreliefs, eine Darstellung des zwölfjährigen Jesus im Tempel, die Taufe im Jordan, die Hochzeit zu Cana, Christus auf dem Ölberge, die Verklärung u. A. Auf dem Verbindungstheile zwischen Kanzel und Schalldeckel ist das Wappen der Stadt angebracht.

Noch reicher und zierlicher, fast zu reich, ist der prachtvolle Schalldeckelaufbau. Derselbe zeigt eine in der Mitte geöffnete Architektur, von Engeln getragen, über welcher ein Stern schweht. (Lichtdruck.)

Die Kanzeltreppe wird durch einen Portalbau geschlossen, welcher folgende Aufschriften trägt:

In ersten Theile scheint ein C zu fehlen, da die Inschrift nur die Zahl 1509 ergibt, wenn das i des Wortes si mitgezählt wird; der zweite Theil ergibt als Jahr der Ausschmückung die Zahl 1630.

Zu erwähnen ist der alte aus Kalkstein gefertigte Taufstein in einfachen rohen Formen, welcher vielleicht dem 13. Jahrhundert angehört.

Eine Kreuzigungsgruppe (Lichtdruck) ist jetzt an der Ostwand des nördlichen Seitenschiffes angebracht. Dieselbe ist spätgothisch und stellt Christus am Kreuze dar, unter demselben Maria und Johannes, zu beiden Seiten schwebende Engelsgestalten. Nach Kugler erinnert die Arbeit an Veit Stoss und gehört der Zeit um 1500 an. Die Figuren sind bemalt, die Gewänder durchweg vergoldet; das Kreuz und der Untersatz neu angefertigt.

prawdopodobna. Parapet jest podzielony na większe i mniejsze panele, oddzielone kolumnami. W mniejszych panelach poszczególne postacie umieszczone są w niszach o łukowatym kształcie z fasetowanymi blokami, podczas gdy większe panele zawierają gładko rzeźbione reliefy przedstawiające sceny takie jak dwunastoletni Jezus w Świątyni, Chrztost w Jordanie, Wesele w Kanie Galilejskiej, Chrystus na Górze Oliwnej i Przemienienie Pańskie. Herb miasta jest umieszczony na łączniku między amboną a pudłem rezonansowym.

Jeszcze bogatsza i delikatniejsza, wręcz zbyt bogata, jest wspinała konstrukcja pudła rezonansowego. Przedstawia ona otwartą, centralnie położoną konstrukcję architektoniczną, podtrzymywaną przez anioły, nad którą unosi się gwiazda. (Fotografiura.)

Schody ambony zamknięte są portalem, na którym znajdują się następujące inskrypcje:

W pierwszej części wydaje się, że brakuje litery C, ponieważ napis wskazuje liczbę 1509 tylko wtedy, gdy policzymy „i” w słowie „si”. Druga część podaje liczbę 1630 jako rok dekoracji.

Na szczególną uwagę zasługuje stara chrzcielnica zbudowana z wapienia o prostej, surowej formie, pochodząca prawdopodobnie z XIII wieku.

Na wschodniej ścianie nawy północnej znajduje się obecnie grupa ukrzyżowania (fotografiura). Jest to późnogotycka kompozycja przedstawiająca Chrystusa na krzyżu, z Marią i Janem pod nim oraz postaciami aniołów unoszącymi się po obu stronach. Według Kuglera dzieło nawiązuje do twórczości Wita Stwosza i pochodzi z około 1500 roku. Postacie są malowane, a ich szaty w całości złożone; krzyż i cokół są nowe.

An der Stelle, welche jetzt die Kreuzigung einnimmt, befand sich um das Jahr 1840 ein Epitaphium aus dem Jahre 1604.³⁴ „Dasselbe bildet eine grosse Architektur mit allerlei geschnitzten und gemalten Darstellungen. In der Mitte, auf einem Sarkopfige, ist die Figur des Begrabenen, eines jungen Ritters, dargestellt. Die Malereien, die zum Theil beschädigt sind, tragen ganz das Gepräge des, zwar nüchternen, aber auch manierlosen deutschen Styles jener Zeit, - – besonders charakteristisch ist in dieser Beziehung das Hauptbild des Epitaphiums, welches die Geislung Christi vorstellt.“

Okolo 1840 roku w miejscu, gdzie obecnie znajduje się Ukrzyżowanie, znajdowało się epitafium z 1604 roku. „Tworzyło ono rozległą konstrukcję architektoniczną z różnorodnymi rzeźbionymi i malowanymi przedstawieniami. W centrum, na sarkofagu, znajduje się postać zmarłego, młodego rycerza. Malowidła, niektóre uszkodzone, noszą piętno surowego, ale i nieokrzesanego stylu niemieckiego tamtych czasów – główny obraz epitafium, przedstawiający Biczowanie Chrystusa, jest pod tym względem szczególnie charakterystyczny”.

---

³⁴ Nach Kugler 1607.

Marienkirche in Stolp. — Kreuzigungsgruppe.

Ryc. 53. Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny-
Grupa Ukrzyżowania .

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der
Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin
1894, S. 71.

Der Superintendent Stössel giebt im Jahre 1824 folgende Beschreibung des Stückes: „Ein Grabmal etwa 25 Fuss hoch und 14 breit in der Form eines reich verzierten Altarblattes. Unten in der Mitte steht zwischen Säulen ein grosses Gemählde die Geisselung Christi vorstellend. Auf einem stark hervortretenden Gesimse liegt darüber ein geharnischter Ritter in der Gestalt eines zur Parade ausgestellten Todten und fast in Lebensgrösse. Über demselben ist zwischen Säulen ein zweites kleines Gemählde aus der Leidensgeschichte Jesu, sowie mehrere desgleichen das Ganze in symmetrischer Ordnung umgeben. Die Kunst in der Malerei ist nicht besonders. Die Inschrift hat Referont nicht entziffern können, die Jahreszahl 1604 ist deutlich darauf zu erkennen.“

Ein Epithaphium im Südschiffe enthält eine Kreuztragung auf Holz gemalt in architektonischem Aufbau. Oben ist ein Familienwappen – rother Krebs in weissem Felde – angebracht. Der Aufbau ist geschickt gezeichnet und mit Figuren und Fruchtgehängen geschmückt. Das Bild ist handwerksmässig gemalt, das Epitaph dem Andenken des Simon Schroeder von Bruder und Schwester im Jahre 1671 (?) gewidmet.

In der Sakristei ist ein anderes Epitaphium als Altar aufgestellt, auf dessen Unterbau als Stifter bezeichnet sind.

W 1824 roku superintendent Stössel podał następujący opis dzieła: „Grobowiec o wysokości około 25 stóp i szerokości 14 stóp, w formie bogato zdobionego ołtarza. Na dole, pośrodku, między kolumnami, stoi duży obraz przedstawiający Biczowanie Chrystusa. Powyżej, na mocno wysuniętym gzymsie, spoczywa rycerz w zbroi, w formie zwłok wystawionych na paradę, niemal naturalnej wielkości. Nad nim, między kolumnami, znajduje się drugi, mniejszy obraz z Męki Pańskiej, a także kilka podobnych, otaczających całość w symetrycznym porządku. Kunszt malowidła nie jest szczególnie godny uwagi. Referont nie był w stanie odczytać inskrypcji, ale rok 1604 jest na niej wyraźnie widoczny”.

Epitafium w nawie południowej przedstawia Niesienie Krzyża, namalowane na drewnie w stylu architektonicznym. Nad nim znajduje się herb rodzinny – czerwony rak na białym polu. Konstrukcja jest kunsztownie narysowana i ozdobiona postaciami oraz girlandami owoców. Malowidło jest technicznie dopracowane, a epitafium zostało poświęcone pamięci Simona Schroedera przez jego brata i siostrę w 1671 roku (?).

W zakrystii umieszczono kolejne epitafium, pełniące funkcję ołtarza, na którego podstawie wymieniono imiona ofiarodawców.

GABRIEL MINDING und ELISABETH HILLEN

Als Zeit der Entstehung ist die Jahreszahl MDCLXII angegeben. Die Namen sind auf dem neuen Unterbau angeblich nach der alten Inschrift aufgemalt. Dies ist indes augenscheinlich ungenau. Der Superintendent Stössell giebt die Beschreibung eines Ölgemäldes auf Holz, 3 Fuss 4 Zoll hoch, 2 Fuss breit mit der Inschrift: „Dieses Monument haben zur Erinnerung ihrer Sterblichkeit setzen lassen Gabriel Meddinger Apotheker all hier und Elisabeth Hill. Anno MDCLXXII.“

Zweifelloso handelt es sich um dasselbe Stück.

Jako datę powstania podaje się rok 1762. Nazwiska rzekomo zostały namalowane na nowej konstrukcji nośnej, zgodnie ze starą inskrypcją. Jest to jednak ewidentnie nieścisłe. Nadinspektor Stössell podaje opis obrazu olejnego na drewnie o wysokości 3 stóp i 4 cali, szerokości 2 stóp, z inskrypcją: „Ten pomnik został wzniesiony ku pamięci ich śmierci przez Gabriela Meddingera, tutejszego aptekarza, i Elisabeth Hill. Rok 1722”.

Nie ma wątpliwości, że to to samo dzieło.

Ein Ölgemälde auf Holz, den Heiland am Kreuze mit der Familie des Stifters darstellend, ist zwar ohne hohen Kunstwerth, aber handwerkmässig tüchtig gemalt. Dasselbe ist von einer Bogenarchitektur umrahmt, mit Seitenstücken und Figuren – Hoffnung, Glaube und dem Todesengel mit Sense und Sanduhr.

Das Gemälde scheint einer Wiederherschtellung unterzogen zu sein. Eine Beschreibung desselben aus dem Jahre 1824 gibt an, dass zwei männliche Figuren halb zerstört, „andere derselben Art – unter den Einwirkungen der Zeit oder was noch augenscheinlicher ist, eines unglücklichen Zufalles gänzlich verschwunden (sind), so dass das blosse Holz zu sehen ist.“ Nach der Beschreibung ist das Bild im Jahre 1585 gemalt.

Zu erwähnen ist ferner das in Öl gut gemalte Bildniss des Superintendenten Specht aus dem Jahre 1770.

Zwei Altarleuchter von Rothguss, 67 cm hoch, zeigen einfache schöne gotische Formen mit Löwen an den Füßen.

In der Kirche sind drei ältere Messingkronen aufgehängt. Die eine mit der Jahreszahl 1703 und der Aufschrift „B. S. L. Senator“ hat in zwei Reihen je acht Arme und oben eine Figur, auf einem Adler reitend mit Fahne und Reichsapfel in den Händen.

Die zweite und dritte sind achtermig; eine derselben ist mit einem Engel, der eine Keule trägt, geschmückt.

An der Westwand sind zwei wohlerhaltene Rüstungen des 17. Jahrhunderts aufgestellt.

Ein Gotteskasten mit reichem Eisenbeschlag, stammt aus dem Jahre 1698; ein zweiter, der zur Aufbewahrung der heiligen Gefässe und Geräthe dient, aus dem Jahre 1717, ist schucklos.

Von seinem Inhalte sind folgende Stücke anzuführen:

Ein Kelch aus vergoldetem Silber in einfach gothisirenden Formen mit Sechspassfuss, auf welchem ein Crucifixus als Signaculum eingravirt ist. Der Knauf hat sechs Knöpfe mit den Buchstaben IHESVS.

Die zugehörige Patene ist einfach,

Obraz olejny na drewnie, przedstawiający Zbawiciela na krzyżu z rodziną ofiarodawcy, nie ma wysokich walorów artystycznych, ale obraz ten jest technicznie dobrze namalowany. Oprawiony jest w łukowatą konstrukcję z bocznymi panelami i postaciami – Nadziei, Wiary i Anioła Śmierci z kosą i klepsydrą.

Obraz najwyraźniej przeszedł renowację. Opis z 1824 roku podaje, że dwie postacie męskie są w połowie zniszczone, a „inne tego samego typu całkowicie zanikły pod wpływem czasu lub, co bardziej oczywiste, nieszczęśliwego wypadku, tak że widoczne jest gołe drewno”. Według opisu obraz pochodzi z 1585 roku.

Warto również wspomnieć o pięknie namalowanym olejnym portrecie superintendenta Spechta z 1770 roku.

Dwa świeczniki ołtarzowe autorstwa Rothgussa, o wysokości 67 cm, przedstawiają proste, piękne formy gotyckie z lwami u stóp.

W kościele wiszą trzy starsze mosiężne korony. Jedna z nich, z rokiem 1703 i napisem „BSL Senator”, ma osiem ramion w każdym z dwóch rzędów oraz postać na szczycie, jadącą na orle, trzymającą flagę i jabłko.

Drugi i trzeci mają osiem ramion, jedno z nich ozdobione jest aniołem trzymającym maczugę.

Na zachodniej ścianie znajdują się dwie dobrze zachowane zbroje z XVII wieku.

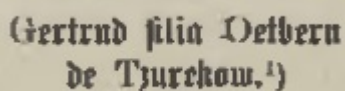
Skrzynia do modlitw z bogatymi żelaznymi okuciami pochodzi z 1698 r.; druga, służąca do przechowywania świętych naczyń i sprzętów, pochodzi z 1717 r. i nie jest zdobiona.

Z jego treści należy wymienić następujące fragmenty:

Kielich z połączanego srebra w prostym stylu gotyckim, z sześcioramionną podstawą, na której wygrawerowano symbol krucyfiksu. Gałka ma sześć guzów z literami IHESVS.

Dołączona patena jest prosta,

mit Vierpass und Kreuz auf dem Rande verziert. Ein zweiter Kelch ist spätgotisch und hat einen sechsseitigen Fuss, dessen Seiten von Kielbogen begrenzt werden. Auf dem Fuss ist ein Crucifixus aufgenietet und darüber die Aufschrift INRI eingravirt. Auf der entgegengesetzten Seite der Name der Geberin in gothischen Minuskeln:

35

Der Knauf hat acht rautenförmige Knöpfe, dazwischen Rosen, darüber und darunter, wie am Schafte, gothisches Fenstermaasswerk, theilweise in durchbrochener Arbeit.

Ein dritter Kelch ist im Jahre 1735 von der Dienstmagd Else Graenings geschenkt. Der Kelch ist sehr gross und von wenig ansprechender Form, die auch an anderen Orten vorkommt, also zu jener Zeit beliebt gewesen sein mag. Auf dem Fusse ist ein Crucifixus angebracht.

Eine silberne Oblatenschachtel hat die Aufschrift M. T. S. A. Z. W. und die Jahreszahl 1676. Auf dem Rande sind Engelsköpfe eingravirt und oben eine Rose.

Ein zweiter Oblatenbehälter von ovaler Form ist auf dem deckel mit ornament auf gestricheltem Grunde verziert und 1647 vom Mag. Gohlen geschenkt worden.

Ein silberner Oblatenlöffel mit durchbrochenem und gravirtem Ornament trägt den Stempel der Stadt Stolp.

Eine Weinkanne in Seidelform aus dem Jahre 1657 hat als Knopf einen Tannenzapfen und auf der Vorderseite einen Crucifixus. Die Widmungsschrift lautet: „Goldschmidt Gregor Lange und Maria Petermannes.“

Eine silberne Taufschüssel von wenig ansprechender Form ist, wohl im 18. Jahrhundert, von Johann Jakob Sewalge geschenkt.

Eine Taufschüssel aus Messing zeigt in der Mitte als Relief den Sündenfall mit unlesbarer Zierumschrift.

zдобiona czwórliścią i krzyżem na krawędzi. Drugi kielich jest późnogotycki i ma sześciokątną podstawę, której boki są wycięte ostrymi łukami. Do podstawy przynitowany jest krucyfiks, a nad nim wygrawerowany jest napis INRI. Po przeciwnej stronie widnieje imię fundatora zapisane gotycką minuskulą.

Gałka ma osiem romboidalnych guzłów, pomiędzy nimi oraz powyżej i poniżej, jak na trzonie, znajdują się rozety, wzór gotyckiego okna, częściowo wyrób ażurowy.

Trzeci kielich został подарowany w 1735 roku przez służącą Else Graenings. Kielich jest bardzo duży i ma raczej mało atrakcyjny kształt, spotykany również w innych miejscach, co mogło świadczyć o jego popularności w tamtych czasach. Do podstawy przymocowany jest krucyfiks.

Srebrne pudełko na opłatki nosi napis M. T. S. A. Z. i rok 1676. Na krawędzi pudełka wygrawerowane są głowy aniołów, a na górze jest róża.

Drugi pojemnik na opłatek ma owalny kształt i jest ozdobiony na pokrywie ornamentem na kropkowanym tle. Został подарowany przez Mag. Gohlana w 1647 roku.

Srebrna łyżeczka do opłatka z ażurowym ornamentem i grawerowanym ornamentem nosi pieczęć miasta Stolp.

Dzbanek do wina w kształcie kufła do piwa, pochodzący z 1657 roku, ma gałkę w kształcie szyszki sosnowej i krucyfiks z przodu. Napis dedykacyjny brzmi: „Złotnik Gregorow Lange i Maria Petermann“.

Srebrną misę chrzcielną o raczej mało atrakcyjnym kształcie подарował Johann Jakob Sewalge, prawdopodobnie w XVIII wieku.

Na środku mosiężnej misy chrzcielnej znajduje się płaskorzeźba przedstawiająca Upadek Człowieka, a ozdobny napis jest

³⁵Ein Ditbern von Surekow erhielt die Vogtei der neugegründeten deutschen Stadt. Beide gehören derselben Familie an.

Hinter dem Altare ist eine steinerne Grabplatten an der Wand befestigt, auf der sich ein Relief des auferstehenden Christus befindet. Die Platte stammt aus dem Jahre 1613, die Inschrift ist zur Zeit verdeckt.

Auch in dem Fussboden sind mehrere Grabplatten eingelassen, darunter mittelalterliche, leider stark abgetreten. Auf der einen ist eine Figur mit Umschrift erkennbar, auf einer zweiten ein Wappen (Tartsche) mit Umrahmung und runden Eckstücken, eine dritte aus dem Jahre 1523 (?).

Die Glocken sind neu bis auf eine, die jetzt nicht zu erreichen ist. Nach Mitteilung trägt dieselbe die Aufschrift:

help uns god vn sine heligen.

nieczytelny.

Za ołtarzem, do ściany, przymocowana jest kamienna płyta nagrobna z płaskorzeźbą zmartwychwstałego Chrystusa. Płyta pochodzi z 1613 roku; inskrypcja jest obecnie zakryta.

W posadzce znajduje się również kilka nagrobków, w tym średniowieczne, niestety mocno zniszczone. Jeden przedstawia postać z inskrypcją, drugi herb (tarczę) z ramą i zaokrąglonymi narożnikami, a trzeci pochodzi z 1523 roku (?).

Dzwony są nowe, z wyjątkiem jednego, który jest obecnie niedostępny. Według otrzymanych informacji, widnieje na nim napis:

Ryc. 54. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 55. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 56. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, portal wejścia głównego, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

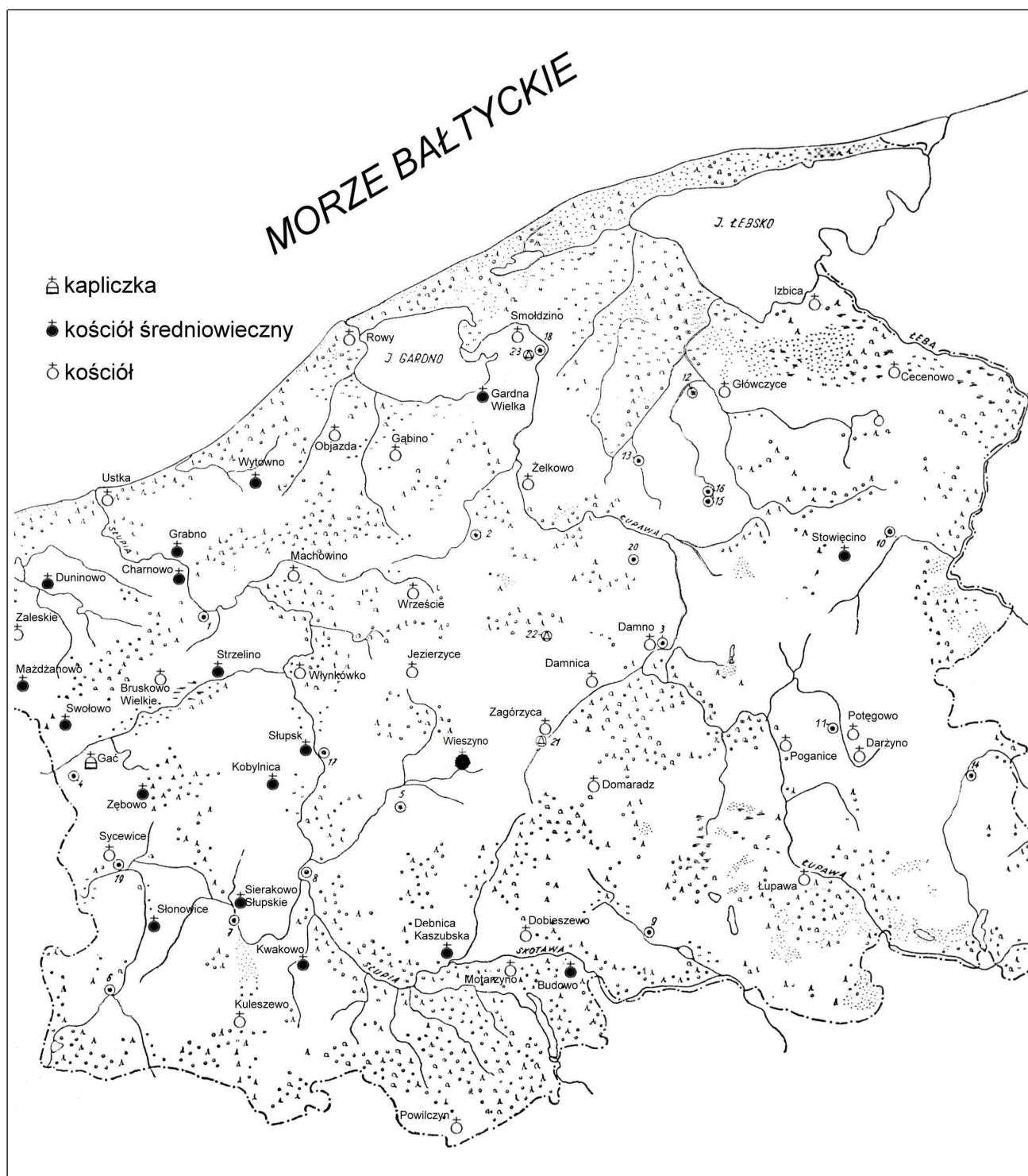

Ryc. 57. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, ściana północna z rzygaczem, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Średniowieczne kościoły powiatu słupskiego

Ryc. 1. Rozmieszczenie kościołów jest na planie byłego województwa słupskiego. Mapa stanowi załącznik do sprawozdania z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego. (jesień 1968-1970), UAM Poznań.). Na tej podstawowej mapie naniesiono dodatkowo obok istniejącej symboliki grodzisk-symbolikę kościołów. Mapka nie pokazuje położenia dwóch średniowiecznych kościołów, mianowicie kościołów w **Osovie** i **Barcinie**, bo mapa nie obejmuje gminy Kępice- przyłączonej do powiatu słupskiego przy ostatnim podziale administracyjnym. Kościoły te występują w części opisowej.

1. BARCINO, pow. słupski, gm. Kępice

Historia kościoła pw. św. Anny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół wzniesiono w 2-giej połowie XVI w., wieża kościoła została wzniesiona w XVII w. (niektóre źródła podają powstanie wieży w XVIIIw.) Kościół został powiększony w XIX w. o całe dwa przęsła, naśladujące pierwotną zabudowę.

Z dawnego wyposażenia kościoła zachowała się średniowieczna chrzcielnica kamienna, ołtarz główny z II połowy XVIII wieku, ołtarz boczny w kaplicy z XIX wieku oraz dwa lichtarze z 1853 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Anny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Barcino*. Szczecin 1992.

BARCINO, woj. słupskie, gm. Kępice, siedziba parafii (Bartin)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Anny.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Przed 1945r. hełm wieży wieńczyła chorągiewka z datą 1739 (zapewne rok wykonania hełmu). Kościół przebudowany i powiększony w latach 1864-65.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Murowany z cegły, w nawie 6-7,5 * 11-11,5 * 24-25,5cm; w wieży 7-8 * 12,5-13,5 * 27-30cm; w wątku nieregularnym i wendyjskim, w nawie miejscami z użyciem przyciętych fragmentów cegły krótszych od główki. W dolnej części S elewacji wieży fragmentami dekoracyjnego wątku z zendrówek, tworzącego wzór z rombów. W dolnych partiach murów wieży nieliczne niewielkie głązy umieszczone pojedynczo w ceglany licu w porządku warstwowym, partie cokołowe wieży i miejscami nawy z dużych, przełamanych głązów. W wieży i ścianie W nawy niezamurowane otwory po maczulcach rusztowań, w bocznych ścianach nawy otwory te nie występują. Kościół nieotynkowany.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Kościół został w latach 1864-65 przedłużony ku E o ok. 2. przęsła trójboczne zamknięcie o formach ściśle naśladujących architekturę pierwotnej części budowli. Jednocześnie od S dobudowano dużą neogotycką kruchtę. Zachowały się ściany boczne pierwotnej nawy, wieża i część detalu. Znaczne partie lica i ościeży otworów wymieniono podczas przebudowy.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Sala pierwotnie bezwieżowa, o niemożliwej do ustalenia formie zamknięcia E, od W późniejsza, znacznie węższa, kwadratowa wieża dostawiona do W ściany nawy Szer. nawy 9,54m; wieży 4,9m; dł. nawy w części pierwotnej 16,2m; wieży 5,1m; gr. ściany W nawy 0,68m, ścian bocznych 0,57m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. W ścianie N 4 lizeny, u dołu występujące 0,32m przed lico, na wys. 1,27m nad poziom posadzki spłycone dwiema odsadzkami do 0,14m, zakończone na wys. 2,9m nad poziom posadzki. Spośród lizen 3 odpowiadają ściśle zewnętrznym przyporom, ostatnia (1. od E) - zakończeniu E pierwotnej ściany N. Są to więc przypory częściowo wciągnięte do wnętrza nawy. Od wewnątrz brak śladów styku ścian pierwotnych i z XIXw., zamknięcie prezbiterium wyróżnione pionowymi uskokami, zwężającymi wewnątrz o 0,3m od N i S. Przejście z wieży do nawy i wejście z kruchty prostokątne, z XIXw.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ujęty 2 uskokami, w dolnej partii posiada ościeża pierw., podwyższony i zamknięty łukiem ostrym w XIXw. Pierwotna forma łuku portalu niemożliwa do ustalenia. Szer. zewnętrzna portalu 2,1m.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna pierwotnej części nawy duże (szer. w świetle 1,08m), ostrołukowe, ujęte sfazowanym uskokiem z węgiem tworzącym prosty uskok. Większość cegieł w oknach wymieniona w XIXw., większe partie ościeży zachowało 3. od W okno ściany N, w 1. od W oknie ściany S zachowały się fragmenty lewej nasady łuku. W części nawy z XIXw. okna wzorowane na oknach pierwotnych, w bokach zamknięcia znacznie mniejsze.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, wydatne (0,8m) 2-uskokowe przypory szer. 0,75m, w narożach W ustawione skośnie. Przypory części z XIXw. wzorowane na pierwotnych. Brak cokołu. Nawę obiega także w XIXw. części szeroki podokapowy fryz ząbkowy wys. 4. warstw cegieł, którego odcinki zakończone są w odległości 1. główki cegły od przypór. W widoku obok wieży częściach szczytu W po 1. małej blendzie o łuku półkołowym, łuki całkowicie odnowione cegłą XIXw. W bocznych ścianach wieży w 1/2 jej wysokości małe okienko o łuku odcinkowym, w górnej części po 2 duże, wys. otwory dźwiękowe zamknięte łukami odcinkowymi. W ścianie W tylko 1 otwór o łuku odcinkowym, zapewne powiększony w XIXw.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Wydatne przypory o 2 uskokiach, wobec braku jakichkolwiek śladów planowanych sklepień pełniące jedynie rolę członującego rytmicznie elewację elementu dekoracyjnego, mogą być wzorowane na przyporach naw bocznych kościoła NMP w Sławnie. Częściowe wciągnięcie przypór do wnętrza, z całą pewnością nie są to późniejsze podpory empor, gdyż wysokość ich odsadzek jest zbyt mała, całkowicie nieprzydatna do oparcia podłóg empor ma w pobliskich miastach jedną tylko analogię w małej, centralnej kaplicy św. Jerzego w Słupsku z końca XVw., było za to popularne w późnogotyckiej architekturze zachodniej części Pomorza w sakralnych budowlach Stargardu, Szczecina i Pyrzyce; a także na wschodzie w późnogotyckich kościołach Gdańska. W architekturze kościołów wiejskich jest to motyw bardzo rzadki, poza Barcinem zastosowano go tylko w dwóch kościołach: w Suchoj Koszalińskiej i w Karsiborzu k. Świnoujścia, a więc również w znacznej odległości od podobnych rozwiązań w miastach.

DATOWANIE. Wydatne przypory, ostrołukowe okna i fryz ząbkowy są formami typowymi dla gotyckiej architektury Pomorza. Motywem pozwalającym datować nawę na przełom XVw. i XVIw. jest przede wszystkim częściowe wciągnięcie przypór do wnętrza nawy. Znaczna szerokość fryzu ząbkowego, uznana przez J. Kohte za podstawę do znacznie późniejszego datowania jako charakterystyczna dla schyłku średniowiecza, nie wydaje się być kryterium na tyle istotnym, by przesunąć datowanie na 2. poł. XVIw., gdyż np. w szczycie kościoła w Borkowie Wielkim k. Łobza z 1506r. Występuje fryz ząbkowy o wysokości zaledwie 1. warstwy cegieł. Wieża pochodzi zapewne z poł. XVIw., o czym świadczy portal o gotyckiej jeszcze formie, lecz o profilowaniu silnie spłyconym, ograniczonym do 2. zaledwie uskokiów, jak w Dębnicy Kaszubskiej (1584r.). Obecność w ścianie S wieży gotyckiego dekoracyjnego wątku z zendrówek, tworzącego wzór rombowy, przeczy datowaniu wieży przez J. Kohte na XVIIw.

LITERATURA. 1. J. Kohte, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz u. Rummelsburg, s.114-115. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża XVIIw.

2. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.18. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża XVIIw.

3. Schematyzm..., s.278-279. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża 1739r.

Ryc. 2. Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od W.
Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego.

Ryc. 3. Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od N.
Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

Fot. Władysław Goliński.

2. BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół, zdaniem ekspertów pochodzi z pierwszej poł. XIVw., wieża kościelna z XVI w. Jest murowany z cegły. Kościół uległ pożarowi, po tym zdarzeniu zmieniona została konstrukcja dachu. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachowała się rokokowa polichromia o motywach roślinnych z XVIII wieku i barokowe zdobienia.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Budowo. Szczecin 1992.

BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska, siedziba parafii (Budowo)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. MB Królowej Polski

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Wg dokumentu ok. 1600r. kościół w Budowie istniał od ok. 300 lat.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1607r. kościół odnowiono, spłonął w 1815r., odbudowano go w 1816r.

CZY KOŚCIOŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa murowana z cegły 8-8,5*13-13,5*28-29cm z dużą ilością przepalek, w wątku wendyjskim i nieregularnym, w otworach kształtka o profilu fazy i ćwierćłobka. Spoiny opracowane wypukło. Nawę oczyszczono w ostatnich latach z grubego tynku, otynkowane tylko fragmenty ścian w przy wieży. Miejscami nad powierzchnią terenu widoczna górna część fundamentu z nieobrobionych głazów. Wieża grubo otynkowana, ustalenie materiału budowlanego niemożliwe. Przy powierzchni terenu widoczne duże, nieobrobione głazy.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Zachowane mury kościoła z większością detalu. Okna przekształcone, większość przypór usunięta. **ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE.** Duża sala prostokątna pierwotnie bezwieżowa, od W dostawiona później kwadratowa wieża, której E ścianę nadbudowano nad W ścianą nawy. Szer. nawy 10,7m, wieży 6,9m, dł. nawy 24,7m, wieży 5,9m, całego kościoła 30,6m; gr. murów nawy poniżej odsadzki 1,06m; ściany W wieży 0,83m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane o wyrównanym licu. W ścianach bocznych nawy na wysokości 2,53m nad poziomem posadzki biegnie odsadzka szerokości 15cm (w ścianie S przez całą długość nawy, w ścianie W tylko pomiędzy portalem S i narożem E). We wrożnikach E odsadzka przechodzi na ścianę E, gdzie między oknami podnosi się w kształcie lekko zaokrąglonego łuku, mogącego być tarczową nasadą niskiego sklepienia (wys. łuku ok. 4,6m nad poziom posadzki). W dolnej części ściany E szereg 6 nisz o łukach odcinkowych (2. nisz od S ma łuk półkołowy, lekko załamany w nasadach), szer. nisz 0,53-0,61m, wys. 0,94-1,2m, gł. 0,3-0,44m. Nad łukami dwu środkowych, najszerzych i najgłębszych nisz, biegną łukiem odcinki gzymsu z główek. Wewnątrz wieży dawniej portal W nawy, duży, o silnie zaokrąglonym ostrołuku, z łukiem okalającym z wozówek, ościeża o profilu dwóch uskoków o narożach ściętych wklęsłą (ćwierćłobkiem). Portal obecnie częściowo zamurowany, w jego wierzchołku wewnętrzny uskok skutu w celu pomieszczenia wejścia na chór muzyczny. Szerokość wewnętrzna portalu 2,1m, wys. 4,1m; być może właściwy otwór przejścia był pierwotnie mniejszy, a obecne profilowane ościeża tworzyły okalającą go blendę. Wieża o konstrukcji z niewydatnymi wewnętrznymi filarami wrożnymi, połączonymi łukami odcinkowymi poniżej stropu przyziemia.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży o łuku półkołowym, pozbawiony profilu i niszy portalowej od wewnątrz, w 1986r. ubytki tynku odsłaniały w archiwolcie cegłę z XIXw., w 1987r. portal ujęto nową opaską z tynku. Średniowieczna forma portalu nie zachowała się. Wejście do nawy w ścianie S prostokątne, z XIXw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna przekształcone w XIXw., duże o łukach odcinkowych. W ścianie E zamurowane duże okno pierwotnie o silnie zaokrąglonym łuku ostrym, ujęte profilem 2 sfazowanych uskoków, szer. między zewnętrznymi uskokami 2,75m. W ścianie S przy oknach obecnych widoczne ślady zniszczonych okien pierwotnie ostrołukowych, zapewne ujętych uskokiem, szer. 1,78m. Wszystkie pierwotne okna z łukami okalającymi z wozówek, główek i dziewiątek.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa pierwotnie oszkarpowana, w ścianie S i częściowo N widoczne ślady skutych przypór o szer. 0,75-0,78m, dzielących elewację nawy na 5 przęseł. Zachowane przypory narożne, dwuuskokowe (górny uskok obiega przyporę z 3 stron), w narożach E skośne, w narożach W proste. Brak cokołu, gzyms podokapowy z XIXw. W ścianie E poniżej zamurowane okna 3 blendy o łukach odcinkowych, szer. 0,62m, wys. 1,16m, gł. 0,16m; oddzielone laskami o szer. 1. główki cegły. W lewej (S) części ściany E widoczny pionowy szew lub pęknięcie. Szczyt E o częściowo obniżonych krawędziach, co spowodowało zniszczenie fragmentów łuków niektórych blend. U podstawy biegnie przez całą szer. ściany E fryz tynkowy wysokości 3 warstw cegieł, ujęty od góry i dołu niewydatnymi gzymsikami z główek. Szczyt bogato rozczłonkowany: na osi duża wnęka w kształcie prostego krzyża łacińskiego, nad którego ramionami biegną 2 odcinki fryzu ząbkowego wys. 3 warstw. Po obu stronach krzyża, poniżej jego ramion po 4 blendy, z których wewnątrz zamknięte są prosto (być może pierwotnie, przed obniżeniem szczytu, łuki tych blend znajdowały się w wierzchołku nad ramionami krzyża i fryzem ząbkowym); 2. od środka ostrołukowo, natomiast 3. od środka-dwułuczem ostrołukowym. W 4 blendach najbliższych środka szczytu po 2. wąskie nisze zamknięte ostrołukowo, dolne z nich znacznie niższe, w 6. niszach małe prostokątne okienka wentylacyjne poddasza. Blendy rozmieszczone są w niewielkich odstępach, pasy muru m. nimi mają szer. od 1 główki do główki wraz z wozówką, maleje ona od środka ku nasadom szczytu. Szczyt W w większości zasłonięty przez wieżę, w widocznych fragmentach rozczłonkowany blendami o zamknięciu schodkowo uszeregowanym dwułuczem, na S od wieży półkołowym, na N-

ostrołukowym. Wieża niemal pozbawiona dekoracji, w ścianach bocznych po 2 małe prostokątne szczelinowe okienka, oraz w górnej części po 2. wąskie otwory dźwiękowe, zamknięte łukami półkołowymi. W elewacjach S i E krótkie odcinki szerokiego wnątkowego fryzu podokapowego.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Przebieg odsadzki w ścianie E wewnątrz nawy w formie łuku tarczowego sklepienia (porównaj z opisem w punkcie 8) uznać można za jedyny ślad pierwotnej- zarzuconej już w trakcie budowy ściany E- koncepcji bogatszego, niż zrealizowane, rozwiązania przestrzennego kościoła. Ponieważ łuk tarczowy jest zbyt wąski, by mógł posłużyć do przesklepienia całej szerokości nawy, można interpretować go alternatywnie jako świadectwo:

a) planowanego pierwotnie trójbocznego, sklepionego zamknięcia salowego wnętrza (lub- co mniej prawdopodobne ze względu na wymiary- wyodrębnionego prezbiterium). Ściana E byłaby wówczas pierwotnie znacznie krótsza, jednak pionowy szew w jej S części nie może być śladem poszerzenia po zmianie planu. Szew ten nie odpowiada bowiem wyznaczonej przez rozpiętość łuku tarczowego długości ściany wieloboku, zlokalizowany jest zbyt daleko od osi kościoła (nasada łuku przypada na N od obecnego okna, natomiast szew ok. 2,5m dalej, na S od okna). Trójboczna forma zamknięcia nawy miałaby analogie w salowych kościołach rejonu Sławna i Darłowa, np. Stary Kraków czy Stary Jarosław.

b) zamierzonego podziału wnętrza na 3 nawy (byłby to wówczas łuk tarczowy sklepienia nawy środkowej) w układzie halowym, przy czym nie wykonano już łuków tarczowych sklepień naw bocznych. Reliktem tego założenia byłyby również skośne przypory w E narożach nawy. Bezwieżowa, pozbawiona chóru hala o prostokątnym rzucie korpusu, byłaby rozwiązaniem unikatowym, jedyną analogię na zachód od Regi, daleko poza granicami Pomorza, mógłby stanowić znacznie wcześniejszy kościół w Hohen Viecheln pomiędzy Wismarem i Schwerinem w Meklemburgii, wzniesiony na początku XIVw. Bardziej prawdopodobne jest założenie, że źródłem koncepcji kościoła w Budowie mogły być po odpowiedniej redukcji- późnogotyckie halowe świątynie Gdańska. Fryz tynkowy ujęty gzymsikami z główek, biegnący przez całą szerokość elewacji od naroża do naroża, jest elementem dekoracyjnym typowym dla architektury Prus, natomiast na Pomorzu występuje bardzo rzadko, w pojedynczych zabytkach, których detal można wiązać z pruskimi właśnie wpływami. Zastosowane w szczytach formy blend są częste zarówno na Pomorzu, jak i w Prusach, zamknięcie dwułuczem odgrywało znaczną rolę szczególnie w okresie późnego gotyku na terenie państwa zakonnego, w tym także Gdańska. Dla motywu krzyża w szczycie E, bardzo archaicznego w kontekście pozostałych detali, wskazanie bezpośredniego pierwowzoru nie jest możliwe. Zapewne nawiązuje on do XIIIw. Granitowo- ceglanych szczytów kościołów Meklemburgii i zależnych od nich podobnych kompozycji w rejonie Szczecina (Wołczkowo, Mierzyn); być może za pośrednictwem nielicznych późnogotyckich redakcji motywu w rejonie Stargardu, zwłaszcza w szczycie kościoła w Suchaniu z poł. XVw. (podobną, jak w Budowie, rolę uzyskał duży krzyż w szczycie kościoła w Sądowie w rejonie Pyrzyc). Pozbawioną wystroju wieżę należy zaliczyć do kręgu wpływów monumentalnych wież Słupska, Darłowa i Sławna (fasada W).

Architektura kościoła w Budowie łączy tradycje pomorskie z wpływami z terenu Prus, przy czym pierwotna, bardzo wcześnie zarzucona koncepcja ukształtowania przestrzeni wnętrza- na ile możliwe jest jej rozpoznanie, przy czym za bardziej prawdopodobną uznać należy drugą z wymienionych rekonstrukcji - wydaje się świadczyć o przewadze impulsów płynących ze wschodu. Wobec położenia wsi w pobliżu granicy ziemi słupskiej z pozostającą w latach 1329-1455 we władaniu zakonu krzyżackiego ziemią bytowską, na rubieży zasięgu średniowiecznego wiejskiego murowanego budownictwa sakralnego na Pomorzu, odzwierciedlenie w formach kościoła krzyżujących się wpływów z obu wielkich nadbałtyckich regionów sztuki jest naturalnym zjawiskiem.

DATOWANIE. Ostrołukowe blendy szczytu E i silnie zaokrąglone łuki ostre okien i portalu W nawy, wraz z częściowo półkołowymi łukami szczytu W pozwalają datować nawę kościoła na 2.

połowę XVw. Motyw krzyża w szczycie E, służący autorom dotychczasowych opisów kościoła za podstawę datowania na XIVw. lub przełom XIII i XIVw., nie upoważnia do takich wniosków, gdyż jest na obszarze położonym na wschód od Regi zjawiskiem całkowicie wyjątkowym; natomiast z 2. połowy XVw. znane są analogiczne, późnogotyckie redakcje tego motywu z okolic Stargardu i Pyrzyc. Za powstaniem kościoła dopiero w 2. połowie XVw. przemawia także jego planowana, niezrealizowana forma przestrzenna.

Wieża w obecnym stanie, z przekształconym portalem, nie daje podstaw do ściślejszego datowania. Jako młodsza od nawy mogła powstać w końcu XVw. lub na początku XVIw., z przypuszczeniem tym zgodna jest półkołowa forma łuków otworów dźwiękowych.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.2-3. Rys.3 Datowanie: okres gotyku.

2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.192.

3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.17 i 19 (w katalogu brak opisu miejscowości). Datowanie: 1. poł. XIVw.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.5. Datowanie: XIII/XIVw. 1. poł. XIVw., wieża XIV/XVw.

5. Schematyzm..., s.113. Datowanie: XIII/XIVw., wieża XVIw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 2-4,

Budow

(28 km südöst. von Stolp).

Die Kirche stammt aus gothischer Zeit. Sie ist mit ihrem Thurme auf Feldsteinfundament aus Ziegeln mit Feldsteinen untermischt erbaut. Das einfach viereckige Schiff hat an der Ecken Strebpfeiler und zwar stehen dieselben an der Westwand mit dieser bündig, an der Ostwand in diagonalen Richtung. Sie sind mehrfach, im oberen Theile auch nach den Seiten zu abgewässert. Die Fensteröffnungen des Schiffes sind (jetzt) viereckig, die Westthür im Thurme rundbogig überwölbt, ebenso die kleinen Schallöffnungen. In der Ostwand des Schiffes ist eine mehrfach abgesetzte spitzbogige Blende ausgespart; ausserdem sind die Giebel durch Langblenden verziert. Besonders reich ist dies an der Chorwand der Fall; nebeneinfachen sind auch gekuppelte Spitzbogenblenden angeordnet und in der Mitte eine grosse Kreuzblende. Zwischendem Giebeldreieck und dem unteren Theile der Wand befindet sich ein Putzfries.

Budowo

(28 km na południowy wschód od Słupska)

Kościół pochodzi z okresu gotyku. Jego wieża spoczywa na fundamencie z kamienia polnego, z cegły przeplatanej kamieniami polnymi. Prosta, prostokątna nawa ma przypory w narożach; są one zlicowane ze ścianą zachodnią, podczas gdy te na ścianie wschodniej biegną ukośnie. Są one wielokrotnie wgłębione, a w górnej części również po bokach. Okna nawy są (obecnie) prostokątne, a zachodnie drzwi w wieży mają łuk okrągły, podobnie jak małe otwory dźwiękowe. Wielopoziomowa, ostrołukowa ślepa arkada jest wgłębiona we wschodniej ścianie nawy; szczyty są dodatkowo zdobione wydłużonymi ślepymi arkadami. Jest to szczególnie rozbudowane w ścianie prezbiterium, gdzie oprócz prostych ślepych arkad znajdują się również sprzężone ostrołukowe ślepe arkady i duża ślepa arkada w kształcie krzyża pośrodku. Tynkowany fryz biegnie między trójkątem szczytowym a dolną częścią szczytu.

Ryc. 4. Budowo- kościół, szczyt wschodni.

Jetzt sind die Wände dick überputzt und weiss getüncht. (Abb. 3)

Im Jahre 1815 ist die Kirche durch eine Feuersbrunst zerstört, ebenso der Thurm, doch scheinen die Umfassungen im Ganzen erhalten zu sein. Die Kirche war früher mit Schildeln gedeckt; der Thurm besass eine welsche Haube, welche jetzt durch ein Zeltdach ersetzt worden ist.

Die Treppe zum Thurm ist in der Südmauer desselben angelegt, ein Sakristeiabau in neuerer Zeit hinzugefügt.

Ausstattung.

Die Mensa des Altars ist gemauert und über derselben die Kanzel mit dem Aufbau verbunden. Die Architektur desselben bilden zwei Säulen, jede mit besonderem Gebälk, welches durch den Schalldeckel der Kanzel unterbrochen wird. In den unteren Theil des Altaraufbaues ist zwischen den Säulensockeln das Abendmahl nach Leonardo da Vinci eingesetzt – vielleicht an Stelle eines älteren; doch wird der Aufbau nicht über das vorige Jahrhundert hinausreichen. 1863 scheint derselbe neu gemalt zu sein.

Obecnie ściany są grubo otynkowane i pobielone. (Ryc. 2)

W 1815 roku kościół, podobnie jak wieża, został zniszczony przez pożar, ale mury zewnętrzne najwyraźniej przetrwały nienaruszone. Kościół był dawniej kryty gontem; wieża miała kopułę w stylu walijskim (włoskim), którą obecnie zastąpiono dachem namiotowym.

Schody do wieży wbudowane są w jej południową ścianę; w późniejszych czasach dobudowano zakrystię.

Wyposażenie

Mensa ołtarzowa jest murowana, a nad nią znajduje się ambona połączona z nadbudową. Konstrukcja wsparta jest na dwóch kolumnach, każda z własnym belkowaniem, przerwany przez pudło rezonansowe ambony. W dolnej części nadbudowy ołtarza, pomiędzy bazami kolumn, znajduje się dzieło przedstawiające Ostatnią Wieczernię Leonarda da Vinci – prawdopodobnie zastępująca starszą; jednak konstrukcja nie wydaje się pochodzić z poprzedniego stulecia. Wydaje się, że została przemalowana w 1863 roku.

Ywei plumpe Alterleuchter aus Zinn gegossen sind 1816 von Wilhelm von Gottberg gestiftet; zwei andere recht hübsche Zinnleuchter tragen die Aufschrift:

VRSVLA VON PIERCHEN 1692

In der Sakristei wird ein werthlases Ölgemälde, den Heiland am Kreuze von drei anhetenden Personen umgeben, aufbewahrt.

Ein grosser silberner, innen vergoldeter Abendmahlskelch mit dazu gehöriger vergoldeter Patente trägt die Jahreszahl 1775.

Eine silberne Oblatendose (Ciborinm) stammt aus dem Jahre 1719.

Dwa nieporęczne, odlewane świeczniki cynowe podarował Wilhelm von Gottberg w 1816 roku; dwa inne, całkiem ładne świeczniki cynowe noszą napis:

VRSVLA VON PIERCHEN 1692

W zakrystii przechowywany był bezcenny obraz olejny przedstawiający Zbawiciela na krzyżu w otoczeniu trzech nadchodzących osób.

Duży srebrny kielich, wewnątrz złożony, z pasującym złożonym patentem, nosi na sobie wygrawerowany rok 1775.

Srebrna puszka na oplatki (Ciborinm) pochodzi z 1719 roku.

Ryc. 5. Budowo, kościół NMP. Fot. Gdaniec.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Virgin_Mary_Queen_of_Poland_c_hurch_in_Budowo#/media/File:B%C3%B9dow%C3%B2_-_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_NMP_Kr%C3%B3lowej_Polski.JPG

Ryc. 6. Budowo, kościół NMP. Fot. Torrosbak

https://pl.wikipedia.org/wiki/Budowo#/media/Plik:Budowo_powiat_slupski9.jpg

3. CHARNOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Źródła są zgodne co do pochodzenia kościoła (a właściwie jego wieży) z XVw. Korpus kościoła pochodzi z XVIII wieku, posiada konstrukcję szachulcową w jego starszej części i murowaną w jego nowszej części, był przebudowany w II- giej połowie XIX wieku. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachował się ołtarz główny z przełomu XVII i XVIII wieku, prospekt organowy, empora i ławy z tego samego okresu oraz zabytkowe stalle z 1625 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Charnowo. Szczecin 1992.

CHARNOWO, woj. słupskie, gm. Ustka, parafia Ustka (Arnshagen) W 1337r. Arndeshagen.

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Znalezienia Krzyża Św.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Proboszcz w Charnowie wzmiankowany w 1412r., w latach 1539 i 1566 dokonano wizytacji kościoła.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7,5-8,5 * 12-13 * 26-28,5 cm, liczne przepałki, pojedyncze główki z brunatną glazurą, watek gotycki i nieregularny, w partii cokołowej do nierównej wysokości, maksymalnie do ok. 1m, oraz pojedynczo w elewacji W przełamane głązy, płaską powierzchnią przełamu ściśle licujące z ceglany murem.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża. Nawa wraz z poprzecznymi aneksami ryglowa z XVII-XVIIIw.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża na planie kwadratu, szerokość 5,3m; długość 5,1m; grubość ściany W 1,18 m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę niewielką ostrołukową arkadą oprofilowaną 2 uskokami, wewnętrznymi, uskok częściowo zasłonięty przez drewnianą ościeżnicę drzwi nawy Szerokość przejścia arkady 2,4m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, ujęty 2 uskokami i łukiem okalającym z wozówek, szerokość portalu 1,92m, przejścia 1,32m; wysokość 2,60m, przejścia 2,32m. Portal jest przesunięty o 0,3m w stosunku do osi symetrii wieży.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W każdej ze ścian (W, N i S) w 1/2 wysokości wieży małe okienko o łuku półkołowym, ujęte ostrołukową niszą. W górnej części po 2 otwory dźwiękowe o łuku półkołowym, ujęte 1. uskokiem. W ścianie W poniżej otworów dźwiękowych dodatkowo niewielka blenda kołowa. W ścianie E powyżej dachu nawy 2. niewielkie otwory dźwiękowe o łukach półkołowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Masywna bryła wieży, pozbawiona istotnego rozczłonkowania, nawiązuje zapewne do wieży kościoła NMP w Darłowie. Blenda kołowa w elewacji W ma analogię w wieżach pobliskich kościołów w Grabnie - Zimowiskach (gdzie towarzyszy jej fryz ząbkowy) i w Moźdzhanowie gdzie w ścianie W występują 2. takie blendy, natomiast po jednej- w ścianach bocznych). Być może w wieżach tej grupy naśladowano 2. duże blendy z górnej części elewacji W wieży kościoła w Kwakowie koło Słupska z połowy Xv w.

DATOWANIE. Współwystępowanie w detalu wieży łuków ostrych i półkołowych oraz obecność blendy kołowej pozwalają datować wieżę na 2. połowę XV w.

LITERATURA.

1. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.1.

Datowanie: średniowiecze.

2. Heyden, Neue Aufsätze..., s. 199.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.89.

Datowanie: średniowiecze.

4. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s. 72. Datowanie: XVw.
5. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.27. Datowanie: XVw.
6. Schematyzm..., s.346. Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 1-2;

Arenshagen

(10 km nordwestl. von Stolp).

1337 verkauft Jasco von Schlawe den Hagen (indaginem) Arndeshagen an die Stadt Stolp.

Die Kirche ist ein dürftiges Fachwerkgebäude ohne jede Kunstform, aber mit massivem mittelalterlichem Thurme. Das Mauerwerk desselben besteht aus Ziegeln, mit Feldstein untermischt; das Fundament aus Feldstein. Die Mauerflächen sind durch rundbogig überwölbte Blenden gegliedert, in denen die theils im Rundbogen, theils im Spitzbogen geschlossenen Öffnungen sitzen; die Westseite auch durch eine Rundblende. Die Westthür mit zweimal abgesetztem Gewände ist spitzbogig überwölbt. Das Dach des Thurmes bildet ein spitzer schindelgedeckter Helm.

Ausstattung.

Der Altar bat auf einer gemauerten Mensa einen Barockaufbau in der üblichen Anordnung mit dem Abendmahl in der Predella, der Kreuzigung im Mitteltheil und der Auferstehung im oberen Aufsatz. Das Ganze ist ohne Kunst handwerksmässig im 17. Jahrhundert hergestellt.

Neben dem Altar befindet sich ein Gestühl, welches inschriftlich im Jahre 1625 gefertigt ist. Auch die Namen der damaligen Kirchenvorsteher u. A. sind in der Aufschrift der Nachwelt aufbewahrt.

Zwei Altarleuchter aus Messing gegossen, von einfachen Formen mit barocken Fuss gehören der Zeit um 1700 an.

In der Kirche ist ein Schiffsmodell aufgehängt.

Charnowo

(10 km na półn. od Słupska)

W 1337 roku Jasco ze Sławna sprzedał zagrodę (indaginem) Arndeshagen miastu Słupsk.

Kościół to prosty budynek o konstrukcji szkieletowej, pozbawiony jakichkolwiek artystycznych ozdób, z masywną średniowieczną wieżą. Mur wieży składa się z cegieł przeplatanych kamieniami polnymi; fundament również jest z kamienia polnego. Ściany są podzielone półkolistymi ślepymi arkadami, w których znajdują się otwory, niektóre z łukami okrągłymi, inne z ostrymi; strona zachodnia również posiada zaokrągloną arkadę. Zachodnie drzwi, z dwudzielnym wnekowym ościeżem, zwieńczone są ostrołukiem. Dach wieży stanowi spiczasta, pokryta gontem iglica.

Wyposażenie.

Ołtarz, zbudowany na ceglanej mensie, miał barokową konstrukcję w typowym układzie, z Ostatnią Wieczerzą w predelli, Ukrzyżowaniem w części centralnej i Zmartwychwstaniem w części górnej. Cała konstrukcja została wykonana bez zbędnych zdobień w XVII wieku.

Obok ołtarza znajduje się ławka, na której widnieje inskrypcja datująca ją na rok 1625. Na inskrypcji zachowano dla potomności m.in. nazwiska ówczesnych kościelnych.

Dwa odlewane z mosiądzu świeczniki ołtarzowe o prostych kształtach i barokowych podstawach pochodzą z około 1700 roku.

W kościele jest potwieszony model statku.

Ein Taufbecken aus Messing geschlagen mit Darstellung der Verkündigung Mariae in Nürnberger Art ist zu erwähnen.

In der Thurmhalle befindet sich – leider stark beschädigt – ein einfacher gotischer Schrank aus Eichenholz mit gutem Beschlag. (Abb. 1.)

Warto wspomnieć o mosiężnej chrzcielnicy przedstawiającej Zwiastowanie Maryi w stylu norymberskim.

W sali wieżowej znajduje się prosta, gotycka szafka dębowa z wyposażeniem – niestety mocno zniszczona. (Rys. 1.)

Ryc. 7. Charnowo- kościół zawiasa drzwiowa.

Die Glocken sind schwer zu erreichen; eine derselben scheint mittelalterlich zu sein, die andere dem 17. oder 18. Jahrhundert anzugehören.

Do dzwonów, trudno określić ich wiek; jeden z nich prawdopodobnie pochodzi ze średniowiecza, drugi zaś z XVII lub XVIII wieku.

Ryc. 8. Charnowo, kościół widziany od północy.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Ryc. 9. Charnowo, kościół widziany od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Dariusz Gulbicki

Fot. Dariusz Gulbicki

4. DĘBNICA KASZUBSKA pow. słupski, gm. Dębnica Kaszubska

Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Jednym z ciekawszych zabytków jest stojący we wsi niegdyś ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki kościół parafialny. Kościół został pobudowany w 1584 roku. Kościół został odnowiony i powiększony w latach 1781-86.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jana Chrzciciela

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Dębica Kaszubska. Szczecin 1992.

DĘBNICA KASZUBSKA, pow. słupski, siedziba gminy i parafii (Raths- Damnitz)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół zbudowany w 1584r., odnowiony i powiększony w latach 1781-86.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia dokładne ustalenie budulca kościoła. W dolnych partiach wieży i ścianach bocznych nawy spod tynku widoczne miejscami niewielkie, nieobrobione kamienie. U podstawy W naroży wieży duże płaskie głązy, występujące przed lico do ok. 0,4m. W górnej części W elewacji wieży ubytek tynku odsłania cegłę o średniowiecznym formacie i drobne kamienie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Zachowana jest w całości pierwotna forma wieży wraz z detalem oraz boczne ściany nawy, jednak z przekształconymi oknami. W XVIIIw. kościół przedłużono ku E o ryglową krótką nawę poprzeczną i trójboczne prezbiterium, w związku z czym rozebrano E ścianę pierwotnej nawy.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Sala prostokątna z zapewne równoczesną kwadratową wieżą W (tynki uniemożliwiają stwierdzenie stosunku wieżowego wieży i nawy. Szerokość nawy 7,3m; wieży 6,9m; dł. nawy 13,3m, wieży 7m, całej pierwotnej części kościoła 20,3m; gr. muru W wieży 0,93m. Nawa zapewne nie uległa znacznemu skróceniu podczas rozbudowy kościoła.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany nawy i przyziemia wieży grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Wieża otwarta na nawę niemal całą szerokością wnętrza, zwężoną tylko o 2 płytkie lizeny w przejściu, występujące 13cm przed lico ścian wieży. Otwór z wieży do nawy nie ma formy arkady, zakończony jest poziomo na wysokość stropu nawy.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, ujęty 2 uskokami, szer. 2,17m, przejście szer. 1,65m; wys. 2,78m. Wewnętrzny uskok portalu zasłonięty i spłycony przez drewnianą ościeżnicę drzwi. Od wewnątrz wieży przejście bez niszy portalowej.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy duże, o łukach odcinkowych, z XVIIIw. W przyziemiu wieży bezpośrednio nad wierzchołkiem łuku portalu W małe okienko o łuku odcinkowym; podobne, nieco większe okienka w ścianach N i S. Na piętrze wieży w ścianach W, N i S po 1. niewielkim okienku prostokątnym. Okienka wieży pochodzą zapewne z czasu jej budowy.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół nieoszkarpowany, jedynie w narożach W nawy płytkie, bezuskokowe lizeny szer. 1,4m, występujące 0,2m przed lico nawy ku N i S. Brak cokołu, gzyms podokapowy z XVIIIw. W górnej części ścian wieży bezpośrednio pod koroną muru w każdej z 4 ścian po 2 przeźrocza dźwiękowe o łukach odcinkowych, w ścianie W obecnie zamurowane.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Wieża kościoła pozbawiona dekoracji, z wysoko umieszczonymi przeźrociami dźwiękowymi o łukach odcinkowych oraz ostrołukowym uskokowym portalem mimo powstania w 1584r. Posiada wszelkie cechy późnogotyckich wież kościołów wiejskich okolic Słupska i Sławna w ich najprostszej, pozbawionej dekoracji blendami wersji (porównaj np. wieżę kościoła w Zębowie). Nowożytnym już elementem są trzy małe okienka w przyziemiu oraz- być może- nadanie przejściu z wieży do nawy formy prostokątnego otworu.

DATOWANIE. Wg informacji podanych przez L. Böttgera kościół zbudowano w 1584r.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.6-7. Datowanie: 1584r.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.74, 21. Datowanie: 1584r.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.27. Datowanie: 1584r.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 6- 7.

Rathsdamnitz (Raths- Damnitz)

(12,5 km südöstl. von Stolp)

Die **Kirche** ist im Jahre 1584 erbaut und in den Jahren 1781 bis 1786 einer Wiederherstellung unterzogen.

Das Gebäude mit Thurm aus Ziegeln auf Feldsteinfundament erbaut, ist durchaus einfach und schmucklos; nur das Hauptgesims besteht aus mehreren vorgekragten Ziegelschichten, unter denen zwei nach dem Viertelkreise abgerundet sind. (Abb. 6.)

Dębica Kaszubska

(12,5 km na połudn.- wschód od Słupska)

Kościół wybudowano w 1584 roku, a w latach 1781–1786 przeszedł renowację.

Budynek z ceglana wieżą, zbudowaną na fundamencie z kamieni polnych, jest dość prosty i pozbawiony ozdób; jedynie główny gzyms składa się z kilku wystających warstw cegły, z których dwie mają kształt ćwiartki koła. (Ryc. 6.)

Ryc. 10. Przekrój głównego gzymsu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 6.

Die kleinen Fenster sitzen ziemlich hoch und sind, wie die Schallöffnungen mit Flachbögen überwölbt. Der Westeingang ist mit einem Spitzbogen überdeckt.

Eine Erweiterung der Kirche in Fachwerk hat nach Osten zu stattgefunden, wohl in den Jahren 1781 - 1786.

Kanzel und Altar sind verbunden und über der gemauerten Mensa ganz schmucklos und dürftig aufgebaut.

Zwei gothische Altarleuchter mit schöner Umrisslinie sind mit dem Namen JOCHIM

Małe okna są osadzone dość wysoko i, podobnie jak otwory dźwiękowe, zwieńczone są płaskimi łukami. Wejście zachodnie jest zwieńczone ostrołukiem.

Rozbudowa kościoła w kierunku wschodnim, o konstrukcji szachulcowej, miała miejsce prawdopodobnie w latach 1781-1786.

Ambona i ołtarz są połączone i zbudowane dość prosto i skromnie nad ceglana mensą.

Dwa gotyckie świeczniki ołtarzowe o pięknych konturach są

IANDEKE bezeichnet.

Aus gothischer Zeit stammen wohl zwei verstümmelte aus Holz geschnitzte Figuren, darunter Maria mit dem Kinde, die nicht ganz werthlos erscheinen.

Von den Glocken trägt die älteste die Aufschrift D Marke³⁶ B. 1594.

DA*PACEM*DOMINE*IN*DIEBVS*NOSTRIS: und besitzt eine merkwürdig gedruckte Umrissslinie – bei 30 cm Höhe 49 cm Öffnung.

Die zweite Glocke, ist reich verziert, Christus am Kreuze und zwei fliegende Engel. Sie ist, wie aus den Jahreszahlen 1592 bis 1747 zu schliessen, im letzteren Jahre von J. H. Scheel umgegossen. Auch die dritte Glocke, ähnlich wie die vorige geschmückt, ist 1765 von J. H. Scheel umgegossen – Refusa Sedini.

ozdobione napisem JOCHIM IANDEKE.

Dwie uszkodzone drewniane figury, w tym Maria z Dzieciątkiem, pochodzące prawdopodobnie z okresu gotyku, nie wydają się zupełnie bezwartościowe.

Najstarszy z dzwonów nosi napis D Marke B. 1594.

ODDAJCIE POKÓJ PANU W BOGU NASZYM:

i ma dziwnie ściśnięty zarys – wysokość 30 cm, a otwór 49 cm.

Drugi dzwon jest bogato zdobiony, przedstawiający Chrystusa na krzyżu i dwa lecące anioły. Jak wynika z dat 1592–1747, został odlany w tym ostatnim roku przez JH Scheela. Trzeci dzwon, zdobiony podobnie jak poprzedni, został również odlany w 1765 roku przez JH Scheela – Refusa Sedini.

Ryc. 11. Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana Chrzciela. Fot. Gdaniec.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4 - k%C3%B2sc%C3%B3l_82.JPG

Ryc. 12. Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana Chrzciela. Fot. Gdaniec.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4 - k%C3%B2sc%C3%B3l_82_\(15\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4 - k%C3%B2sc%C3%B3l_82_(15).jpg)

³⁶ Dieselbe Marke wie in Cublitz u. a. O.

5. DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

XV wieczny kościół w Duninowie jest zabytkiem klasy zerowej. Dawniej był kościołem ewangelickim, obecnie jest świątynią parafii rzymsko- katolickiej. Kościół był wzmiankowany już 1374 roku, zapiski o parafii są z 1493 roku. Z dawnego wyposażenia świątyni zachował się gotycki dzwon, barokowa ambona z końca XVII wieku, ołtarz główny i boczny, chrzcielnica, ławy empory, prospekt organowy i witraże z XIX wieku. Cennym zabytkiem jest płyta nagrobna J. Crummeliusa z 1615 roku i znajdujący się nad nią drewniany kartusz z dwoma herbami oraz dwoma skrzyżowanymi kopiami rycerskimi. W XIX wieku kościół w Duninowie za sprawą właścicieli dóbr von Belowów był ośrodkiem luterńskiego separatyzmu.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Duninowo. Szczecin 1992.

DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka, siedziba parafii (Dünnow, w 1493r. Dunnow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół pw. MB Częstochowskiej, w 1374r. p.w. NMP, św. Jana Ewangelisty i św. Małgorzaty.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Dnia 25 czerwca 1374r. kościół w Duninowie został poświęcony.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1750r. wykonano barokowy hełm wieży. Konserwacja i rozbudowa kościoła w latach 1875-77.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału. W cokole wieży i niekiedy w prezbiterium spod cegły XIXw. Odsłaniają się duże, przełamane głazy tworzące nierówny fundament. W wyższych piętrach wnętrza wieży ściany nieotynkowane, z cegły gotyckiej. Wg opisu L. Böttgera kościół mur. z cegły w wątku gotyckim, na kamiennym fundamencie. W portalu W nawy użyto kształtek o profilu migdała, wałka i ćwierćwałka; żebra sklepienia prezbiterium mają profil wałka na podkładce z 2 wklęsł.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ocenę stopnia zachowania kościoła uniemożliwiają tynki. Całowitemu przekształceniu uległy w XIXw. okna, podczas rozbudowy od S dostawiono dużą łożę kolatorską, od N- zakrystię.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Prostokątna nawa, oddzielona łukiem tęczowym od prezbiterium o równej z nawą szerokości, założonego na planie 6/10 z narożem na osi kościoła, ściany N i S są nieznacznie dłuższe od 4. ścian zamknięcia; od W dobudowana do nawy młodsza, niemal kwadratowa wieża. Nawa i prezbiterium wzniesione zostały zapewne równocześnie. Szerokość prezbiterium i nawy 11,25m; wieży 7,4m; dł. prezbiterium 10,0m, nawy 15,75m, wieży 7,15m, całego kościoła 32,9m. Grubość ścian nawy 1,02m, ściany tęczowej 0,76m, ścian wieloboku E 0,87m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wygładzonym licu. Nawę oddziela od prezbiterium szeroki (7,6m) ostrołuk tęczowy. W prezbiterium sklepienie krzyżowo- żebrowe w prześle prostokątnym, oraz 5- promienne w wieloboku. Masywne, grubo otynkowane żebra o profilu wałka na podkładce ujętej dwiema wklęsłkami spływają wprost na ściany tworząc ciężkie, proste wsporniki o trapezowym przekroju poziomym. Sklepienie jest zapewne pierwotne, wynika to także z opisu L. Böttgera.

Wewnątrz wieży drugi portal W nawy, ostrołukowy, w części cokołowej o wys. 0,5m nad poziom podłogi o skośnych, pozbawionych profili gładach, wyżej bogato profilowany, od zewnątrz kolejno migdał ujęty 2. żłobkami, 2 wałki we wklęsłkach, oraz krawędź przejścia zaokrąglona ćwierćwałkiem. Szer. portalu 2,8m, pierw. przejścia 2,04m; wys. odpowiednio 3,93 i 3,55m.

Przejście wewn. nawy bez niszy portalowej, obustronnie zamurowanej w górnej części. Po obu stronach portalu widoczne fragmenty pierwotnego cokołu ściany W nawy, zakończonego pionowymi uskokami.

Wieża o konstrukcji z filarami wroźnymi, połączonymi w 2. piętrze wnętrza ostrołukami konstrukcyjnymi o nierównej wysokości.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży bardzo wysoki, ostrołukowy, oprofilowany 2. uskokami, szer. przejścia 1,7m; wys. 4,25m. Obecnie przejście portalu podwyższone zostało zapewne w XIXw. do pełnej wysokości ujmującej pierwotne przejście blendy- świadczy o tym zarówno jego znaczna wysokość, jak i mała liczba uskoków w krawędziach.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy duże, ostrołukowe, przedłużone niemal do posadzki, zapewne całkowicie z XIXw. W zamknięciu E prezbiterium okna mniejsze, ostrołukowe, od zewnątrz i wewnątrz oprofilowane uskokiem, przedłużona ku dołowi zewnętrzna krawędź uskoku tworzy poniżej okna płycinę z krótkim odcinkiem wąskiego fryzu ząbkowego- okna te w części górnej mogą nawiązywać do okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa i prezbiterium oszkarpowane, przypory dość wydatne, (0,8-0,82m) 1-uskokowe. Krótkie odcinki cokołu nawy widoczne po obu stronach d. portalu W wewnątrz wieży to jedyna pozostałość pierwotnego cokołu o profilu ćwierćwałka ujętego z obu stron 2 drobnymi uskokami, wys. cokołu 0,7m, szer. 12cm. Na zewnątrz cały kościół obiega prosty ceglany cokół z XIXw., w jego licu widoczne miejscami nieobrobione głązy. Gzyms podokapowy z XIXw., poniżej w prezbiterium biegną stalowe ściągi. Wieża pozbawiona wystroju, w każdej z 4 ścian poniżej gzymsu wieńczącego z XIXw. 2 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, w ścianie W obustronnie zamurowane W ścianie S poniżej 2 małe okienka, prostokątne i o łuku półkołowym.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Plan kościoła posiada zasadnicze cechy typu tzw. kościoła chórowego, gdyż równe szerokością nawie prezbiterium nie zostało w jakikolwiek sposób wyodrębnione w bryle budowli. W przestrzeni wnętrza kościoła wydzielono jednak dwie odrębne części, nie tylko poprzez łuk tarczowy, lecz także przez różne formy przekrycia- strop w nawie i sklepienie w chórze. Jako budowla jednonawowa z oddzielnym łukiem tęczowym i sklepieniem prezbiterium na planie 6/10 z przyporą na osi, kościół w Duninowie jest rozwiązaniem unikatowym w skali Pomorza. Wszystkie pozostałe realizacje kościołów typu chórowego zamknięte są od E trzema lub pięcioma bokami. Jedyną analogię dla planu z przyporą na osi wśród kościołów pomorskich miast stanowi monumentalny, obejściowy, bazylikowy chór kościoła NMP w Stargardzie. Jedynym kościołem typu chórowego, w którym zastosowano łuk tęczowy, jest świątynia w Kiełpinie koło Gryfic, gdzie łuk usytuowano jednak o przeszło dalej ku E u nasady trójbocznego zamknięcia. Można przypuszczać, że forma kościoła w Duninowie powstała jako odmienny od pozostałych, jednostkowy wariant kościoła typu chórowego, będący wyrazem charakterystycznej dla późnego gotyku tendencji do komplikacji wnętrza sakralnych.

Sklepienia prezbiterium o prostej formie krzyżowej i wielopromiennej są znacznie uboższe od gwiazdzystych sklepień far okolicznych miast.

Pozbawiona dekoracji monumentalna wieża wzorowana jest zapewne na wieży kościoła NMP w Darłowie. Także profile kształtek portalu W nawy odnaleźć można w detalu tej świątyni. Profil żeber sklepiennych prezbiterium ma analogię jedynie w żebrach sklepienia zakrystii kościoła w Cisowie z 4. ćw. XVw., podobny jest także do pierwotnego profilu lasek w oknach naw bocznych kościoła NMP w Słupsku.

DATOWANIE. Przestrzenny kształt kościoła, a także ostrołukowy, bogato profilowany portal W nawy, oraz forma pierw. cokołu nawy pozwalają datować nawę i prezbiterium na 2 połowę XVw. Prosta forma sklepień prezbiterium nie przeczy temu datowaniu, będąc wyrazem nie tyle ich archaizmu, co częściej w architekturze kościołów wiejskich redukcji. Wieża o półkołowych łukach

otworów dźwiękowych oraz być może pierwotnego otworu przejścia portalu mogła powstać w końcu XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp. s.9-10, Datowanie: najpóźniej XVw.
2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.199.
3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.18, 75, Datowanie: XVw.
4. H. Schulz, Pommersche..., s.90-91, Datowanie: XVw.
5. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: XVw.
6. Schematyzm..., s.332. Datowanie: XIVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 9-10,

Dünnow

(15,5 km nordwestl. von Stolp).

1493 ecclesia parrochialis ville Dunnow.

Die **Kirche** mit Thurm und Chorbau, von prächtigem Baumwuchs umgeben, ist auf Feldsteinfundamentem aus Ziegeln in gothischem Verbande aufgeführt und mit Strebepfeilern versehen. Das Gebäude ist im Äussern schmucklos; die jetzt mit Maasswerk versehen Fensteröffnungen, welche in Blenden sitzen, sind modern, ebenso ein Anbau auf der Südseite. Das Hauptgesims besteht aus einigen vorgekragten Ziegelschichten, von denen die unterste nach dem Viertelkreise profilirt ist. Der Westeingang im Thurme ist spitzbogig überwölbt und im Gewände zweimal abggzetzt.

Der Thurm steht mit dem Schiffe durch eine spitzbogige Öffnung mit reich profilirtem Gewände in Verbindung, und zwar setzt sich das Profil, soweit es unter der Tünche erkennbar, aus Birnstab, Rundstab und Kehle zusammen. Das Schiff selbst mit flacher Holzdecke ist durchaus schmucklos und nüchtern. Überraschend weiträumig ist der schön gewölbte Chorbau, der bei ca. 5,8 m Tiefe sich mit einem ca. 9,5 m weiten Triumphbogen nach dem Schiffe zu öffnet. Das Profil der Grate ist ein Rundstab zwischen Hohlkehlen. (Abb. 7.)

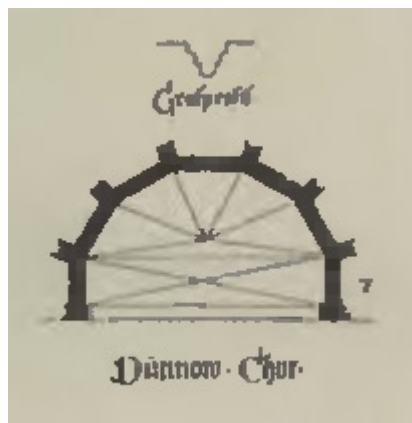
Duninowo

(15,5 km na północny zachód od Słupska)

Kościół parafialny miejscowości Duninowo z 1493 roku.

Kościół, z wieżą i prezbiterium, otoczony wspaniałymi drzewami, wzniesiono na fundamentach z kamienia polnego z cegły w układzie gotyckim, wzmocnionej przyporami. Elewacja budynku jest prosta; otwory okienne, obecnie obramowane maswerkami i zamknięte ślepymi łukami, są współczesne, podobnie jak dobudówka od strony południowej. Główny gzyms składa się z kilku wysuniętych warstw cegły, z których najniższa ma kształt ćwierćkoła. Zachodnie wejście do wieży ma ostrołukowy łuk i ościeżnicę z podwójnym wrębem.

Wieża łączy się z nawą ostrołukowym otworem z bogato profilowanym ościeżem. Profil, na ile jest widoczny spod pobielenia, składa się z gruszkowatego gzymsu, zaokrąglonego gzymsu i rowka. Sama nawa, z płaskim drewnianym sufitem, jest dość surowa i skromna. Pięknie sklepione prezbiterium jest zaskakująco przestronne, otwierając się do nawy łukiem tęczowym o szerokości około 9,5 metra i głębokości około 5,8 metra. Profil żeber tworzy zaokrąglony gzyms pomiędzy wklęsłymi gzymsami. (ryc. wg oryg. 7.)

Ryc. 13. Duninowo- kościół, chór.

Als Bauzeit der Kirche dürfte spätestens das 15. Jahrhundert anzunehmen sein.

Von der Ausstattung ist wenig zu erwähnen. Erhalten ist der Rest eines Altars oder eines Epitaphiums in Gestalt eines Flachen Kastens mit Eckverzierungen. In demselben stehen aus Holz geschnitzte Figuren, Maria und Johannes, während das Kreuz mit dem Heilande fehlt. Das Ganze ist beschädigt und jedenfalls noch mittelalterliche Arbeit.

Eine Taufschüssel aus Messing ohne Umschrift mit Relief der Empfängnis ist Nürnberger Arbeit des 17. Jahrhunderts.

An der Wand sind aus Holz geschnitzte und bemalte Wappen angebracht; der Greif in rothem Felde, drei Köpfe (Below).

In der Thurmvorhalle wird ein theilweise beschädigter und ausgebesserter Denkstein aufbewahrt für Georg Krummel (?) und seine Frau Margareta Below, der mit Beider Wappen verziert ist. Ausser diesen befinden sich auf dem Steine noch die Wappen der Familien von Glasenapp und von Tesken.

Die kirchlichen Geräthe sind durchaus schmucklos, darunter eine Zinnkanne mit der Jahreszahl 1773.

Unter den Glocken gehören zwei dem Mittelalter an. Die eine trägt am Hals die Umschrift in Majuskeln:

Kościół został najprawdopodobniej zbudowany nie później niż w XV wieku.

Z wyposażenia zachowało się niewiele. Zachował się jedynie fragment ołtarza lub epitafium w formie płytkiej skrzynki z narożnymi zdobieniami. Wewnątrz znajdują się rzeźbione drewniane figury Marii i Jana, brakuje natomiast krucyfiksu ze Zbawicielem. Cały obiekt jest uszkodzony i z pewnością ma średniowieczne pochodzenie.

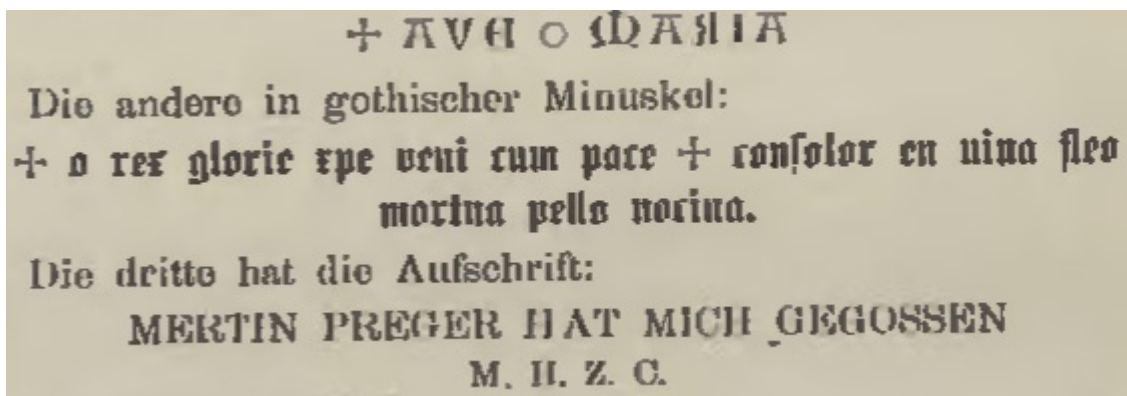
Mosiężna misa chrzcielna bez inskrypcji, z płaskorzeźbą przedstawiającą Poczęcie, jest dziełem norymberskim z XVII wieku.

Na ścianie umieszczono rzeźbione i malowane herby: gryf w czerwonym polu, trzy głowy (Below).

W przedsionku wieży znajduje się częściowo uszkodzony i naprawiony kamień pamiątkowy Georga Krummla (?) i jego żony Margarety Below, ozdobiony ich herbami. Oprócz nich na kamieniu znajdują się również herby rodów von Glasenapp i von Tesken.

Wyposażenie kościoła jest raczej skromne, znajduje się tam m.in. cynowy dzban z datą 1773.

Dwa z dzwonów pochodzą ze średniowiecza. Jeden z nich ma na płaszczy następujący napis wielkimi literami:

und die Jahreszahl 1619.

i rok 1619.

Ryc. 14. Duninowo, kościół od północnego- wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Ryc. 15. Duninowo, kościół od wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.
Fot. Władysław Goliński

Fot. Władysław Goliński

6. GARDNA WIELKA, pow. słupski, gm. Smołdzino

Źródła; KOŚCIÓŁ W GARDNIE WIELKIEJ

Ksiądz Stanisław Kujot; *KTO ZAŁOŻYŁ PARAFIE W DZISIEJSZEJ DIECEZYI CHEŁMIŃSKIEJ? (Z MAPĄ) CZĘŚĆ PIERWSZA I DRUGA*, NAKŁADEM TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU, TORUŃ- 1903 i 1904. Fragmenty związane z kościołem w Gardnie Wielkiej:

[...] „Zanim jedyny, jaki się przechował, dowód podamy, że stolica włocławska czy kruświcka przynajmniej za Bolesława Śmiałego istniała i na Pomorze gdańskie się rozciągała, wykażemy, że Pomorze to na pewno już chrześcijańskie było, gdy św. Otto z Bambergu Pomorze nad Odrą nawracał (r. 1124.)³⁷

³⁷ przyp. aut.: Biskup Otton III z Bambergu odbył swoją podróż misyjną w dwu przejazdach tzn. w roku 1124 i w roku 1127.

Dowodu tego dostarcza podróż misyjna biskupa. Według dokładnego opisu jej zaszedł on na wschód do Kołobrzega. Stąd udał się już tylko do Białogrodu nad Prosną (Persante), który, jak żywociarz sam zapisał, o dzień drogi od Kołobrzega leży, ale nie na wschód, tylko na południe. Dalszych grodów na wschód położonych, jak Gdańsk, Białogród nad Łebą, Gardna podle jeziora tegoż nazwiska, gdzie teraz resztki Słowiń-ców dogorywają, Słupsk, Sławno, Otto św. już nie zwiedzał, nie był nawet w Koszalinie³⁸ pod Gołą górą, w pobliżu Kołobrzega, a jednak po tej podróży misyjnej nawrócenie całego Pomorza już było dokonane; tamtego dalszego, ku Wiśle położonego, ani wtenczas, ani później nikt nie nawracał — dla tego chyba że ono już chrześcijańskie było.

Zgadza się na to Małecki, choć w części tylko. Według niego nastąpiło nawrócenie okolicy Gdańska po r. 1112, w którym książę polski Nakło, Wyszogród i trzecią jakąś twierdzę, pewnie Świecie, na Pomorzanach zdobył.³⁹...

...Z tegoż r. 1280 jest wiadomość o kościele św. Piotra w Chmielnie.⁴⁰ R. 1282 zachodzi kościół św. Stanisława w Gardnie,⁴¹ w tej części Pomorza gdańskiego, która do dycezyi włocławskiej nie należała....

... Czy fundacyi tych kościelnych w XII wieku było więcej, nie wiemy, ale wystarcza nam wiedzieć, że takowe były. Więcej wykazać możemy z XIII wieku. Idą tu najprzód kościoły św. Stanisława w czasie przed i po kanonizacyi jego wzniesione w Rumi⁴², w Pelplinie⁴³, w Świeciu⁴⁴ i poza granicami archidyaconatu w Gardnie pod Słupskiem w ziemi sławskiej. R. 1282 powiada Mściwój II, że ojciec jego Świętopełk opatrzenie mu wyznaczył⁴⁵; niezawodnie on też był jego założycielem.” [...]

Opis architektoniczny kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Gardna Wielka. Szczecin 1992.

Gardna Wielka, pow. słupski, siedziba parafii.

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP, w 1285r. p.w. św. Stanisława.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1284r. książę Mestwin II przekazał patronat nad kościołem w Gardnie klasztorowi w Białobokach i kościołowi św. Mikołaja w Słupsku; w 1288r. potwierdzono ponownie tę darowiznę. W latach 1282-90 występuje w źródłach Themo, plebanus in Gardna.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Ok. 1842r. kościół przebudowano, rozbierając dużą wieżę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Kościół otynkowany, cementowe tynki tworzą 2 grube warstwy. Po odkuciu latem 1989r. tynków z dolnej części drugiego od E przęsła⁴⁶ ścian bocznych odsłonięto pierwotne lico z cegły gotyckiej w wątku nieregularnym, sięgające do wys. ok. 2m nad poziom terenu w ścianie S i ok. 1,5m w ścianie N. Ponad powierzchnią terenu widoczne niektóre z głazów kamiennego fundamentu.

³⁸ przyp. aut.: Koszalin w czasie podróży misyjnych Ottona III z Bambergu był niewielką osadą, wioską. W dokumencie pierwszy raz został wymieniony ponad pół wieku później, po podróżach misyjnych biskupa z Bambergu jako wieś przy Sanktuarium Maryjnym na Górze Chełmskiej (ksiądz Stanisław Kujot nazwał tę górę „pod Gołą górą”)

³⁹ Gallus, 111—112

⁴⁰ Pommerellisches Urkundenbuch

⁴¹ Scriptores Rerum Prussicarum

⁴² Pommerellisches Urkundenbuch

⁴³ Pommerellisches Urkundenbuch

⁴⁴ Oswald Balcer, Genealogia

⁴⁵ Pommerellisches Urkundenbuch

⁴⁶ przęsło, odcinek sklepienia (lub przestrzeń odpowiadająca temu odcinkowi, również w planie),

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Nawa uległa w XIXw. znacznej przebudowie, jednak- jak sądzić można na podstawie zamieszczonego przez L. Böttgera planu z 1842r.- zachowano jej pierwotny plan, oraz rozczłonkowanie elewacji wewnętrznej. Pierwotna wieża została wówczas całkowicie rozebrana i zastąpiona nową, neogotycką.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Obszerna prostokątna sala, z węższą wieżą W o niemożliwym obecnie do ustalenia stosunku wiekowym względem nawy. Szer. 9,6m; dł. 19,6m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Z opisu i planu w inwentarzu L. Böttgera wynika, że przyporom w elewacji zewnętrznej odpowiadają we wnętrzu lizeny⁴⁷, połączone łukami o nieznannej formie i tworzące dzięki temu duże, członujące wewnętrzną elewację blendy⁴⁸.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA, 10. Brak śladów pierwotnych okien i portali.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół oszkarpowany, wysokie 1-uskokowe przypory są w miejscach skucia tynku całkowicie przemurowane cegłą XIXw. W narożach W przypory proste, w narożach E ustawione skośnie. W ścianie E dwie przypory sugerują podział wnętrza na 3 nawy. Szczyt E o schodkowych krawędziach, podzielony na 8 pól 9 lizenami o przekątnym ustawieniu, nad krawędzią szczytu przechodzącymi w niskie sterczyny. W każdym z pól smukła blenda o łuku odcinkowym. Szczyt ten, utrzymany w typie późnogotyckich szczytów z terenu państwa zakonnego, jest zapewne w całości dziełem architekta, który prowadził przebudowę w XIXw. (na rysunku kościoła sprzed przebudowy szczyt nie wykracza ponad dach nawy).

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Rozczłonkowanie elewacji wewnętrznej nawy dużymi blendami- o ile nie są to przygotowane dla sklepień łuki tarczowe- jest rzadkim motywem w architekturze pomorskich kościołów wiejskich. Jego genezę można wiązać z tzw. techniką grubego muru, występującą w szeregu dużych gotyckich kościołów w miastach. Świątyń wiejskich podejmujących ten motyw jest zaledwie 9, najbliższe z nich to kościoły w Czerninie k. Kołobrzegu z l. ćw. XVIw. i Wieszyńie k. Słupska (motyw obecnie niezachowany) z drugiej połowy XVw. Naśladujące wielopłaszczyznową organizację ścian miejskich far blendy sprowadzone zostały w tych kościołach do roli ornamentu. Dawna wieża rozczłonkowana była wg rysunku w inwentarzu w ścianach bocznych dwiema wysokimi, dwudzielnymi blendami o odcinkowych łukach podziałów. Taki rodzaj rozczłonkowania w zachodniej części Pomorza związany był z kręgiem wpływów dekoracji wież kościoła NMP w Stargardzie. Bardzo podobny wystrój posiada wieża nowomarchijskiego kościoła w Nawodnej k. Chojny.

Dwie ostrołukowe ślepe arkady w przyziemiu bocznych ścian wieży, niezależnie od tego, czy były pierwotnie otwarte, nawiązują z pewnością do wież z tzw. przejazdem poprzecznym do osi kościoła. Zdwojenie otworów przejazdu jest rozwiązaniem unikatowym. Ponieważ nieliczne wieże z przejazdem występują wyłącznie w zachodniej części Pomorza (najdalej na wschód wysunięty jest kościół w Chociwlu), przejście w Gardnie motywu z tak znacznej odległości pozwala domniemywać, że także kompozycja i forma blend mogła być wzorowana na grupie naśladownictw blend typu stargardzkiego.

DATOWANIE. Wobec braku w obecnym stanie kościoła jakichkolwiek pierwotnych detali podstawę dla datowania stanowią mogą głównie członujące wewnętrzne elewacje nawy, blendy. Wraz z dekoracją dużej wieży pozwalają one datować kościół na drugą połowę XVw.

LITERATURA.

1. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s. 11-12. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s. 77. Datowanie: gotycki.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: XVw.
4. Schematyzm..., s.266. Datowanie: XVw.

⁴⁷ lizena, pionowy pas na murze podobny do pilastra, jednak bez bazy i głowicy, często połączony z sąsiednimi lizenami fryzem arkadowym (romanizm). Służy do podziału płaszczyzny ściany i jej wzmocnienia.

⁴⁸ blenda *archit.*, ślepy otwór, płytką wnęką w murze, w formie arkady a. okna (wg słownika Kopalińskiego)

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 11-12,

Gr.- Garde

(20,5 km nordnordöstl. von Stolp).

1282 bestätigt Herzog Mestwin II. die von seinem Vater Swantopolk der Stanislauskirche zu Garde gemachteu Schenkungen.

— Nos Mistwinus – recognoscimus —
— patrem – Suentopoleum – ecclesiam beati
beati Stanislai dotasse -.

Als Zeuge wird dominus Tesslaus plebanus de Gardna genannt.

1284 verleiht Herzog Mestwin H. Dem Kloster Belbuk und der Nikolaikirche zu Stolp das Patronat der Stanislauskirche zu Garde.- Lus patronatus in ecclesiam sancti Stanislai in Gardna.

1288 wurde die Schenkung bestätigt.

1290 einigt sich Tidbodus (Thiedbod) albas Belbocensis mit Themo, plebanus in Gardna über das Patronat der Kirche. Themo wird als Pfarrer zu Garde in den Jahren 1282 bis 1290 genannt.

Die Kirche ist stark umgebaut und lässt kaum Spuren älterer, noch erhaltener Theile erkennen. Auch die Strebepfeiler haben Ziegel modernen Formats. Von der alten Kirche ist in der Kreis- Bauinspektion Stolp eine aus dem Jahre 1842 herrührende Aufnahmezeichnung vorhanden, auf welcher besonders der Thurm einen ganz interessanten Aufbau zeigt.

Gardna Wielka

(20,5 km na północn.-wschód od Słupska)

W 1282 roku książę Mściwoj II potwierdził darowizny dokonane przez jego ojca Świętopelka na rzecz kościoła św. Stanisława w Gardnie.

— Nos Mistwinus —
recognoscimus — patrem —
Suentopoleum – ecclesiam -beati Stanislai
dotasse -.

Dominus Tesslaus plebanus de Gardna zostaje powołany na świadka.

W 1284 roku książę Mestwin I udzielił klasztorowi Belbuk i kościołowi św. Mikołaja w Słupsku patronatu kościołowi Stanisława w Garde.- Lus patronatus in ecclesiam sancti Stanislai in Gardna.

Darowizna została potwierdzona w roku 1288.

W 1290 roku Tidbodus (Thiedbod) albas Belbocensis osiągnął porozumienie z Themo, plebanusem z Gardny, w sprawie patronatu nad kościołem. Themo jest wymieniany jako pastor Garde od 1282 do 1290.

Kościół został gruntownie przebudowany i nie zachowały się w nim prawie żadne starsze, zupełnie nie wbudowane części. Nawet przypory są wykonane z nowoczesnej cegły. Inspektorat Budowlany Okręgu Stolp posiada rysunek geodezyjny starego kościoła z 1842 roku, na którym widać w szczególności wieżę o bardzo ciekawej konstrukcji.

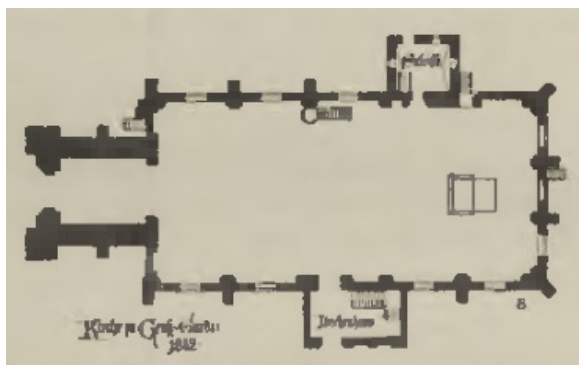

Abb. 8.

Ryc. 16. Plan przyziemia- kościół w Gardnie Wielkiej.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp.

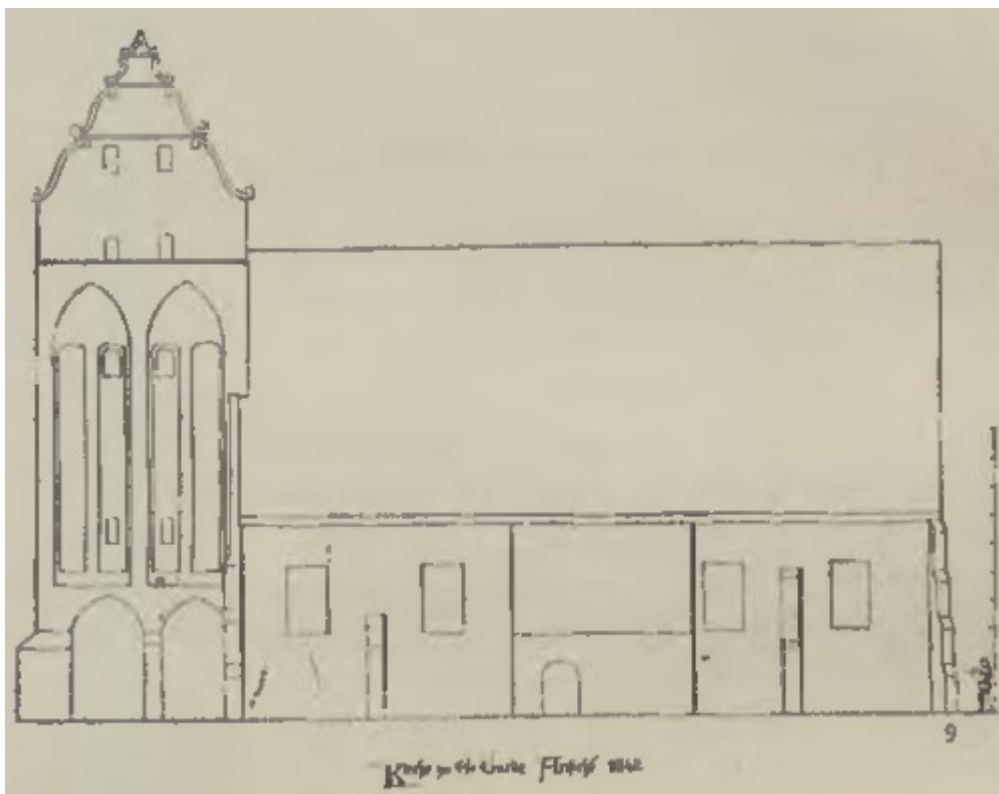
Stettin 1894, s. 11.

Das Schiff ist einfach rechteckig (Abb. 8.) die Wände sind durch Blenden, welche noch jetzt vorhanden, im Innern gegliedert und aussen durch Strebepfeiler verstärkt. Auf der Nordseite ist eine mit flacher Tonne überwölbte Sakristei, auf der Südseite ein als Leichenhaus bezeichneter Raum angegeben, welcher auch die Emporentreppe enthält. Die Fensteröffnungen sind hercits einfach viereckig und irgend ein architektonischer Schmuck auf der Zeichnung nicht erkennbar.

Der Thurm, mit dicken Mauern und schwerfälligen Eckverstärkungen an der Westfront, zeigt im Erdgeschoss die Anordnung von spitzbogig überwölbten Öffnungen oder Blenden, indess nur in der Ansicht, nicht im Grundriss. Die Anordnung entspricht der am Thurme der Kirche zu See-Bukow, wo ähnliche Öffnungen noch jetzt erkennbar, aber längst vermauert sind. Oberhalb dieser Bogen wird die Wandfläche des Thurmes (auf der Südseite) durch zwei lange Spitzbogenblenden gegliedert, in denen wieder je zwei kleinere mit Flachbogen überwölbte Blenden sitzen.

Nawa ma kształt prostokąta (ryc. 8). Ściany są podzielone wewnątrz ślepymi łukami, które zachowały się do dziś, a zewnętrznie wzmocnione przyporami. Po stronie północnej zaznaczono zakrystię z płytkim sklepieniem kolebkowym, a po stronie południowej pomieszczenie przeznaczone na kostnicę, w którym znajdują się również schody prowadzące na galerię. Otwory okienne są wykonane jako kwadratowe, a na rysunku nie widać pokazanych istniejących żadnych dekoracji architektonicznych.

Wieża, z grubymi murami i solidnymi wzmocnieniami narożnymi od strony zachodniej, charakteryzuje się układem ostrołukowych otworów lub ślepych łuków na parterze, widocznych jedynie w elewacji, a nie w planie. Układ ten odpowiada układowi wieży kościoła w See-Bukow, gdzie podobne otwory są nadal widoczne, ale dawno już zamurowane. Powyżej tych łuków, powierzchnia ściany wieży (od strony południowej) jest podzielona dwoma długimi ostrołukowymi ślepymi łukami, z których każdy zawiera dwa mniejsze ślepe łuki zwieńczone płaskimi łukami.

Ryc. 17. Plan przyziemia- kościół w Gardnie Wielkiej

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 12.

Der oberste Teil des Thurmes setzt etwas zurück und ist nach dem barocken Giebel zu schliessen, später umgebaut. (Abb. 9.)

Ausser einen Schiffsmodell und einer einfachen sechsarmigen Krone aus Messing gegossen, ist von der älteren Ausstattung nichts zu finden.

Von den drei Glocken ist eine 1706, die zweite 1764 gegossen, die dritte neu.

Ein ausgehöhlter Stein, welcher an der Kirche aufgestellt ist, mag einst als Weihwasserbecken gedient haben.

Górna część wieży jest lekko cofnięta i można ją zobaczyć z barokowego szczytu, który w późniejszym okresie przebudowano. (Ryc. 9)

Oprócz modelu statku i prostej, sześcioramiennej korony odlanej z mosiądzu, nie znaleziono żadnych starszych elementów wyposażenia.

Spośród trzech dzwonów, jeden odlano w 1706 r., drugi w 1764 r., a trzeci jest nowy.

Wydrążony kamień umieszczony w kościele mógł kiedyś służyć jako kropielnica na wodę święconą.

Ryc. 18. Gardna Wielka, kościół widziany od południa.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Ryc. 19. Gardna Wielka, kościół widziany od południowego- zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. Władysław Goliński

7. GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Mikołaja

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół był wyświęcony w 1356 roku jako kościół parafialny wraz z drewnianym kościołem w Ustce. Kościół w Ustce był filią kościoła w Grabnie. Ze średniowiecznej budowli pozostała jedynie wieża. Z zabytkowego wyposażenia zachował się ołtarz i emporya z ok. 1615 roku, płyta nagrobna rodziny von Winterfelde z 1614 roku, ambona datowana na koniec XVIII wieku oraz prospekt organowy z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Mikołaja

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Grabno-Zimowiska. Szczecin 1992.

GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. i parafia Ustka (Wintershagen)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny pw. śś Jana Chrzciciela i Mikołaja. Wezwanie to nadano podczas konsekracji w 1356r.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół konsekrowano w 1356r., filią parafii w Grabnie- Zimowiskach był wówczas kościół w Ustce (wg inskrypcji na tablicy z piaskowca, zapewne z XVIIw., umieszczonej w przyziemiu wieży).

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Konserwacja nawy w 1613r. (data odkryta wiosną 1987r. pod tynkiem w prostokątnej płycinie w górnej części środkowej przypory ściany E- wg informacji tynkarzy) i w 1861r. (data wryta w tynku szczytu *E).

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 6,5-7,5 * 13 * 28,5cm w wątku nieregularnym i blokowym, ze znaczną ilością nieobrobionych i przełamanych głazów i mniejszych kamieni o chaotycznym układzie w licu, ilość głazów maleje ku górze; powyżej 1/2 wysokości mur czysto ceglany. Szczególnie dużo głazów w dolnej części ściany N,

tworzą one nierówne, w większości kamienne lico. W ścianie W na lewo od portalu wmurowany duży kamień młyński, o średnicy 1,02m, pęknięty na dwie połowy. W dolnej części ścian wieży pozostałości cienkiej warstwy wapiennego tynku.

Nawa świeżo pokryta grubą warstwą nierówno zacieranego tynku (maj- czerwiec 1987r.), w 1986r. spod starego tynku widoczne były w dolnych partiach ścian liczne duże, przełamane i nieobrobione głązy, tworzące w licu pewien nieregularny porządek warstwowy, wynikały wskutek dobierania głazów o różnych rozmiarach. Górne partie ścian przeważnie z cegły, tynk uniemożliwia ustalenie jej wymiarów.

STOPIEN ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Z kościoła konsekrowanego w 1356r. nie zachowały się z zapewne żadne pozostałości, można zresztą przypuszczać, że nie była to budowla murowana. Nie wiadomo, czy dolną część wieży wzniesiono przy nawie z 1356r., czy też przy innej, późniejszej budowli. Mury obecnej nawy mogą zawierać niewielkie fragmenty wcześniejszej murowanej nawy o nieznanym czasie budowy. Wieża zachowała mury i detal z XVI-XVIIw. Całość detalu nawy uległa przekształceniom, często wielokrotnym. W XIXw. dobudowano od N dużą łóżę kolatorską.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Kwadratowa wieża z dobudowaną później prostokątną nawą (styk wieży i nawy czytelny jedynie na strychu. Szerokość wieży 6,8m, nawy 9,07m; dł. wieży 6,9m, nawy 14,6m; gr. ściany W wieży 1,08m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę dużą ostrołukową arkadą, w dolnej części pod chórem muzycznym częściowo zamurowana arkada jest wyższa o 1,6m od obecnego stropu nawy, w nasadzie N jej łuku duży, występujący przed lico głąz. Ściany wieży wewnętrznego przyziemia nie rozczłonkowane, w piętrze w ścianach W, N i S po 2 duże, głębokie nisze o silnie zaokrąglonych łukach odcinkowych, nieco szerszych, niż odległość między pionowymi krawędziami nisz. Wierzchołki łuków nisz umieszczone są na tym samym poziomie, co wierzchołek arkady do nawy, nieco powyżej wydatna odsadzka, ściany wyższych pięter nierozczłonkowane.

W nawie ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu, w strefie ok. 0,5m poniżej stropu oszalowane deskami ściany boczne muszą w tym miejscu być cieńsze.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany uskokiem zasłoniętym przez drewnianą ościeżnicę drzwi, szerokość portalu 1,5m, przejścia 1,24m; wys. odpowiednio 3,08 i 2,96m.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna duże, prostokątne, wewnątrz nawy w niszach o łukach odcinkowych, nowożytnie.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianie W wieży powyżej portalu mała blenda o łuku odcinkowym, po jej obu stronach w licu widać ślepe łuki odcinkowe nisz wewnętrznej konstrukcji wieży, wykonane z promieniowo ułożonych na przemian 2 główek i wozówek; identyczne łuki w ścianach bocznych. W 1/2 wys. wieży w ścianach W, N i S małe okienko o łuku półkołowym. W górnej części wszystkie 4 ściany obiega wąski fryz ząbkowy wys. 2 warstw, poprowadzony bez przerw przez naroża; pośrodku szerszy każdej ze ścian przerwany za to przez małą blendę kołową. Poniżej fryzu po 2 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych. Trapezowe szczyty naczółkowego dachu wieży o konstrukcji ryglowej.

Nawa oszkarpowana, niewydatne (0,21-0,32m) przypory o 1. uskoku lub bezuskokowe, w ścianie S o formie płytkich lizen, tylko niska, prosta, jednouskokowa przypora naroża SW występuje 0,5m przed lico. W górnej części środkowej przypory ściany E niewielka prostokątna płycina, zawierająca obecnie pokrytą tynkiem datę 1613r. Ściana E otrzymała zapewne w 1861r. wystrój neogotycki z 2. wysokich, rozpiętych między wierzchołkami przypór ostrołuków. Szczyt W nawy posiada konstrukcję ryglową.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Płytke przypory- właściwie lizeny- mają analogię w kościołach w niedalekim Mońdzanowie i w Strzelinie. Niewielkie blendy kołowe, bez fryzu ząbkowego, występują w okolicznych późnogotyckich

wieżach kościołów w Możdżanowie i Charnowie, ich pierwowzorem być mogą większe blendy kołowe w górnej części ściany W wieży kościoła w Kwakowie k. Słupska z poł. XVw.

DATOWANIE. Najstarszą częścią kościoła jest z pewnością dolna część wieży, do wys. odsadzki powyżej łuków wewn. nisz. Płytkie profilowanie portalu W pojedynczym uskoku, małej blendy o łuku odcinkowym oraz forma łuków nisz i sposób wykonania ich w pełnej grubości muru (typowy dla pozostającej w XVIw. pod silnym wpływem Niderlandów architektury Gdańska) każą datować tę część wieży na 2. połowę XVIw.

Górna część wieży i nawa wzniesione zostały zapewne w 1613r., być może są one dziełem warsztatu, który w 1615r. całkowicie przebudował i powiększył nawę kościoła w Możdżanowie.

Kościół w Grabnie- Zimowiskach mimo powstania już w okresie nowożytnym wzniesiony został z uwzględnieniem tradycji wystroju późnogotyckich kościołów okolic Słupska, natomiast zastosowana w nim technika budowlana ma już częściowo charakter odmienny od stosowanej w późnym średniowieczu. Takie zjawisko wczesnego "neogotyku", lub lepiej "postgotyku" ma w zachodniej części analogię w kościele w Radowie Wielkim k. Łobza, wzniesionym również w 2. dekadzie XVIIw. z gotyckiej cegły o wiązaniu blokowym, nawet z użyciem kształtki profilowej.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.105-106. Datowanie: dolna część wieży najstarsza (może XIVw.), górne piętra i nawa koniec średniowiecza.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.105. Datowanie: najwcześniej ok. poł. XVIw., być może z wykorzystaniem relikwów pierwszego kościoła.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.89. Datowanie: 1356r.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: ok. poł. I ! XVIw. 5. Schematyzm..., s.346-47. Datowanie: ok. poł. XVIw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 105-107,

Wintershagen

(12 km nordnwest. von Stolp).

Im 15. Jahrhundert trug die Familie von Kranekspar das Dorf Nesekow mit Wintershagen vom Kloster Belbuk zu Lehen und verkaufte später später beide Güter mit Einwilligung des Abtes Stanislaus an Georg von Rahmel.

Die **Kirche** war nach einem Ablassbriefe des Jahres 1356 dem heiligen Johannes d. Täufer und Nicolaus geweiht – Cupientes igitur vt ecclesin Wintershagen et ejus lilia Stolpesmunde, Caminensis Dyocesis, in honorem saneti Johannis baptiste et Nycolai exstructa, congruis honoribus, frequentetur. -

Über die Bauzeit der Kirche gieht eine etwa im 17. Jahrhundert erneuerte Bauinschrift Kunde:

Grabno

(12 km na półn.-zachód od Słupska)

W XV wieku rodzina von Kranekspar była właścicielem wsi Niestkowo wraz z Grabnem jako lenna dla klasztoru Belbuk, a później rodzina ta sprzedała obie posiadłości Georgowi von Rahmel za zgodą opata Stanisława.

Według listu odpustowego z 1356 r. kościół został poświęcony św. Janowi Chrzcicielowi i św. Mikołajowi -

Cupientes igitur vt ecclesin Wintershagen et ejus filia Stolpesmunde, Caminensis Dyocesis, in honorem saneti Johannis baptiste et Nycolai exstructa, congruis honoribus, frequentetur. -

Informacje o okresie budowy kościoła można znaleźć w inskrypcji budowlanej odnowionej około XVII wieku:

HÆC FABRICA ECCLESIAE MATRICIS
WINTERSHAGEN ET EIVS
FILIAE STOLPMVNDE / CAMMINENSIS
DIECESES / IN HONOREM SANCTI IOHANNIS BAPTISTAE
ET NICOLAI CONSTRUCTA A DVODECIM
EPISCOPIS SVB PONTIFICE INNOCENTI
SEXTO ET DOMINO IOHANNE
EPISCOPO CAMMINENSI / VELVTI
CONFIRMATORE CONSECRATA
EST / ANNO DOMINI M.CCC.LVI.

Kirche und Thurm sind auf Feldsteinfundament aus Ziegeln mit Feldstein untermischt erbaut. Der Grundriss der Kirche ist einfach rechteckig, die Seitenmauern sind durch kleine flache Strebepfeiler verstärkt, die Ostwand ist im unteren, ebenfalls mit Strebepfeilern und Nischen versehenen Theile mittelalterlich, im oberen modern. Die jetzigen Fenster sind später eingebrochen.

Der Thurm hat auf der Westseite den spitzbogig überwölbten Haupteingang. Über demselben sind Flachbogenblenden angeordnet, in denen sich noch Reste einer etwa dem 17. Jahrhundert angehörenden roth aufgemalten Inschrift befinden.

Links von der Thür ist ein Mühlstein eingemauert. Über den rundbogig geschlossenen Schallöffnungen befindet sich ein Stromschichtfries mit einer Rundblende. Das Satteldach des Thurmes ist nach den Giebelseiten zur Hälfte abgewahnt. Im Innern des Thurmes ist die Wandfläche durch Rundbogennischen ausgespart. Von der ersten Anlage rührt augenscheinlich nur der untere Theil des Thurmes her; erst eine spätere Erweiterung oder Erneuerung am Ende des Mittelalters hat die Rundbogenarchitektur hineingebracht.

Thurm und Kirche sind durch einen grossen Spitzbogen verbunden.

Unter dem Schiffe befinden sich Gruftgewölbe.

Ausstattung.

Kościół i wieża zbudowane są na fundamencie z kamienia polnego, z cegły przeplatanej kamieniem polnym. Kościół ma prosty, prostokątny plan; ściany boczne wzmocnione są małymi, płytkimi przyporami. Dolna część ściany wschodniej, również z przyporami i wnękami, pochodzi ze średniowiecza, natomiast górna jest współczesna. Obecne okna zostały dodane później.

Główne wejście do wieży, zwieńczone ostrołukiem, znajduje się po stronie zachodniej. Nad nim znajdują się płaskołukowe ślepe arkady, w których wciąż można znaleźć pozostałości czerwonej inskrypcji z około XVII wieku.

Po lewej stronie drzwi, w murze osadzono kamienne nadproże. Nad półkolistymi otworami dźwiękowymi znajduje się fryz z zaokrąglonym, ślepym łukiem. Dach dwuspadowy wieży jest półspadowy na szczytach. Wewnątrz wieży, powierzchnia ścian jest urozmaicona wnękami o półkolistych łukach. Jedynie dolna część wieży wydaje się pochodzić z pierwotnej konstrukcji; architektura półkolistych łuków została wprowadzona podczas późniejszej rozbudowy lub renowacji pod koniec średniowiecza.

Wieża i kościół połączone są dużym, ostrołukowym sklepieniem.

Pod nawą znajdują się krypty.

Wypośażenie

Der Alteraufbau auf gemauerter Mensa ist ein Stück aus der Barockzeit. Auf die Fläche der Predella ist das Abendmahl gemalt, auf den Haupttheil die Kreuzigung, oben die Auferstehung. Der Mittelheil wird von Säulen und Seitenstücken ein gerahmt, auch der Obertheil ist als Säulenarchitektur ausgebildet. Der Altarbau ist sorgfältig gearbeitet und bemalt, der Mitteltheil sogar recht geschickt.

Neben der Darstellung des Abendmahles befinden sich auf der Predella zwei Wappen; das eine der Familie von Winterfeld mit der Überschrift D V W LANDV, das zweite gehört der Familie Krummel und trägt die Bezeichnung S. K. S. EHEF.

Die Namen der Stifter sind auf einem neben dem Altare befindlichen Grabsteine aus dem Jahre 1614 als Damian von Winterfeld und seine Gattin Sophia von Krummel zu erkennen.

Aus dieser Zeit wird daher auch der Altaraufbau stammen. Auf der Rückseite desselben ist eine Aufschrift aufgemalt, welche die Jahreszahl 1615 enthält.

Dem 17. Jahrhundert gehört auch der herrschaftliche Chor an, welcher mit einfacher Pilasterarchitektur ausgestattet ist. Die Kanzel ist ein nüchternes Stück, ohne Kunstwerth, aus dem Ende des 18. Jahrhunderts.

Zwei ungewöhnlich gedrungene gothische Leuchter aus Rothguss (Abb. 76) werden mit zwei anderen einfachster Form aus demselben Metall in dem Unterbau des Altares aufbewahrt.

Ołtarz, zbudowany na murowanej mensie, pochodzi z okresu baroku. Ostatnia Wieczerza jest namalowana na predelli, Ukrzyżowanie na panelu głównym, a Zmartwychwstanie powyżej. Panel środkowy obramowany jest kolumnami i panelami bocznymi, a górna część również ma konstrukcję kolumnową. Ołtarz jest starannie wykonany i pomalowany, a panel środkowy jest wykonany ze szczególną dbałością.

Oprócz przedstawienia „Ostatniej Wieczerzy” na predelli znajdują się dwa herby: jeden należący do rodziny von Winterfeld z napisem DVW LANDV, drugi należący do rodziny Krummel z napisem SKS EHEF.

Nazwiska darczyńców widnieją na płycie nagrobnej z 1614 r. znajdującej się obok ołtarza: Damian von Winterfeld i jego żona Sophia von Krummel.

Konstrukcja ołtarza prawdopodobnie pochodzi z tego okresu. Na jej odwrocie namalowano inskrypcję z rokiem 1615.

Majestatyczne prezbiterium, charakteryzujące się prostą architekturą pilastrową, również pochodzi z XVII wieku. Ambona to prosty, pozbawiony walorów artystycznych obiekt z końca XVIII wieku.

W podstawie ołtarza znajdują się dwa niezwykle przysadziste gotyckie świeczniki wykonane z żeliwa (Ryc. 22) oraz dwa inne, bardzo proste świeczniki wykonane z tego samego metalu.

Ryc. 20. Kościół w Grabnie- wyposażenie.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 107.

Eine Tafel aus Holz, in rahmen gesetzt, stellt in Relief den Heiland am Kreuze dar und ist aus Papiermache oder einem ähnlichen Stoffe gefertigt und gemald. Neben dem Kreuze stehen Maria und Johannes, über demselben ein Engelskopf und vier fliegende Tauben mit Heiligenschein.

Ein Taufbecken aus Zinn gegossen fällt durch seine eigenthümliche Gestalt mit wagerecht abstehenden Handgriffen auf und ist mit der Jahreszahl 1718 bezeichnet.

Eine Zinnkanne mit der Figur des gekreuzigten Heilands ist wohl etwas jünger.

Eine Holzschnitzerei, Maria mit dem Kinde darstellend ist etwa 1 m hoch und zeichnet sich durch schönen Faltenwurf aus. Die Figur ist jetzt weiss angestrichen, aber jedenfalls eine Arbeit 15. Jahrhunderts.

Ein Crucifix mit gewandt geschnittener Christusfigur, mit einem Todtenkopfe auf dem unteren Theile des Kreuzes. Die Gestalt des Erlösers ist bemalt, das Lendentuch vergoldet.

In das Ostfenster sind vier gemalte Scheiben mit Allianzwappen von Gliedern der Winterfeld'schen Familie eingesetzt. Dieselben sind recht hübsch gemalt und gut erhalten und wohl im 17. Jahrhundert angefertigt.

Eine einfache Blechlaterne mit durchbrochenen Wänden ist kaum erwähnenswerth.

Die unter der Kirche befindlichen Gewölbe werden durch einen dem 17. Jahrhundert angehörigen Denkstein mit dem Winterfeld'schen Wappen als Familiengruft bezeichnet.

Wie die Hauptstücke der Kirche, so weist auch die Aufschrift der einen Glocke auf die Zeit um 1600 hin, in welcher wahrscheinlich die mittelalterliche ihr Barockgewand erhielt. Die Glocke ist 1614 gegossen und mit dem Wappen der Winterfeld und Krummel verziert. Die zweite ist 1704 von Ernst Kreideweiss in Colberg gegossen.

Oprawiony w ramę drewniany panel przedstawia płaskorzeźbę Zbawiciela na krzyżu. Jest on wykonany z papier mâché lub podobnego materiału i pomalowany. Obok krzyża stoją Maryja i Jan, nad nim głowa anioła i cztery lecące gołębie z aureolami.

Chrzcielnica odlana z cyny wyróżnia się nietypowym kształtem z poziomo wystającymi uchwyty. Na etykiecie widnieje data 1718.

Nieco późniejszy jest zapewne cynowy dzban z postacią ukrzyżowanego Zbawiciela.

Drewniana rzeźba przedstawiająca Maryję z Dzieciątkiem ma około metra wysokości i wyróżnia się piękną draperią. Postać jest obecnie pomalowana na białe, ale z pewnością pochodzi z XV wieku.

Krucyfik z kunsztownie rzeźbioną postacią Chrystusa, z czaszką w dolnej części krzyża. Postać Odkupiciela jest malowana, przepaska biodrowa złożona.

Okno wschodnie zawiera cztery malowane szyby z herbami członków rodziny Winterfeld. Są one bardzo atrakcyjnie pomalowane, dobrze zachowane i prawdopodobnie wykonane w XVII wieku.

Prosta, blaszana latarnia z perforowanymi ściankami nie jest warta wzmianki.

Krypty znajdujące się pod kościołem, oznaczone jako krypta rodzinna, zostały oznaczone pamiątkowym kamieniem z XVII wieku, na którym widnieje herb Winterfeld.

Podobnie jak główne elementy kościoła, inskrypcja na jednym z dzwonów również wskazuje na okres około 1600 roku, kiedy to średniowieczny dzwon prawdopodobnie przeszedł barokową przebudowę. Dzwon ten został odlany w 1614 roku i ozdobiony herbami rodów Winterfeld i Krummel. Drugi dzwon został odlany w 1704 roku przez Ernsta Kreideweissa w Colbergu.

Ryc. 21. Grabno, wieża kościoła widziana od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 22. Grabno, kościół widziany od wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Dariusz Gulbicki

8. KOBYLNICA, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Najstarszą częścią kościoła jest wieża, która została zbudowana w XIV wieku, kościół wówczas należał do słupskiego klasztoru norbertanek. W XVII wieku zbudowano nową nawę z trójbocznym chórem. Obecna nawa została zbudowana w 1931 roku. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachował się ołtarz kompilowany z elementów barokowych, prospekt organowy z 1781 roku oraz XIX- wieczna empora.

Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Kobylnica*. Szczecin 1992.

KOBYLNICA, pow. słupski, siedziba gminy i parafii (Kublitz- w 1344r. Cobelniz, Cubbeluiz)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Uposażenie kościoła wzmiankowane w XIVw., kościół w 1530r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Nawę kościoła zbudowano w 1931r., poprzednia nawa pochodziła z XVIIw.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża częściowo otynkowana, częściowo tylko pobielona. Mury z cegły

7-7,5 * 12,5 * 26,5-28cm w wątku nieregularnym i wendyjskim, w partii cokołowej do wys. maks. 1,0m nieobrobione głązy, nieco występujące przed lico muru ceglanego.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowana jedynie wieża. Hełm zapewne z 1871r. (data na chorągiewce).

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża na planie zbliżonym do kwadratu, szer. 6,0m; dł. 5,38m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę dużą, ostrołukową arkadą.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W ostrołukowy, oprofilowany 3. uskokami, szer. 2,08m, przejścia 1,68m; wys. przejścia 2,87m. Zewnętrzny uskok zakończony na nieobrobionych głazach.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S górne piętro oddzielone fryzem ząbkowym wysokości 3 warstw cegieł. Poniżej fryzu po 1 małym otworze o łuku odcinkowym, w ścianach W i N ujętym wyższą ostrołukową blendą; w ścianie S oprofilowanym uskokiem. W ścianie N poniżej otworu mała blenda kołowa. Górne piętro w każdej z 3 ścian rozczłonkowane 4. blendami ostrołukowymi, których dolne krawędzie położone są zaledwie o 1. warstwę cegieł powyżej fryzu. W dwóch środkowych blendach duże otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. W ścianie E przy narożach 2 blendy ostrołukowe.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPLYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPLYWY NA INNE BUDOWLE. Wystrój wieży w Kobylnicy, o górnym piętrze rozczłonkowanym szeregiem ostrołukowych, dość niskich i szerokich blend, nie ma analogii w kościołach pobliskiego Słupska. Dekoracja ta albo jest kolejnym wśród wież kościołów wiejskich naśladownictwem blend bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, z pewnością nie bezpośrednim, bardzo przetworzonym, wskutek czego blendy zostały tu podporządkowane dużym powierzchniom nierozczłonkowanych ścian; albo też zainspirowana została przez wystrój wieży kościoła NMP w Koszalinie i krąg zależnych od niej wież o piętrowym uszeregowaniu blend.

DATOWANIE. Występowanie w detalu wieży obok przeważających łuków ostrych także łuków odcinkowych oraz blendy kołowej, pozwala datować wieżę ogólnie na XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.4-5. Datowanie: okres gotyku.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.80. Datowanie: XIVw.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: XIVw.
4. Schematyzm..., s.334. Datowanie: XIVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 4-5,

Cublitz

(4 km südl. von Stolp).

1344 Cobelniz, Cubbeluiz

Die einfache **Kirche** stammt aus 17. Jahrhundert. Sie ist aus Ziegeln erbaut mit dreiseitigem Chor, einer Vorhalle auf der Südseite und einer Sakristei auf der Nordseite. Die Fenster sind flachbogig geschlossen; die Holzdecke des Schiffes mit rohem Ornament bemalt. Der Thurm stammt aus gothischer Zeit, hat gothischen Steinverband und ist geputzt. Schiff und Thurm sind durch eine grosse Spitzbogenöffnung verbunden.

Der Westeingang hat dreimal rechtwinklig abgesetztes Gewände. Über

Kobylnica

(4 km na południe od Słupska)

Prosty kościół w swojej konstrukcji pochodzi z XVII wieku. Jest zbudowany z cegły z trójbocznym prezbiterium, kruchtą od strony południowej i zakrystią od strony północnej. Okna zwieńczone są płaskimi łukami; drewniany strop nawy głównej zdobią proste malowidła. Wieża pochodzi z okresu gotyckiego, ma gotycką kamieniarzkę i jest otynkowana. Nawę i wieżę łączy duży ostrołukowy łuk.

Wejście zachodnie ma ościeżnicę ustawioną pod trzema kątami prostymi. Nad

demselden befindet sich eine flachbogige Öffnung in ebensolcher Blende angeordnet, sowie ein aus drei Schichten bestechendes Stromschichtband. Die übrigen Seiten des Thurmes sind entsprechend ausgebildet. Über dem Zeldache erhebt sich ein achtseitiger durchbrochener Laternenaufbau.

Wie diese Stücke stammt auch der Orgelprospekt aus der Zeit der Erbanung der Kirche, ebenso das Gestühl. An demselben befindet sich eine Jahreszahl MDCX.; es zeigt in einzelnen Theilen eine Pilasterarchitektur. Auch die Wangen sind nicht ungeschickt, wenn auch ganz einfach. (Abb. 4)

nim znajduje się płytki otwór łukowy, otoczony podobną blendą, a także efektowny, trójwarstwowy pas ozdobnej kamiennej dekoracji. Pozostałe boki wieży są zaprojektowane podobnie. Ponad dachem krytym dachówką wznosi się ośmiokątna, ażurowa latarnia.

Podobnie jak te elementy, prospekt organowy, podobnie jak ławka, również pochodzi z czasów budowy kościoła. Ławka nosi datę XVI wieku (MDCX) i w niektórych częściach prezentuje architekturę pilastrową. Końce ławek są również dość kunsztowne, choć bardzo proste. (Ryc. 10)

Ryc. 23. Ozdoba ławek.

Zu erwähnen sind zwei Rothgusskronen mit fünf und sechs Armen, oben mit Adler, unten mit Löwenkopf und Ring ohne Kugel aus dem 17. Jahrhundert.

Na szczególną uwagę zasługują dwie brązowe korony o pięciu i sześciu ramionach, jedna z orłem na szczycie, druga z głową lwa i pierścieniem bez kuli, pochodzące z XVII wieku.

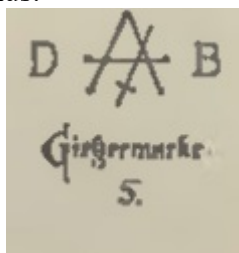
Von den Glocken ist nur eine ältere erhalten mit der Aufschrift:

Z dzwonów zachował się tylko jeden starszy, na którym widnieje napis:

+ SI DEVS + PRO NOBIS QVIS CONTRA
NOS + 1594 + D Giessermarke B

(Abb. 5), darunter ein Cruzifixus.

(Ryc. 5), w tym krucyfiks.

Ryc. 24. Znamie na krucyfiksie

Ryc. 25. Kobylnica, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa. Fot. MOs810.
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Kobylnica#/media/Plik:Kobylnica_S%C5%82upska_2024_\(city_in_2025\)_Sacred_Heart_church.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kobylnica#/media/Plik:Kobylnica_S%C5%82upska_2024_(city_in_2025)_Sacred_Heart_church.jpg)

Ryc. 26. Kobylnica, kościół widziany od południowego zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

9. KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Wieś została wymieniona dopiero w 1480 roku i wówczas należała do rodziny Zitzewitz. Najstarszą częścią świątyni jest wieża, która została zbudowana na przełomie XIV i XV wieku. Nabożeństwa w tej świątyni aż do 1702 roku odbywały się w języku kaszubskim. Kościół posiada zabytkowe wyposażenie: XIX wieczną ambonę, chrzcielnicę, prospekt organowy oraz empore. Na drewnianym stropie zachowało się stare XVIII wieczne malowidło ze sceną urodzenia Chrystusa.

Opis architektoniczny kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Kwakowo. Szczecin 1992.

KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica, siedziba parafii (Quackenburg)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1506r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Po wojnie 30-letniej na miejscu zniszczonej wcześniej nawy kościoła średniowiecznego zbudowano nową nawę, którą z kolei zastąpiono ob. neogotycką budowlą w latach 1863-65.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7,5-8,5 * 14-14,5 * 29,5-30cm w wątku nieregularnym, w elewacji W nieciągły ozdobny watek, tworzący z główek zendrówek ornament rombów. Partia cokołowa o nierównej wysokości, maksymalnie do 1,0m nad poziom terenu z nieobrobionych i przełamanych głazów, licujących z ceglany murem. Miejscami, zwłaszcza w górnych partiach ścian, pozostałości tynku z XIXw.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się jedynie wieża, zapewne o pełnej pierwotnej wysokości, z nadbudowanym niskim piętrem z lat 1863-65.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 7,4m; dł. 5,8m; gr. ściany W 1,25m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W ostrołukowy, oprofilowany uskokiem, krawędzie uskoków i przejścia sfazowane, szer. przejścia 1,85m, wys. 3,03m.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Średniowieczny mur wieży zakończony fryzem wewnętrznym, pierwotnie podokapowym, wys. 4 warstw cegieł, zakończonym w odległości główki + wozówki od naroży. Przez większą część wysokości wieży pośrodku elewacji W biegnie smukła, płytka blenda ostrołukowa, mieszcząca okno 1. piętra (o łuku półkołowym, zapewne z XIXw.) ujęte pierwotnie niszą o silnie zaokrąglonym ostrołuku, oraz wyżej dwa niewielkie otwory dźwiękowe: dolny o łuku odcinkowym w niszy ostrołukowej; górny ostrołukowy, bez niszy. Po obu stronach łuku dużej blendy 2 bardzo płytke, duże blendy kołowe. W ścianach bocznych wieży po 2 umieszczone jedna nad drugą blendy ostrołukowe, w dolnych blendach przebite w XIXw. Okna.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Kompozycja W elewacji wieży, oddziałująca masą gładkiego muru, z podporządkowaną mu, lecz wyraźnie zaznaczoną wertykalnymi elementami (portal i blenda) osią, jest zapewne wzorowana na wieży kościoła NMP w Słupsku z wielkim oknem nad portalem W. Dwie blendy kołowe umieszczone wysoko po obu stronach łuku dużej blendy i o średnicy równej jej szerokości mogą być reminiscencją dużych kół wierzchołkowych blend wieży N kościoła NMP w Stargardzie- motywu, który naśladowano w dziesiątkach wież i szczytów kościołów miast i wsi, zwłaszcza w zachodniej części Pomorza. Kołowe blendy z Kwakowa naśladowano zapewne w wieżach w Charnowie, Moźdzanowie i Grabnie- Zimowiskach.

DATOWANIE. Ostrołukowe formy portalu i blend wraz samodzielnymi blendami kołowymi pozwalają datować wieżę na ok. połowy XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.21. Datowanie: XVw.
2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.197.
3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.83. Datowanie: XIVw.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: XIVw.
5. Schematyzm..., s.335. Datowanie: XIVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 21.

Quakenburg

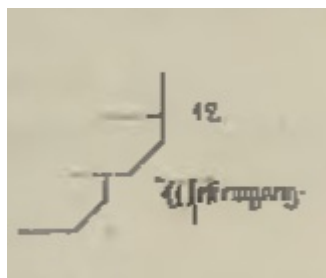
(11 km südl. von Stolp)

Die Kirche ist neu; der Thurm alt in Ziegeln auf Feldsteinfundament aufgeführt. Der Westeingang im Thurme ist spitzbogig geschlossen, die gewände sind rechtwinklig ahgesetzt mit abgeschrägten Ecken. (Abb.12.)

Kwakowo

(11 km na poudnie od Słupska)

Kościół jest nowy; wieża jest stara, zbudowana z cegły na fundamencie z kamienia polnego. Zachodnie wejście do wieży ma ostrołukowy łuk, ościeża ustawione są pod kątem prostym ze ściętymi narożnikami. (ryc. wg oryg. 12.)

Ryc. 27. Ścięte narożniki ościeży.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 21.

Darüber sind hohe Spitzbogenblenden mit kleinen Öffnungen angeordnet und zu den Seiten Rundblenden. Der obere Theil, welcher von dem unteren durch einen vertieften Putzfries getrennt wird, setzt etwas über ist aber weiter nach oben modern.

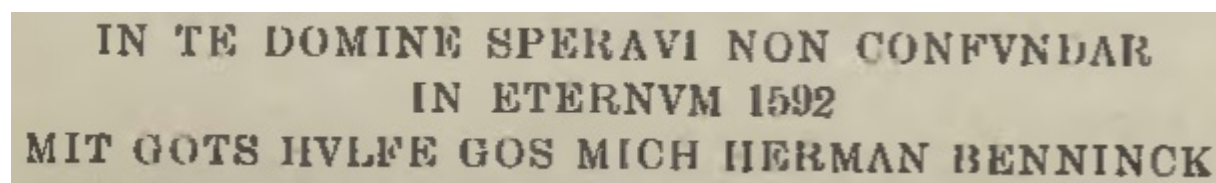
Die alte Spitzbogenöffnung zwischen Thurm und Schiff ist jetzt vermauert und nur durch eine Thür durchbrochen.

Als Bauzeit des Thurmes ist das 15.Jahrhundert anzusetzen.

Der noch vorhandene alte Taufisch mit Deckel von sechseckiger Grundform ist ein kunstloses Stück aus dem 17.Jahrhundert.

Es sind drei Glocken vorhanden. Die eine ist 1712 von Benjamin Mittwereck gegossen und mit den Namen: Jacob Caspar, Jacob Eccard v. Wobeser, Erdmann v. Massow und deren Wappen bezeichnet.

Die zweite mit lateinischer Majuskelinschrift:

Die dritte ist mittelalterlich und trägt in gothischer Minuskel die Aufschrift:

Powyżej znajdują się wysokie, ostrołukowe ślepe arkady z małymi otworami oraz zaokrąglone ślepe arkady po bokach. Górna część, oddzielona od dolnej wgłębionym fryzem tynkowym, lekko wystaje, ale wyżej jest bardziej nowoczesna.

Stary ostrołukowy otwór pomiędzy wieżą a nawą jest obecnie zamurowany i znajdują się w nim jedynie drzwi.

Wieżę zbudowano w XV wieku.

Zachował się do dziś stół chrzcielny z pokrywą w kształcie sześciokąta, który jest nieozdobionym przedmiotem z XVII wieku.

Dzwony są trzy. Jeden odlany w 1712 roku przez Benjamina Mittwerecka nosi imiona: Jacob Caspar, Jacob Eccard von Wobeser, Erdmann von Massow oraz ich herby.

Drugi z łacińską majuskułą:

Ryc. 28. Kwakowo, kościół pw Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Magdalena Golińska

Ryc. 29. Wieża kościoła w Kwakowie.
Źródło; Archiw. Władysława Golińskiego.

Fot. Magdalena Golińska

Ryc. 30. Kwakowo, kościół pw Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Krzysztof Goliński

Ryc. 31. Kwakowo, kościół pw.
Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława
Golińskiego.

Fot. Krzysztof Goliński

10. MOŹDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

W czasie budowy kościoła wieś należała do klasztoru w Białobokach i jego filii- klasztoru norbertanek ze Słupska. Kościół wzniesiony został w XIV wieku- w 1374 roku biskup kamieński dokonał poświęcenia kościoła. Z zabytkowego wyposażenia zachowała się granitowa kropielnica,

ołtarz z XVII wieku, witraże z pierwszej połowy XVII wieku, prospekt organowy, empory i ławki z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Mońdzanowo. Szczecin 1992.

MOŹDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka, parafia Duninowo (Matzenow, w 1490r. Mutzenouwe) WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny pw. św. Bartłomieja Apostoła, w 1374r. kaplica chrzcielna p.w. św. Jodoka.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1374r. w Mońdzanowie istniała kaplica, kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1490r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Wg chronostychu (d. na przedpiersiu empory) nawę poszerzono ku S w 1615r.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7-8 * 12-13 * 27-28,5cm, nierówny fundament do wys. maks. ok. 1m nad poziom terenu z dużych, przełamanych głazów, licujących z ceglanym murem. Wątek ceglanego lica w dolnej części wendyjski i nieregularny, w ścianach bocznych tworzący bardzo regularny dekoracyjny ornament rombów z główek zendrówki (3 słupy po 2 romby). W górnej części watek gotycki.

Nawa w części pierwotnie z cegły 6,5-8,5 * 12,5-13 * 27-28,5cm, w wątku bardzo nieregularnym, niekiedy blokowym, na nierównym fundamencie z głazów na ogół nieobrabianych lub tylko przełamanych (jedynie w narożu NE pojedynczo dość starannie obrobione ciosy), występujących przed lico muru ceglanego ok. 15-20cm. Ściany nawy malowane na czerwono z naniesioną białą linią siecią fałszywych spoin, nie pokrywających się z rzeczywistymi spoinami.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się wieża oraz fundamenty ścian N i częściowo E nawy; pierwotnie detal występuje jedynie w wieży. Podczas rozbudowy w 1615r. rozebrano niemal całe ściany nawy, by wznieść je od nowa na dawnym, kamiennym fundamencie.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Najstarszą częścią kościoła jest wieża, poprzecznie prostokątna, szer. 5,65m, dł. 5,15m, gr. ściany E 0,76m. Nie można ustalić, czy pierwotnie nawa zbudowana była równocześnie z wieżą, czy też wieżę dostawiono do wcześniejszej sali. Obecnie nawę dobudowano do wieży- częściowo na starym fundamencie- w 1615r., jej szer. w części nawiązującej do nawy pierw. 6,5m; dł. 14,3m; gr. ściany N między lizenami 0,49m. Długość całego kościoła 19,45m. 8. Ściany nawy otynkowane, o lekko nierównym licu. Pierwotnie SE wrożnik nawy zachowany dzięki pozostawieniu krótkiego odcinka ściany S, jej dalszy przebieg zaznacza belka sosrębu, podparta szeregiem słupów.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę niewielką arkadą ostrołukową, oprofilowaną uskokiem od strony nawy, szer. przejścia 1,7m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany 3 uskokami, łuki 2 zewnętrznych uskoków są silnie przegięte w nasadach, wewnątrz uskok jest szerszy w archiwoltcie, dzięki czemu otwór przejścia zamyka prawidłowy ostrołuk, nieco obniżony w stosunku do łuków uskoków. Wokół archiwoltły łuk okalający z wozówek. Szer. portalu 2,47m, przejścia 1,5m; wys. odpowiednio 3,55 i 2,87m. Bezpośrednio nad wierzchołkiem łuku okalającego archiwoltę mała wnęka w kształcie krzyża łacińskiego, przesunięta nieco na prawo, ramiona wnęki o szer. 1 główki cegły, wys. krzyża 11 warstw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy prostokątne, zamknięte płaskimi łukami, zapewne z XVIII-XIXw.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Wieża o bardzo oszczędnym wystroju, nieco poniżej 1/2 wys. w elewacji W 2, w elewacji S niewielka blenda kołowa, w ścianach W, N i S na tej samej wysokości okienko o łuku półkołowym, w ścianach W i N z łukiem okalającym z

główek. Bezpośrednio powyżej poziomu blend kołowych i okienek w każdej z 3 ścian 10 regularnie rozmieszczonych w odstępach główki + wozówki cegły pionowych szwów, biegnących przez wys. 7-8 warstw. Są to ślady rozpoczętych wąskich blend, które w ilości po 5 w każdej ze ścian członować miały elewacje wieży, a z których wykonania wkrótce zrezygnowano. Ornament rombów z zendrówki kończy się na dolnych krawędziach tych blend.

W poziomie górnych zakończeń szwów wątek ulega zmianie na gotycki, a spoiny stają się węższe, przez co lico zyskuje ogólnie ciemniejszą barwę- zapewne świadczy to o przerwie w budowie. W górnej części wieży w każdej ze ścian (w tym także w ścianie E ponad dachem nawy) 2 wysokie otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, w ścianie W wąskie (szerokości wozówki), szersze w ścianach bocznych (wozówka + główka), najszersze (2 wozówki) w ścianie E. W ścianie E widoczny ślad krawędzi dachu nawy sprzed 1615r.

Nawa oszkarpowana płytkami (13-15cm) bezuskokowymi zenami szer. 0,6m; 2 analogiczne lizeny członują także dobudowaną w 1615r. część ściany E. Między lizenami biegnie niski, licujący z nimi cokół z gładów, zakończony na różnej w poszczególnych "prześlach" ściany wysokości (0,4-1,0m) skośną, pokrytą cegłą odsadzką. Zarówno niewielka grubość ścian E i N, jak i występowanie w ich bardzo nieregularnego wątku partii o wątku blokowym, świadczą o wzniesieniu ich w 1615r. praktycznie od nowa, jedynie na dawnych fundamentach, z wykorzystaniem najniższych partii części lizen.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Płytkie lizeny ścian nawy mają analogię w pobliskim kościele w Strzelinie k. Słupska z końca XVw., wzorowanym z kolei ściśle na ramowym systemie ścian ośmiobocznej kaplicy św. Jerzego w Słupsku. Nie wiadomo, czy w średniowiecznych ścianach nawy kościoła w Mońdzanowie powtórzono za Słupskiem i Strzelinem zamykającą "ramę" od góry poziomą belkę- po odbudowie z 1615r. brak tego elementu.

Zarzucona w trakcie budowy- być może wskutek przerwy w jej toku- dekoracja ścian wieży szeregiem wąskich, zapewne smukłych blend nawiązywała z pewnością do wystroju bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, na którym wzorowano 10 wież kościołów wiejskich w tej części Pomorza; najbliższa zamierzanej w Mońdzanowie była zapewne zredukowana już i przekształcona redakcja tego motywu, jaką zastosowano w bocznych ścianach wieży w Rzyszczewie k. Sławna. Rezygnacja z blend upodobiła budowlę do monumentalnej, nierozczłonkowanej wieży kościoła NMP w Darłowie, której formę często naśladowali twórcy wież kościołów wiejskich na obszarze na wschód od Koszalina, m.in. wieży w niedalekim Duninowie. Małe blendy kołowe, użyte jako samodzielny motyw, występują w paru wieżach rejonu między Słupskiem i Ustką, np. w Charnowie, i Grabnie- Zimowiskach. Być może właśnie blendy w Mońdzanowie, wzorowane zapewne na wieży w Kwakowie k. Słupska, stały się wzorem dla wystroju tych wież.

DATOWANIE. Obecność w dolnej części wieży ostrołuku portalu, samodzielnych blend kołowych, a także najprawdopodobniej planowanego szeregu wąskich blend wzorowanych na wieży kościoła NMP w Sławnie pozwala datować ją na 2. połowę XVw. Część górną nadbudowano zapewne po krótkiej przerwie, jeszcze przed końcem stulecia, najpóźniej wraz z wzniesieniem nawy. Dawna nawa o charakterystycznym rozczłonkowaniu ścian płytkimi lizenami, wzorowanym na ramowym systemie ścian kaplicy w Słupsku i kościoła w Strzelinie, zbudowana została na przełomie XV i XVIw., jednak później uległa zniszczeniu lub została w większej części rozebrana po czym wzniesiono ją na nowo w 1615r. jednocześnie z poszerzeniem o część S. W 1490r., gdy wzmiankowano kościół, jedyną murowaną jego częścią była zapewne wieża, wzniesiona przy ryglowej lub drewnianej nawie. Żadnej z murowanych części kościoła nie można odnieść do daty 1374r., z tego czasu pochodzić mogła nawa, do której w XVw. dobudowano wieżę.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.18-19, Bez datowania średniowiecznych części kościoła.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.87. Datowanie: wieża XIVw.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.90. Bez datowania.
4. H. Heyden, Kirchen Pommerns..., s.49. Bezdatowania.
5. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.197. Bez datowania.
6. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: dolnej części wieży XIVw., górnej część wieży i nawa XVw.
7. Schematyzm..., s.332-333. Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 18.

Mützenow

(17,5 km westnordwestl. von Stolp)

Die **Kirche** soll im Jahre 1374 durch den Bischof von Cammin geweiht worden sein, und zwar als Taufkapelle zu Ehren des heil. Jodocus.

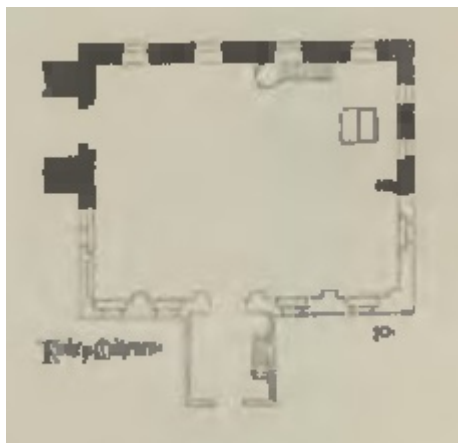
1490 ecclesia parrochialis ville Mutzenouwe. Patr. Prepositus monialium in Stolp.

Możdżanowo

(17,5 km na zach.półn.zachodni od Słupska)

Przypuszcza się, że kościół został konsekrowany w 1374 roku przez biskupa kamińskiego jako baptysterium ku czci św. Jodoka.

Kościół parafialny w Możdżanowie z 1490 roku. Ojciec przełożony zakonnic w Słupsku.

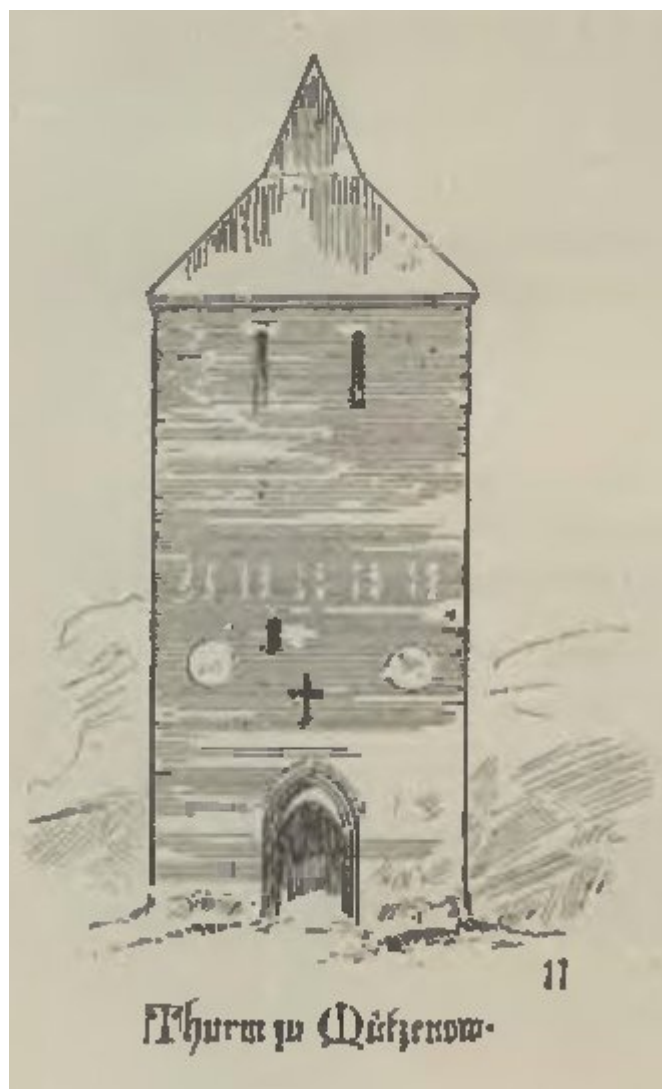
Ryc. 32. Możdżanowo rzut przyziemia kościoła
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 18.

Das vorhandene Gebäude zeigt Spuren mehrfacher Umbauten. (Abb. 10.) Eine grössere Erweiterung hat auf der Südseite stattgefunden. Die alte Dachspur ist an der Ostwand des Thurmes deutlich wahrzunehmen. Die alte Kirche war ein einfaches Gebäude von rechteckiger Grundform, etwa 7 zu 13 m im Lichten gross; die Wände sind – vielleicht nachträglich – durch flache Strebepfeiler verstärkt worden. Zwischen diesen zieht sich eine Abwässerung in Sockelhöhe um das Gebäude. Am westlichen Strebepfeiler ist eine Verzahnung nach dem Thurme zu

Istniejący budynek nosi ślady licznych przeróbek (ryc. 10). Znaczna rozbudowa miała miejsce od strony południowej. Stary ślad dachu jest wyraźnie widoczny na wschodniej ścianie wieży. Stary kościół był prostym budynkiem na planie prostokąta, o wymiarach wewnętrznych około 7 na 13 metrów; ściany zostały wzmocnione – być może później – płytkimi przyporami. Wokół budynku, na poziomie cokołu, pomiędzy tymi przyporami biegnie kanał odwadniający. Na zachodniej przyporze widoczne jest połączenie z wieżą, jakby ta ostatnia została

wahrzunehmen, als ob letzterer später als die lirche erbaut sei. Der Ostgiebel der Kirche ist jetzt aus Fachwerk hergestellt. Der Thurm auf Feldsteinfundament aus Ziegeln in wendischem Verbande aufgeführt, hat ein spitsbogig überwölbtes Westportal mit dreifach abgesetztem Gewände. Darüber sind im Mauerwerke senkrechte Fugen, etwa 1 m hoch, zu erkennen, als ob an dieser Stelle Zinnen oder eine Reihe von Öffnungen beabsichtigt gewesen wäre. Die Schallöffnungen sind sehr schmal. (Abb. 11.). Im Innern des Schiffes ist in der Ostwand eine Sakramentsnische angebracht.

wzniesiona później niż kościół. Wschodni szczyt kościoła ma obecnie konstrukcję szkieletową. Wieża, zbudowana na fundamencie z kamienia polnego i z cegły w wątku wendyjskim, ma ostrołukowy portal zachodni z trójprzylgowym ościeżem. Powyżej widoczne są pionowe spoiny w murze, o wysokości około 1 metra, jakby w tym miejscu planowano blanki lub szereg otworów. Otwory dźwiękowe są bardzo wąskie (ryc. wg oryg. 11). Wewnątrz nawy, w ścianie wschodniej, znajduje się nisza sakramentalna.

Ryc. 33. Możdżanowo- wieża kościoła.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 18.

Ein jüngerer Anbau auf der Südseite enthält eine Zeitangabe auf einem vor einigen Jahren eingesetzten Brettstücke:

TV PATER ET CVSTOS ES ALME DEVs.

Die Inschrift ist von einem Balken übertragen, welcher sich jetzt auf dem Kirchenboden befindet.

Ausstattung.

Der Altar besitzt eine gemauerte Mensa. Das Sepulcrum enthielt in bleierner Kapsel Reliquie und Urkunde.⁴⁹ Der Altaraufsatz besitzt etwas rohe Einzelformen, haut sich aber gut auf. In der Predella ist das Abendmahl in Holzschnitzarbeit angebracht; im Mitteltheile befand sich wohl ursprünglich ein Bild – jetzt ist ein Christus am Kreuz mit zwei Heiligenfiguren dort aufgestellt, die älter als der Altaraufsatz sind und etwa aus der Mitte des 15. Jahrhunderts stammen. Die Figuren sind neuerdings roh bemalt und in den Gewandtheilen vergoldet. Der Aufsatz des Altars enthält ein Bild der Himmelfahrt Christi.

Das Ganze ist mit reichen Verzierungen, besonders an den Seitenstücken und Figurenschmuck ausgestattet.

Auf dem oberen Theile befindet sich die erneuerte Inschrift:

„Johann EDLEwER ConDIDIt In senio ætatis 73“

So dass der Altar im Jahre 1665 erbaut sein dürfte. Der Bildhauer Johann Edlewer wird als Verfertiger der Kanzel zu Grøphenhagen im Kreise Schlawa genannt. Auch diese Arbeit muss als roh in den Einzelheiten und doch wirkungsvoll in der Gesamterscheinung bezeichnet werden.

Auf der Rückseite des Altaraufbaues finden sich die Nachricht, dass der Altar 1871 ausgemalt worden sei.

In der Sakramentsnische der Ostwand wird ein kupfernes Ciborium aus spätgotischer Zeit aufbewahrt, leider sehr beschädigt; der Deckel fehlt vollständig. Der Fuss ist

Nowszy dodatek po stronie południowej zawiera inskrypcję z datą na kawałku drewna zainstalowanym kilka lat temu:

Napis został przeniesiony z belki, która obecnie znajduje się na posadzce kościoła.

Wyposażenie.

Ołtarz ma murowaną mensę. Sepulcrum zawierało relikwię i dokument w ołowianej kapsule. Ołtarz ma kilka prymitywnych detali, ale poza tym jest dobrze wykonany. Ostatnia Wieczerza jest przedstawiona w drewnianej rzeźbie w predelli; w części centralnej prawdopodobnie pierwotnie znajdował się obraz – obecnie znajduje się tam wizerunek Chrystusa na krzyżu z dwoma świętymi, starszymi od ołtarza i pochodzącymi z około połowy XV wieku. Postacie zostały niedawno prymitywnie pomalowane i złożone w swoich szatach. Sam ołtarz zawiera obraz Wniebowstąpienia Chrystusa.

Całość jest bogato zdobiona, zwłaszcza panele boczne i ornamentyka figuralna.

Odnowiony napis znajduje się w górnej części:

Ołtarz został prawdopodobnie wzniesiony w 1665 roku. Rzeźbiarz Johann Edlewer jest wymieniany jako twórca ambony w Krupach, w powiecie Sławno. To dzieło również należy określić jako surowe w szczegółach, ale efektowne w ogólnym wyglądzie.

Na tylnej ścianie ołtarza znajduje się informacja, że ołtarz został pomalowany w 1871 roku.

W niszy sakramentalnej na ścianie wschodniej znajduje się miedziane cyboryum z późnego gotyku, niestety bardzo zniszczone; pokrywę całkowicie brakuje.

⁴⁹ Nach Mittheilung des Herrn P. Giese. Den Worlaut der Urkunde habe ich leider nicht erhalten können. Zgodnie z informacjami udzielonymi przez pana P. Giese. Niestety, nie udało mi się uzyskać pełnego tekstu dokumentu.

sechseitig, der Knauf geriffelt, das Ganze vergoldet. In den Seiten des Behälters sassen runde Schmelzbilder, welche nach der Kirchenchronik ein schwedischer Rittmeister abgelösst und dafür in Schlawe einen guten Trunk gethan habe.

Ein Kelch von geringem Kunstwerthe, von gleicher Form wie in Schwolow und Stolp, soll von der letzten Hezogin von Pommern geschenkt worden sein; doch dürfte der Kelch erst im 18. Jahrhundert angefertigt worden sein.

In der Kirche ist ein gut gemaltes Bild des Pastor Ramphthun, welcher 1784 gestorben, aufgehängt.

In den Fenstern der Ostwand sind in die Verglasung gemalte Scheiben mit Wappen und Bildern eingesetzt. Es sind acht kleinere mit Bildern aus der heiligen Geschichte und vier grössere mit Wappen in dem einen Fenster, in dem anderen sieben kleine Scheiben mit biblischen Bildern und eine kleine, sowie vier grössere mit Wappen. Die Bildern sind gut erhalten und stammen aus der Zeit von 1617-1622. Nach den Unterschriften sind die Scheiben Stiftungen bäuerlicher Besitzer, auch einige adelige (Miltitz, Milen) und ein Wappen des Herzog Johann Friedrich befinden sich darunter.

Die Glocken sollen aus dem Kloster Gallenzin stammen, sind aber in neuerer Zeit umgegossen.

Podstawa jest sześciokątna, gałka żłobkowana, całość złocona. W bokach pojemnika znajdowały się niegdyś okrągłe emaliowane blaszki, które, według kroniki kościelnej, usunął szwedzki kapitan kawalerii i za które wypił porządny trunek w Sławnie.

Mówi się, że ostatnia księżna pomorska podarowała kielich o niewielkiej wartości artystycznej, taki sam jak te w Swołowie i Słupsku, jednak prawdopodobnie został on wykonany dopiero w XVIII wieku.

W kościele znajduje się starannie namalowany portret pastora Ramphthuna, który zmarł w 1784 roku.

W oknach ściany wschodniej znajdują się malowane tafle szkła przedstawiające herby i wizerunki. Jedno okno zawiera osiem mniejszych tafli ze scenami religijnymi i cztery większe z herbami; drugie zawiera siedem małych tafli ze scenami biblijnymi i jedną małą tafelę, a także cztery większe z herbami. Malowidła są dobrze zachowane i datowane na lata 1617–1622. Według sygnatur, tafle zostały podarowane przez chłopów-właścicieli ziemskich, choć wśród nich znajdują się również rody szlacheckie (Miltitz, Milen) oraz herb księcia Johanna Friedricha.

Mówi się, że dzwony pochodzą z klasztoru Gallenzin, ale zostały wylane w późniejszych czasach.

Ryc. 34. Możdżanowo, kościół widok od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 35. Możdżanowo, kościół widok od południowego-wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

11. OSOWO, pow. słupski, gm. Kępice

Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół usytuowany na wzgórzu w środku wsi, po północnej stronie głównej drogi wiejskiej. Przy kościele znajduje się olbrzymi, jak na wielkość wsi, cmentarz. Kościół wybudowano w 1500 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Osowo. Szczecin 1992.

OSOWO pow. słupski, gm. i parafia Kępice (Wussow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa

CZY KOŚCIOŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku, zwłaszcza w części W nawy, utrudnia ustalenie materiału, w E części nawy duże ubytki tynku odsłaniają nieobrobione głązy chaotycznie rozmieszczone we w przewadze ceglanym licu oraz cegłę 7-8 * 13,5-14 * 27-27,5cm, w wątku bardzo nieregularnym, miejscami blokowym, o spoinach opracowanych profilem żłobka. Udział cegły w licu wzrasta w górnych partiach ścian.

We wieży spod tynku odsłaniają się jedynie duże, przełamane głązy nierównego fundamentu. Wyżej wieża zapewne czysto ceglana. 6. Kościół zachował większość murów

obwodowych i część detali, znaczne partie lica w górnej części wieży wymienione w XIXw. Część W ściany S odbudowana po 1945r. po rozebraniu przybudówki.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wydłużona sala z płytkim zamknięciem 5- boczny od E, od W węższa wieża na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wieżę wzniesiono zapewne równocześnie z nawą. Rzut kościoła wykazuje szereg nieregularności, np. ściana S nawy tworzy wklęsły łuk o strzałce ok. 0,2m. Naroża zamknięcia *E zaoblone. (Szer. nawy 9,0m, wieży 25! 6,4m, (dł. nawy 23,2m, w tym wielobocznego zamknięcia 3,4m, wieży 5,3m, całego kościoła 28,5m; wys. wnętrza nawy 4,3m, muru wieży 12,0m, wieży wraz z hełmem 23,8m; gr. ścian nawy 0,6m, ściany W wieży 0,98m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Z wieży do nawy prowadzi umieszczona nieco asymetrycznie arkada ostrołukowa, wierzchołek arkady przypada ok. 1m ponad stropem nawy, szer. arkady w świetle 1,6m, od strony wnętrza wieży arkada oprofilowana jest 2 uskokami. Wewnątrz wieży w przyziemiu niewydatne (0,2m) filary wrożne o przekroju litery L, piętro wieży niedostępne.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży o spłaszczonym łuku półkołowym, pierwotnie oprofilowany 2 uskokami, krawędź wewnętrzna uskoku obecnie skuta w formie szerokiej fazy. Szerokość portalu 2,21m, przejścia 1,58m; wys. odpowiednio 3,15 i 2,55m. W ścianie S nawy wejście z dawnej przybudówki, łuku odcinkowym, z XIXw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna dość duże, kwadratowe, od wewnątrz w niszach o łukach odcinkowych, z XVIII-XIXw. Brak śladów okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, niewydatne (0,15-0,35m) bezuskokowe lizeny umieszczone są tylko w narożach W, w krańcach E ścian bocznych, oraz w 2 spośród ścian zamknięcia, gdzie przypadają nie w narożach, lecz pośrodku ścian wieloboku.

Wieża pozbawiona dekoracji, jedynie w górnej części każdej z 4 ścian po 2 dość duże otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, oprofilowane uskokiem.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Plan kościoła nawiązuje do popularnego zwłaszcza w nadmorskim pasie wschodniej części Pomorza typu sali o wielobocznym zamknięciu, określanego jako typ kościoła chórowego. Płytkie wieloboczne zamknięcia występują w niektórych świątyniach należących do tego typu, np. we wzniesionych w 4. ćwieci XVw. kościołach w Cieszynie i Jamnie k. Koszalina. Dalsze spłylenie zamknięcia nastąpiło na przełomie stuleci i z początkiem XVIw. w trójnawowych kościołach w Łącku między Darłowem i Ustką, oraz w Kołczewie na wyspie Wolin; a także w salowym kościele w Dobiesławiu.

Masywna, pozbawiona dekoracji wieża należy do kręgu wpływów wież far miejskich wschodniej części Pomorza, przede wszystkim kościoła NMP w Darłowie.

DATOWANIE. Półkołowa forma łuków portalu W i otworów dźwiękowych, oraz płytki wielobok zamknięcia E pozwalają datować kościół na 1. połowę XVIw.

LITERATURA.

1. J. Kohte, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz u. Rummelsburg, s.125, Datowanie: ok. 1500r.

2. H. Schulz, Pommersche..., s.77-78. Bez datowania.

3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.20. Datowanie: ok. 1500r.

4. Schematyzm..., s.286. Datowanie: ok. 1500r.

5. F. Dzierżanowski, D. Szpakowska, Pomiar kościoła w Osowie 1:200, PKZ Warszawa 1964- opracowanie w zbiorach WKZ w Słupsku.

Ryc. 36. Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- wieża.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

Ryc. 37. Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- ściana południowa.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

12. ROWOKÓŁ, pow. słupski, gm. Smołdzino

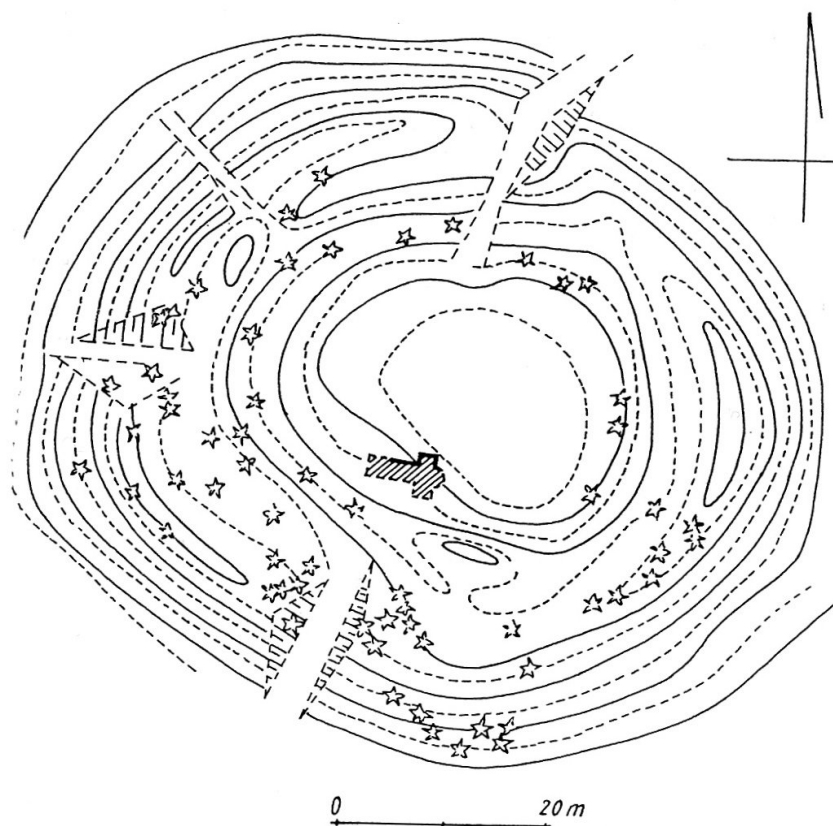
Sanktuarium Maryjne na Rowokole

Badania archeologiczne na Rowokole

Badania archeologiczne na Rowokole w 1996r. przyniosły pozytywne wyniki. Udało się przebadać kolejną partię cmentarzyska i odkryć fragmenty fundamentowania znanej tylko z opisów kaplicy NMP. Kaplica była wspominana w źródłach już od początku XV w. była celem domysłów na temat jej powstania, formy architektonicznej a nawet wezwania. Część badaczy wątpiła w jej istnienie, sądząc, że została całkowicie rozebrana, łącznie z fundamentami. Nie potwierdziły się te obawy, chociaż zniszczenie tego obiektu jest duże. Trwało ono bowiem prawie od połowy XVI wieku po rok 1821. Materiał budowlany z kaplicy posłużył do budowy domów i kościoła w Smołdzinie.⁵⁰

⁵⁰Roman Kamiński, Anna Uciechowska- Gawron; Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996 r. [w:] Materiały zachodniopomorskie, Tom XLV, s. 425.

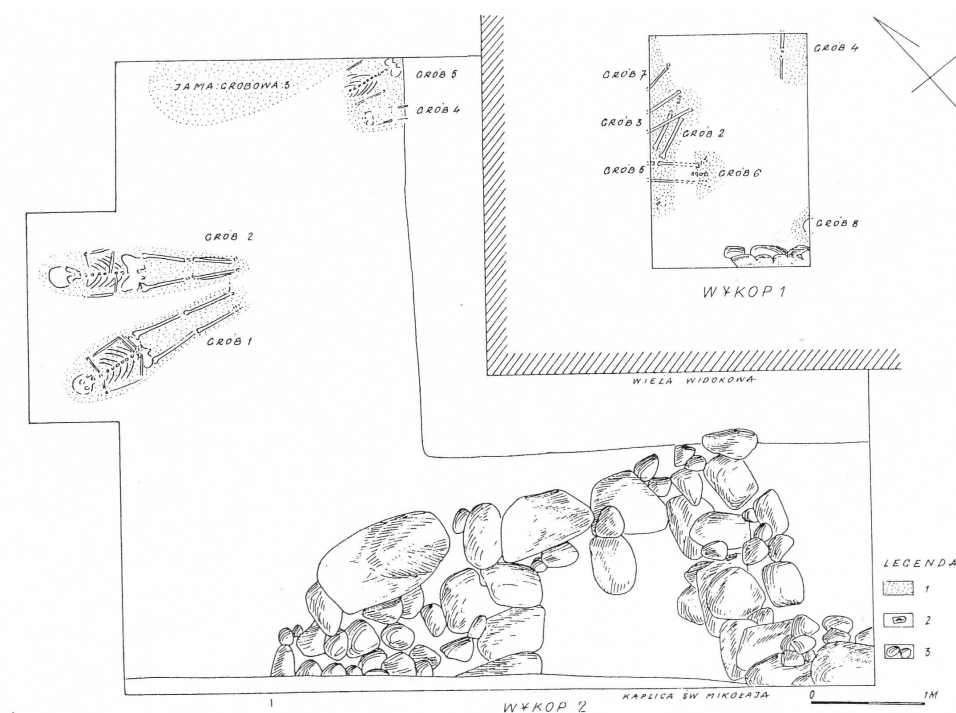
Posadowienie Sanktuarium Maryjnego na Rowokole

Ryc. 12.18. Smołdzino, woj. pomorskie, stan. 4 (Rowokół). Plan warstwiczny Rowokołu z lokalizacją kaplicy NMP. Rys. R. Kamiński

Ryc. 38. Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja fragmentów kaplicy NMP⁵¹. Rys. R. Kamiński

⁵¹Kamiński Roman, Uciechowska- Gawron Anna; *Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996r.* Materiały Zachodnio Pomorskie, t. 45: 1999 s. 403-454

Ryc. 39. Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja grobów i fragmentów relikwii kaplicy NMP⁵².

Rys. Roman Kamiński

Historia sanktuarium na Rowokole

Sanktuarium Maryjne na Rowokole posiada dokument fundacyjny sporządzony 15 sierpnia 1398 r.⁵³, sam budynek sanktuarium musiał być już wtedy wybudowany bądź też budowla była na ukończeniu.

Badania prof. Zygmunta Szultke określają, że dwupoziomową kaplicę kamienno- ceglana z wieżą, wzniesiono na szczycie wzgórza dopiero w ostatnich latach XIV w. z inicjatywy opata klasztoru premonstratensów w Białobokach lub klasztoru norbertanek w Słupsku, którego proboszcz sprawował patronat nad kościołem parafialnym w Gardnie Wielkiej.⁵⁴

W okresie średniowiecza Rowokół posiadał szczególną rolę we wierzeniach. Wybudowanie kaplicy w miejscu oddalonym od osiedli ludzkich, w miejscu trudno dostępnym, bo przecież podejście do kaplicy jest trudne bo jest do pokonania droga po dość stromych a nawet bardzo stromych miejscami zboczach wzgórza. Gdyby kaplica posadowiona na wierzchołku wzgórza miała spełniać najprostsze funkcje religijne, wzniesiono by ją w obrębie któregoś z osiedli znajdujących się u podnóża Rowokołu, jak uczyniono zresztą po zrujnowaniu⁵⁵ kaplicy przed rokiem 1530.⁵⁶

Dzięki analizie antropologicznej pochówków znajdujących się na przykościelnym cmentarzu wiadomo, że kościół miał dwufunkcyjny charakter. A mianowicie był kościołem parafialnym dla Smółdzina i dla miejscowości w najbliższej okolicy oraz spełniał rolę świątyni pielgrzymkowej.⁵⁷

Szczególna rola Rowokołu w późnym średniowieczu jest opisywana w źródłach mówiących o przybywaniu pątników do kaplicy, szczególnie pątników mających na sumieniu dokonanie

⁵² Kamiński Roman, Uciechowska- Gawron Anna; *Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996r.* Materiały Zachodnio Pomorskie, t. 45: 1999 s. 403-454

⁵³ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 47

⁵⁴ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 43

⁵⁵ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 131

⁵⁶ Tadeusz Malinowski; *Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu*, Słupsk 1986, s. 182

⁵⁷ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 65

morderstwa.⁵⁸ Źródła wymieniają na równi z Rowokołem takie miejsca jak: Górę Chełmską i Świętą Górę Polanowską.⁵⁹

Dodatkowa rola kaplicy na Rowokole- jako znak nawigacyjny.

Sanktuarium Maryjne na Rowokole dzięki posadowieniu na wierzchołku wzniesienia było widoczne z morza. Stanowiło więc dzięki niepowtarzającej się sylwetki dzienny znak nawigacyjny, dzięki widocznemu w nocy strumieniowi światła z palących się świec stanowiło nocny znak nawigacyjny.⁶⁰ Przy podjętych pracach wykopaliskowych odkryto m.in. fragmenty okien- drobne, potłuczone szkło z tafli oraz fragmenty gomółek (koncentrujących, wzmacniających strumień świetlny z pelgających świec) z okien kaplicy na Rowokole. T. Malinowski w swoim sprawozdaniu mówi o tafli szkła przezroczystego pozbawionego farby (zapewne w ścianie od strony morza). Wykonane okna były z tafli posiadających nadlewy i z powstawianymi gomółkami”. Oczywiście od strony południowej, „niepracującej” zapewne było w oknach ciemne szkło.⁶¹

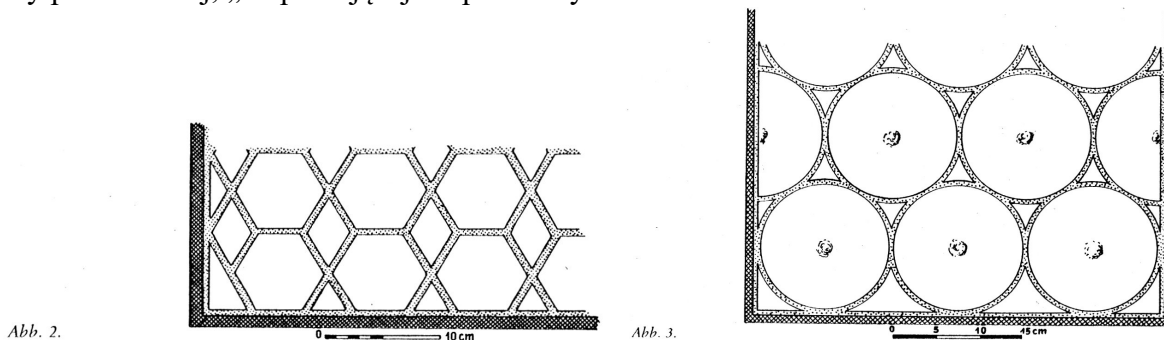

Abb. 2.

Abb. 3.

Ryc. 40. i 41. Szkło domniemanych północnych okien kaplicy na Rowokole wg T. Malinowski; Zur Geschichte des Revekol (Rowokół), des heiligen Berges in Hinterpommern, B. S., N. F. 1988.

Ryc. 42. Rowokół widziany od strony Rowów przez jezioro Gardno.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 43. Kościół u podnóża Rowokołu w Smołdzinie, widziany od północnej strony.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

⁵⁸ Norbert Buske; Die Marienkapellen auf dem Gollen, dem Revekol und dem Heiligen Berg bei Pollnow. Ein Beitrage zur Geschichte der Wallfahrtsorte in Pommern, „Baltische Studien”, NF t. 56, S.36 u. 37

⁵⁹ Tadeusz Malinowski; Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu, Słupsk 1986, s. 182 i 183

⁶⁰ Johann Manson: See-Buch oder gründlicher, Ausführlicher Bericht aller und jeden rechten Coursen, Landkännungen, Streckungen Einläufen... der ganzen Ost- See.1669. Mit Seegebeten vennehrte 1675, XII, Nr. 18 u. 19 Vgl. dazu die Würdigung dieses Seebuches von A. Hops in A. Hops'a w: Der Seewart, Zeitschrift für die Deutsche Seeschiffahrt, Bd. 21, Heft 2, S. 201-211, 1960. Poruszane w: Norbert Buske, Die Marienkapellen auf dem Gollen, dem Revekol und dem Heiligen Berg bei Pollnow. Ein Beitrage zur Geschichte der Wallfahrtsorte in Pommern, "Baltische Studien" N. F. Hamburg, 1970. S. 35

⁶¹ Tadeusz Malinowski; Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu, Słupsk 1986, s. 101-102

13. SIERAKOWO SŁUPSKIE, powiat słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Większość uczonych klasyfikuje wybudowanie kościoła na XVw. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachowała się granitowa chrzcielnica z XIV wieku, XVII w. ambona, XVII wieczne czoła ławek wykorzystane jako podstawy ołtarzy bocznych, konfesjonał zbudowany z fragmentów XVII wiecznych ołtarzy oraz zegar na wieży kościelnej z końca XVII wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Sierakowo Słupskie. Szczecin 1992.

SIERAKOWO SŁUPSKIE, pow. słupski, gm. i parafia Kobylnica (Zirchow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Wniebowzięcia NMP

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa i prezbiterium grubo otynkowane, jedynie w przyporach naroży E prezbiterium widoczna cegła o wymiarach 8-9 * 13-14 * 28-29cm. Na fotografiach zamieszczonych w inwentarzu L. Böttgera spod tynków prezbiterium odsłaniają się nieobrobione, układane chaotycznie głązy.

Wieża w przyziemiu murowana z głązów nieobrobionych i niekiedy przełamanych, o chaotycznym układzie w licu, również w narożach głązy o naturalnym kształcie; w ścianie W w przewadze cegła o wymiarach jak w przyporach prezbiterium, w wątku nieregularnym. Piętro wieży niemal czysto ceglane, w licu jedynie pojedyncze niewielkie głązy.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Mury średniowiecznego kościoła w większości zachowane. W końcu XIXw. (po opracowaniu wydanego w 1891r. inwentarza L. Böttgera) kościół został znacznie przebudowany: do *E ściany prezbiterium dobudowano 5-boczną ceglana absydę, przekształcono okna i przebito nowe w wieży, wymieniono część lica ściany W wieży. W latach 80-tych XXw. Od S dostawiono dużą, parterową salę katechetyczną, zajmującą całą długość nawy i 1/2 długości wieży; sala ta wraz z wcześniejszą absydą bardzo zniekształciły pierwotną bryłę kościoła.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Kościół składa się z 3 członów, zapewne zbudowanych równocześnie: prawie kwadratowej nawy (w wymiarach zewnętrznych o szerokości nieco większej, niż długość) z węższym prezbiterium o kwadratowym wnętrzu, przesuniętym nieco z osi kościoła ku N; oraz wieży W o szerokości równej wymiarom nawy, także niemal na planie kwadratu. Szerokość prezbiterium 7,2m, nawy i wieży 8,95m; dł. prezbiterium 6,1m, nawy 8,8m, wieży 8,2m, całego kościoła 23,1m. Szer. wnętrza nawy 7,4m, wieży 4,5m. Grubość ścian bocznych wieży 2,17m, ściany W 1,7m, ścian nawy 0,9m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Wieża o ścianach bocznych rozczłonkowanych niszami o niezachowanych łukach otwarta jest na nawę pełną szerokością wnętrza, wyżej otwór zamknięty jest ostrołukiem, której wierzchołek widoczny jest na 2. piętrze wieży na wys. ok. 5,5m nad poziomem podłogi. Zapewne podczas przebudowy skuto naroża zwężenia między nawą i prezbiterium do formy silnie zaokrąglonej.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży duży, ostrołukowy, oprofilowany 5 uskokami, wewnątrz wmurowane węższe przejście z okresu przebudowy, w prawym ościeżu uskoki przerwane wskutek prymitywnej wymiany lica w XIXw. Łuk portalu dość nieregularny, w archiwolcie uskoki nierówne, w znacznej części z cegły XIXw. Pierwotnie szerokość portalu 3,4m, ob. przejścia 1,58m, wys. portalu ok. 5,4m. Portal przesunięty jest dość znacznie (o 0,7m) ku N z osi symetrii wieży.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna z XIXw. Duże, ostrołukowe. Na fotografii sprzed przebudowy widoczne wyłącznie okna przekształcone w XVIII-XIXw., prostokątne, bardzo duże w ścianie E, mniejsze w ścianie S. Brak śladów okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Oszkarpowane są tylko E naroża prezbiterium skośnymi, bezuskokowymi, dość niskimi przyporami. Przed dobudową absydy pośrodku ściany E istniała 3., niewydatna, bezuskokowa przypora.

Szczyt E prezbiterium częściowo zasłonięty przez dach absydy, pierwotnie nadwieszony nad ścianą E dwoma uskokami, z fryzem wewnętrznym u nasady (fot. sprzed przebudowy), rozczłonkowany 7 lizenami, dzielącymi go na 8 pionowych, smukłych pól, zamkniętych skosami krawędzi szczytu. Pierwotnie były to zapewne blendy ostrołukowe, ich wierzchołki uległy zniszczeniu wskutek obniżenia krawędzi szczytu (być może lewa z 2 najwyższych blend zachowała lewą nasadę łuku). U nasad szczytu małe sterczyny o trójkątnych zwieńczeniach, w wierzchołku 2 podobne bliźniacze sterczyny.

Wieża w przyziemiu pierwotnie pozbawiona wystroju, okno S przebito w czasie przebudowy. Piętro wieży, niższe o ok. 1/3 od przyziemia i oddzielone od niego pochyłą odsadzką, w ścianach W, N i S rozczłonkowane 6 smukłymi blendami ostrołukowymi, które oddzielają pasy muru o szerokości główki + wozówki; bezpośrednio nad łukami blend biegnie wąski fryz ząbkowy wys. 1 w-wy cegieł. Wewnątrz 2 środkowych blend otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. W ścianie E po obu stronach dachu nawy po 2 blendy jak w pozostałych ścianach, z nich dalsze od naroży skrócone do styku z połącią dachu, z małymi otworami dźwiękowymi o łukach odcinkowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Przestrzenna forma kościoła, złożona z równych sobie, kwadratowych w planie nawy i wieży, oraz węższego, także kwadratego prezbiterium, należy do typu, który w wersji bezwieżowej pojawił się na Pomorzu już w połowie XIIIw. za sprawą kaplicy templariuszy w Rurce, a następnie w nielicznych realizacjach stosowany był też po schyłku średniowiecza. We wschodniej części Pomorza poza Sierakowem do typu tego należał jedynie obecnie niezachowany kościół w Dretyniu koło Miastka z 1. poł. XVIw.

Dekoracja szczytu E prezbiterium w swym prawdopodobnym pierwotnym kształcie należała do grupy szczytów kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska, wykazując szczególnie duże podobieństwo do nie istniejącego już szczytu w niedalekich Słonowicach.

Rozczłonkowanie piętra wieży, wypełnionego smukłymi blendami, silnie kontrastujące z masywną- także dzięki wyjątkowo okazałemu portalowi W- częścią dolną, jest niewątpliwie naśladownictwem wieży kościoła NMP w Sławnie, gdzie również występuje kontrast między ciężką fasadą W a nasycenymi smukłymi blendami ścianami bocznymi. W Sierakowie motyw ten został przystosowany do potrzeb niższej wieży kościoła wiejskiego, podobny- zapewne równoległy- proces miał miejsce w Rzyszczewie k. Sławna i Marszewie k. Ustki.

Portal W wyróżnia się niezwykłą w architekturze kościołów wiejskich Pomorza wielkością, niewiele ustępując portalowi w wieży kościoła NMP w Słupsku.

DATOWANIE. Konsekwentnie stosowane w zachowaniu detalu łuki ostre wraz z zależnością od wieży kościoła NMP w Sławnie pozwalają datować kościół na ok. połowy XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.110-112, rys. 77 (plan), 2 fot. ze s.110 (widoki od SE i SW). Datowanie: XIVw.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.93. Datowanie: XVw.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.91-92, fot.216 wg L. Böttgera (widok od SW). Brak datowania.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.

5. Schematyzm..., s.334. Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 110-112.

Zirchow

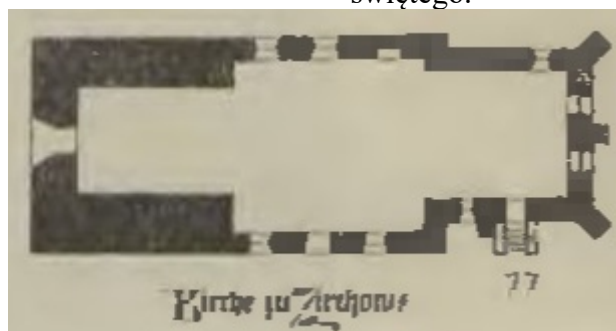
(9,5 km südsüdwestl. von Stolp)

Die **Kirche** mit mächtigem Westthurme von gleicher Breite wie das Schiff und besonderem, platt geschlossenem Chorbau zwischen prächtigen alten Bäumen ist aus Ziegeln, mit Feldsteinen untermischt, errichtet; der thurm im unteren Theile aus Feldsteinen. Der Chor hat Strebepfeiler an den Ecken und in der Mitte der Ostwand. (Abb. 77.) Die ersteren sind fialenartig über das Hauptgesims geführt und oben satteldachförmig abgedeckt, während der Mittelpfeiler mit einfacher Abwässerung an die Mauer anschliesst. Dieser besityt auf der Stirnseite eine Heiligenbildnische.

Sierakowo Słupskie

(9,5 km na poł. poł. zachód od Słupska)

Kościół, z imponującą wieżą zachodnią, szeroką jak nawa, i charakterystycznym, płaskim prezbiterium, położonym wśród wspaniałych starych drzew, zbudowany jest z cegły przeplatanej kamieniami polnymi; dolna część wieży również zbudowana jest z kamieni polnych. Prezbiterium ma przypory w narożach i pośrodku ściany wschodniej (ryc. wg oryg. 77). Pierwsze z nich wznoszą się niczym sterczyny ponad gzyms główny i są zwieńczone dachem siodłowym, natomiast centralna przypora, z prostym kanałem odpływowym, przylega do ściany. Na jej froncie znajduje się wnęka na wizerunek świętego.

Ryc. 44. Kościół w Sierakowie Słupskim, rzut przyziemia.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 110.

Die Fensteröffnungen sind nachträglich viereckig erweitert, doch sind am Chor noch die alten Spitzbogenfenster zu erkennen. Der Ostgiebel wird durch vorgekragte Schichten, welche die lisenenartigen Fortsetzungen der Strebepfeiler verbinden und einen breiten Putzfries von dem unteren Mauertheile abgetrennt und ist durch lange Blenden gegliedert, die oben annähernd parallel zur Dachlinie geschlossen sind. Als Firstbekrönung ist ein besonderer Aufsatz angeordnet. (Lichtdruck.)

Sonst ist die Kirche, wie der Untertheil des Thurmes, schmucklos und glatt überputzt. Der obere Theil des Thurmes setzt gegen den unteren kräftig zurück und ist auf allen Seiten durch zahlreiche schlanke Spitzbogenblenden

Otworky okienne zostały później powiększone do kształtu kwadratu, ale oryginalne okna ostrołukowe są nadal widoczne w prezbiterium. Wschodni szczyt jest oddzielony od dolnej części ściany wystającymi rzędami, które łączą pilastrowe przedłużenia przypór i szeroki fryz tynkowy, jest on wykończony długimi ślepymi łukami, które zamykają się u góry mniej więcej równoległe do linii dachu. Specjalne zwieńczenie służy jako element wieńczący kalenicę. (Zdjęcie fotograficzne).

Poza tym kościół, podobnie jak dolna część wieży, jest pozbawiony ozdób i gładko otynkowany. Górna część wieży jest znacznie cofnięta od dolnej i ze wszystkich stron ograniczona licznymi smukłymi ostrołukami, w których znajdują się małe otworki

gegliedert, in denen die kleinen Schallöffnungen liegen. Darüber krägt eine Stromschicht vor und bildet mit einem Putzfries das Hauptgesims. Das Dach des Thurmes ist ein abgewalmtes Satteldach. (Lichtdruck.) Der Westeingang ist spitzbogig überwölbt mit fünffach abgesetztem Gewände; ebenso die Öffnung zwischen Thurm und Schiff.

Das Innere der mit flacher Holzdecke versehenen Kirche ist vollständig mit Emporen verbaut; in der Ostwand befindet sich eine Sakramentsnische.

Als Bauzeit wird das 14. Jahrhundert anzusehen sein. Von einer Erneuerung erzählt eine auf den Hauptgesimsstreifen aufgemalte Aufschrift:

— — UM ANNO SOLI DEO GLORIA 1736 DEN IOJVNĬĬ J B. P M.

akustyczne. Ponad nimi wystaje gzyms, który wraz z tynkowym fryzem tworzy gzyms główny. Dach wieży jest dwuspadowy, czterospadowy. (patrz załączona fotografia) Wejście zachodnie jest sklepione ostrołukiem i pięciostopniowym ościeżem; to samo dotyczy przejścia między wieżą a nawą.

Wnętrze kościoła, nakryte płaskim drewnianym sufitem, zbudowane jest w całości z galerią; we wschodniej ścianie znajduje się nisza sakramentalna.

Uważa się, że budynek powstał w XIV wieku. Na głównym gzymsie znajduje się napis, który informuje o renowacji:

Kirche in Zirchow. — Choransicht.

Ryc. 45. Kościół w Sierakowie Słupskim, widok z południowego wschodu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 110.

Kirche in Zirchow. — Thurmansicht.

Ryc. 46. Kościół w Sierakowie Słupskim, widok z południowego zachodu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 110.

Ausstattung.

Der Altar ist wohl neuerdings massiv aufgemauert und vollständig schmucklos.

Die Kanzel ist barock, ohne Werth mit Wandtäfelung und Schalldeckel.

Die Orgel stammt aus dem 18. Jahrhundert; das Gehäuse ist eine kleine und dürftige Arbeit mit geschnitztem Rankenwerk. Unterhalb derselben befindet sich an der Brüstung ein Wappen. Der Schild ist dreigetheilt; im oberen Felde ein Arm, welcher aus Wolken kommt und eine Schreibfeder hält; im Mittelfelde drei Fische, zwei rechts-, einer links gewendet; im unteren Felde ein Schweinskopf. Nach dem Inhalt einer Gedenktafel ist die Orgel auf Veranlassung des Alexander Martin Schiebelstein im Jahre 1775 gebaut.

Ein kunstloses Epitaph aus dem Jahre 1683, dessen Aufschriften verschwunden sind, hat im Mitteltheil ein Bild, den Heiland am Kreuze darstellend, daneben die Gestalten der Stifter, Mann und Frau in schwarzer Tracht, mit weit übergeschlagenem glatten weissen Kragen. Im oberen Theile ist der Sündenfall als Schnitzerei angebracht.

Zu beiden Seiten des Chores befindet sich eine Wandtäfelung in Pilasterarchitektur mit dazwischen gesetzten Nischen mit Giebel und Facettenquaderung des Bogens.

Die Gestühlswangen haben zum Theil die Gestalt der in Cublitz erwähnten, welche dem 17. Jahrhundert angehören.

Reste alter Schnitzerei und zwar Theile des alten Barockaltares mit vielen Figuren finden sich auf dem Dachboden und gehören der Mitte des 17. Jahrhunderts an.

Ein Kelch, in dessen Knauf die Buchstaben IHESUS angebracht sind, trägt die Bezeichnung:

Jacob Wobeser Catharina Wobersnowen 1619

In einem Fenster der Nordwand befindet sich ein kleines farbiges Glasgemälde

Wypozażenie.

Ołtarz wydaje się być niedawno odbudowany, z wykorzystaniem masywnych elementów kamiennych i pozbawiony jakichkolwiek ozdób.

Ambona jest barokowa, pozbawiona elementów dekoracyjnych, z panelami ściennymi i pudłem rezonansowym.

Organy pochodzą z XVIII wieku; obudowa jest niewielka i prosta, zdobiona rzeźbionym ornamentem. Poniżej, na parapecie, znajduje się herb. Tarcza jest podzielona na trzy części: w polu górnym znajduje się ramię wyłaniające się z chmur i trzymające gęsie pióro; w polu środkowym trzy ryby, dwie zwrócone w prawo, jedna w lewo; w polu dolnym głowa świni. Według tablicy pamiątkowej, organy zostały zbudowane w 1775 roku z inicjatywy Alexandra Martina Schiebelsteina.

Nieozdobione epitafium z 1683 roku, którego inskrypcje zaginęły, przedstawia w centrum wizerunek Zbawiciela na krzyżu, flankowany przez postacie rodziny Stiflerów – mężczyznę i kobietę w czarnej sukni z szerokimi, białymi kołnierzami podwiniętymi wysoko. Górna część przedstawia Upadek Człowieka w formie rzeźby.

Po obu stronach chóru znajduje się panel ścienny w architekturze pilastrowej z niszami pomiędzy nimi, szczytem i fasetowanymi narożnikami łuku.

Policzki krzesła częściowo mają kształt tych wspomnianych w Cublitz, które pochodzą z XVII wieku.

Pozostałości dawnych rzeźb, a mianowicie części starego ołtarza barokowego z licznymi figurami, można odnaleźć na strychu. Datowane są na połowę XVII wieku.

W oknie północnej ściany zachował się mały witraż przedstawiający Chrystusa

erhalten, welches Christus am Kreuze darstellt, und zu seinem Seiten ein Ehepaar, welches ihn anbetet. Die Aufschrift nennt als Stifter:

na krzyżu, z małżonkami oddającymi mu po obu stronach cześć. Inskrypcja wymienia fundatora jako:

MERTEN SEINGREBER SANTZKOW 1617.

Im Hintergrunde befindet sich das Bild einer grossen Stadt.

Auch im Chore haben sich einige Glasmalereien erhalten. In einem Fenster der Ostwand zwei kleine farbige Wappenbilder mit Unterschrift: PETER PVTKAMER und HANS PVTKAMER.

Auf ovalen Scheiben in dem Fenster der Nordwand des Chores befanden sich die Bilder des

W tle znajduje się zdjęcie dużego miasta.

W prezbiterium zachowało się również kilka witraży. W oknie na ścianie wschodniej znajdują się dwa małe, kolorowe herby z napisami: PETER PVTKAMER i HANS PVTKAMER.

Wizerunki umieszczono na owalnych szybach okna północnej ściany chóru.

**H. CAROLVS. LEO. SACHS
PASTOR ZU ZIRCHOW
VND CVLSOW**

und der ELISABET * REINIKEN. Ersterer lebte um die Mitte des 17. Jahrhunderts.

i ELISABET * REINIKEN. Pierwsza z nich żyła około połowy XVII wieku.

Die Darstellung sind originelle Kostümbilder dieser Zeit. (Abb. 78.)

Ilustracje przedstawiają oryginalne wizerunki kostiumów z tego okresu. (ryc. wg oryg. 78.)

Ryc. 47. Oryginalna ilustracja ówczesnego okresu

An der Ostwand ist ein auf Holz gemaltes Bild befestigt, welches den Heiland am Kreuze mit Maria und Johannes darstellt. Das Gemälde ist hart und kalt in der Farbe, aber nicht ohne Schwung und gehört wohl dem 17. Jahrhundert an.

Na ścianie wschodniej znajduje się malowidło na desce przedstawiające Chrystusa na krzyżu z Maryją i Janem. Obraz ma surowe i zimne kolory, ale nie jest pozbawiony dynamiki i prawdopodobnie pochodzi z XVII wieku.

Die Glocken stammen aus dem 17. und 18. Jahrhundert. Die älteste ist 1654 gegossen und trägt die Aufschrift: G. B. Gloria in excelsis Deo Anno MDCLIV, die zweite ist 1792 gegossen, die dritte 1794 von Joh. Mart. Meyer in Neustettin.

Am Ostgiebel befindet sich ein alter Weihwasserstein einfachster Form.

Ryc. 48. Sierakowo Słupskie, kościół pw. Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S-O
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Dzwony pochodzą z XVII i XVIII wieku. Najstarszy odlano w 1654 roku i nosi inskrypcję:

GB Gloria in excelsis Deo Anno MDCLIV, druga odlana w 1792 r., trzecia w 1794 r. przez Joh. Mart. Meyera w Neustettin.

Na szczycie wschodnim znajduje się stara kropielnica o najprostszej formie.

Ryc. 49. Sierakowo Słupskie, kościół pw. Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

14. SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. św. Stanisława Kostki

(Źródło: „Historia parafii”)

Zabytkowe wyposażenie obiektu stanowi ambona z drugiej połowy XVII wieku, ozdobiona figurami czterech ewangelistów, chrzcielnica z 1658 roku, granitowa kropielnica z XIII-XIV wieku oraz ołtarz, ławki i empora z końca XIX wieku. Po wkroczeniu do Słonowic wojsk radzieckich, kościół został zdewastowany; żołnierze rosyjscy obiekt podpalili, części organów leżały później porozrzucone w promieniu kilkuset metrów. W 1968 r. ks. Zdzisław Serwa SDB doposażył świątynię w ołtarz główny sprowadzony z parafii pod wezwaniem św. Teresy w Łodzi. Figury: Serce Pana Jezusa, Matki Boskiej Niepokalanej i św. Józefa umieszczone w tymże ołtarzu, sprowadzone ze Śląska. Przerobiono też ołtarz boczny – zdobiący go wcześniej obraz Jezusa Ukrzyżowanego przeniesiono do kruchty, a wstawiono sprowadzony z Warszawy obraz Matki Boskiej Częstochowskiej.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Kostki

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Słonowice. Szczecin 1992.

SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica, siedziba parafii (Schlönwitz)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Stanisława Kostki.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. L. Böttger w swym inwentarzu opisuje średniowieczną nawę kościoła. Budowa ob. neogotyckiej nawy została rozpoczęta przed 1891r. W 1986r. remontowano wieżę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża mur. z cegły 7-8 * 12-13 * 27-29cm, w wątku wendyjskim i nieregularnym, na nierównym fundamencie z dużych, przełam. głazów, licujących z ceglany murem. Część otworów po maczulcach niezamur., tworzą one 7 reg. poziomów.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża przy W ścianie dużej, neogotyckiej nawy.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Pierw. kościół składał się z prostokątnej nawy z węższą, poprzecznie prostokątną wieżą W (Szer. wieży 6,3m; dł. 5,5m; gr. ściany W 1,08m. Szer. d. nawy 9,0m; dł. 20,15m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. W bocznych ścianach wieży w przyziemiu po 2 nisze o łukach odcink., w wyższych piętrach podobne poj. nisze, także w ścianie E. Przejście z wieży do nawy ostrołukową arkadą oprofilowaną uskokiem, szer. wewn. 1,92m, wys. 3,54m. Arkada ob. częściowo zamur., z przejściem o łuku odcink.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W o przejściu zniszcz. zapewne w czasie bud. nawy, ob. o łuku odcink. z cegły XIXw. Zach. się pierw. ostrołukowa blenda obejmująca przejście, o krawędzi oprofilowanej 2 uskokiemi, z łukiem okalającym z główek, szer. wewn. blendy 1,98m, wys. 3,66m. Wewn. wieży przejście ujęte niszą ostrołukową o krawędzi oprofilowanej uskokiem.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S wieży w 1/2 wys. okienko o łuku półkołowym, w grn. części ścian 4 blendy ostrołukowe, oddzielone pasami muru szer. 2 wozówek, w grn. części 2 środk. blend niewielkie otwory dźwiękowe o łukach półkołowych. Powyżej łuków blend szer. fryz wnękowy wys. 4 warstw cegieł. Niezachowana pierw. nawa kościoła była częściowo oszkarpowana 1-uskokowymi przyporami, w narożu N-E przypora ustawiona była przekątnie, naroże S-E pozbawione było przypory. Pierw. okna wewn. nawy umieszczone były w ostrołukowych niszach, w końcu XIXw. zachowanych szczątkowo. Szczyt E rozczłonkowany był 8 smukłymi blendami ostrołukowymi, powyżej łuków 2 środk., najwyższych blend umieszczona była w wierzchołku szczytu mała blenda kołowa opis na podstawie ilustracji i tekstu inwentarza L. Böttgera.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Rozczłonkowanie ścian wieży szeregiem blend wzorowane jest na bocznych ścianach wieży kościoła NMP w Sławnie, której wystrój naśladowano w 10 wieżach okolicznych kościołów wiejskich. Wysokie, gęsto rozmieszczone blendy pierwowzoru uległy jednak w Słonowicach, tak jak w większości wiejskich naśladownictw, redukcji poprzez zmniejszenie wysokości i poszerzenie dzielących je pasów muru, wskutek czego podporządkowane zostały masywnej bryle wieży. Podobny proces miał miejsce w Marszewie k. Ustki, oraz w Rzyszczewie i Kwasowie k. Sławna.

DATOWANIE. Łuki ostre blend, oraz półkołowe mniej istotnych otworów pozwalają datować wieżę na okres po połowie XV w. Formy dawnej nawy również świadczą o powstaniu kościoła w tym okresie.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schlawa, s.120-123, rys.135 (rzut średniowiecznego kościoła, 136 rzut elewacji E nawy). Datowanie: najpóźniej XV w.
2. Schematyzm..., s.326-327. Datowanie: wieża z XIV w.

Ryc. 50. Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, 2004.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

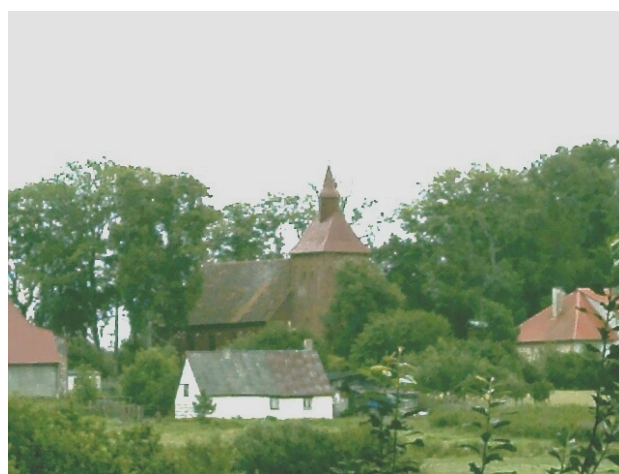
Ryc. 51. Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, widok od południowego-wschodu. 2024.

Źródło; strona internetowa, Diecezja Koszalińsko- Kołobrzeska. Słonowice.

Ryc. 52. Słonowice; kościół, 2004
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 53. Słonowice; kościół, 2004.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

15. STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny

Historia kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika

(Źródło: „Historia parafii”)

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika, murowano-szachulcowy z XV wieku, przebudowany w XVIII wieku.

Z XV wieku, zachowała się jedynie wieża gotycko-renesansowo-barokowa. Nawa pochodzi z XVII wieku (przebudowana w 1963 roku), ambona z 1632 roku, prospekt organowy z początku XIX wieku, epitafium Barbary von Zastrowen. W nowym ołtarzu obraz „Ukrzyżowanie” z XVII wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Stowięcino. Szczecin 1992.

STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny, siedziba parafii (Stojentín)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Stanisława B.M.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół w Stowięcinie wzmiankowany po raz pierwszy w 1519r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Nawę dawnego kościoła wraz z zakrystią rozebrano w 1961r., pozostawiając jedynie wieżę; w latach 1961-63 na tym samym planie wzniesiono nową nawę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału lica zewnętrznego, wewnątrz wieży lico ścian czysto ceglane, pokryte cienką warstwą tynku. Wg opisu L. Böttgera kościół był budowlą wykonaną w technice mieszanej, z kamienia polnego i cegły.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła, którego nawa przedłużona została ok. 1740r. o część ryglową, zachowała się jedynie wieża.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 8,0m; dł. 6,3m; gr. ściany W pomiędzy filarami wewn. 1,42m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża o konstrukcji z mało wydatnymi wewnętrznymi filarami wroźnymi, filary we wroźnikach. W zakończone odsadzkami, we wroźnikach E nieco wyższe, powiązane konstrukcyjnym ostrołukiem w ścianie E. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza aż po strop, pierwotny otwór niezachowany.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W duży, ostrołukowy o łuku lekko załamany w nasadach, oprofilowany 3 uskokami, szerokość portalu 3,08m, przejścia 2,05m; wys. przejścia 3,96m.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W górnej części bocznej ściany N 2 wysokie, smukłe blendy ostrołukowe o łukach lekko załamanych w nasadach, o krawędziach oprofilowanych 2 uskokami. W górnej części każdej z blend otwór dźwiękowy o łuku odcinkowym, którego krawędź tworzy dodatkowy trzeci uskok.

W górnej części ścian W i S po 2 smukłe otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, w głębi otworów łuki te obniżają się 4 uskokami. Ściana E ponad dachem nawy bez blend i otworów.

Wieża nakryta hełmem o kształcie 8-bocznego ostrosłupa, przechodzącym u podstawy w mniej nachylony dach czterospadowy.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Dekoracja ściany N wieży w Stowięcinie jest zapewne naśladownictwem blend członujących ściany boczne wieży kościoła św. Jakuba w Lęborku, choć podobny wystrój otrzymała też wieża kościoła w Pucku.

Duży ostrołukowy portal o kilkuskokowych ościeżach jest typową formą portalu w wieżach kościołów wiejskich regionu Słupska i Sławna. Załamanie łuku w nasadach ma analogie w formach okien i portali kościołów w Tychowie (między Białogardem i Połczynem), oraz w Pęczeryźnie (k. Drawska) z 1. poł. XVIw., załamanie to jest tam jednak znacznie silniejsze.

DATOWANIE. Forma portalu i blend wieży, wraz z charakterystycznym załamaniem ich łuków pozwalają datować wieżę na 1. połowę XVIw., być może przed 1519r.

Na podstawie opisu L. Böttgera i inwentaryzacji do PT budowy nowej nawy nie sposób ustalić, czy wieża wzniesiona była równocześnie z dawną nawą, czy też była od niej młodsza.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp. s.33. Bez datowania.
2. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.
3. B. Białas, T. Leszczyna, Projekt techn.- rob. przebudowy kościoła w Stowięcinie, Koszalin 1961 (1:50). Projekt w zbiorach WKZ w Słupsku.
4. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki powiatu..., s.98. Datowanie: zapewne XVw.
5. H. Schulz, Pommersche..., s.90, fot. 212 (widok na kościół od NW). Bez datowania.
6. Schematyzm..., s.271. Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 33-35,

Stojentin (Stojenthin)

(41,5 km ostnordöstl. von Stolp).

Die Kirche mit Westthurm, polygonalen Chor und besonderem Sakristeieinbau ist massiv aus gemischtem Mauerwerk, Ziegel und Feldsteinen auf Feldsteinsockel errichtet und vollständig überputzt. An den Längsfronten sind flache Strebepfeiler vorgelegt. Der Chorbau mit der Sakristei ist vor etwa 150 Jahren, um die Kirche zu verlängern, dem Schiffe angefügt. Der Thurm gleichfalls schmucklos mit schlankem schindelgedecktem Helme; nur auf der Nordseite werden die Flächen durch zwei lange, zweimal abgesetzte Blenden gegliedert, in welche die flachbogigen, im Bogen mehrmals absetzenden Schallöffnungen liegen. Die Westthür ist spitzbogig mit dreimal abgesetztem Gewände. Das Schiff hat eine flache Holzdeske: die flachbogigen Fenster nach Innen abgeschrägte Leibung.

Ausstattung.

Der Altar hat einen barocken Aufbau auf gemauerter Mensa. Im Mitteltheil befindet sich ein Gemälde, die Kreuzigung darstellend im oberen Theile die Auferstehung. Die Gemälde sind

Stowięcino

(41,5 km na wsch.półn.wsch. od Słupska)

Kościół, z zachodnią wieżą, wielobocznym prezbiterium i charakterystyczną zakrystią, jest solidnie zbudowany z muru mieszanego, cegły i kamienia polnego, na kamiennym fundamencie i w całości otynkowany. Z dłuższych boków wystają płytkie przypory. Prezbiterium i zakrystia zostały dobudowane do nawy głównej około 150 lat temu, aby wydłużyć kościół. Wieża jest równie skromna, zwieńczona smukłą, pokrytą gontem iglicą; jedynie od strony północnej powierzchnie są podzielone dwoma długimi, podwójnie wklęsłymi ślepymi łukami, w których znajdują się płaskie otwory akustyczne o łukach przesuniętych kilkakrotnie. Zachodnie drzwi są ostrołukowe z ościeżnicą o potrójnym wcięciu. Nawa ma płaskie drewniane nadproże; okna o płaskich łukach mają fazowane do wewnątrz ościeża.

Wypozażenie.

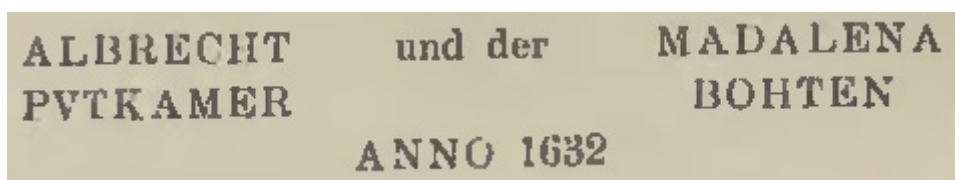
Ołtarz ma barokową konstrukcję, osadzoną na ceglanej mensie. W centrum znajduje się obraz przedstawiający Ukrzyżowanie, a w górnej części – Zmartwychwstanie. Obrazy są

anspruchslos und einfach, aber für ihren Zweck durchaus geeignet, besser als die modernen Öldruckbilder.

Ein recht zierliches Stück ist die Kanzel, welche inschriftlich aus dem Jahre 1632 stammt. Die Ecken werden durch Säulen auf zierlichen Konsolen verstärkt; letztere sind mit hübschem Flächenornament – auf ausgehobenem Grunde – geschmückt. Ähnliche Flächenverzierung bedeckt das Gebälk. Zwischen den Säulen sind die Brüstungsfelder durch eine Nischenarchitektur in wechselnder Anordnung – bald rundbogig mit Giebelverdachung, bald mit verkröpfter geradliniger Umrahmung – gegliedert. In dem mittleren Brüstungsfelde ist eine Intarsie aus gefärbten Hölzern eingelegt, welche das Allianzwappen des darstellt.

bezpretensjonalne i proste, ale w pełni spełniają swoje zadanie, lepiej niż współczesne reprodukcje olejne.

Ambona to dość delikatny element, którego inskrypcja datowana jest na 1632 rok. Narożniki wzmocnione są kolumnami na smukłych wspornikach; te ostatnie zdobią atrakcyjne zdobienia powierzchni na rzeźbionym tle. Podobna dekoracja powierzchni pokrywa belkowanie. Pomiędzy kolumnami, panele parapetu są połączone niszami o różnym układzie – czasem o łuku półkolistym i dachu dwuspadowym, a czasem o łamanej, prostej ramie. Centralny panel parapetu zdobi intarsja z barwionego drewna przedstawiająca herb sojuszu.

Nachträglich sind noch an der Kanzel geschmiedete eiserne Lichthalter etwas ungeschickt angebracht.

Ebenso zierlich sind die älteren Emporenbrüstungen auf der Südseite des Schiffes, während die später eingebauten weit einfacher und nüchterner erscheinen. Die ersteren sind ebenfalls durch Säulen getheilt, zwischen denen Nischen in architektonischer Umrahmung angeordnet sind.

Der Taufisch von kelchähnlicher Gestalt ist dürftig und nüchtern.

Der Orgelprospekt ist zu Anfang dieses Jahrhunderts gefertigt und von einfacher Form.

Ein Ölbild in barockem Rahmen stellt die im Jahre 1682 verstorbene Barbara Sophia v. Zastrow dar, und ist jetzt über der Kanzel aufgehängt. Das entschlafene Kind wird von einem Engel geleitet.

Ein gut erhaltener Taufengel kommt in gleicher Gestalt noch in einigen anderen Kirchen vor und zeichnet sich durch seine eigenthümliche Auffassung aus. Die Schnitzerei ist handwerksmässig, aber

Żelazne świeczniki, wykute z metalu, były później mocowane do ambony w dość niezgrabny sposób.

Starsze balustrady galerii po południowej stronie nawy są również delikatne, podczas gdy te dodane później wydają się znacznie prostsze i bardziej surowe. Te pierwsze są również podzielone kolumnami, pomiędzy którymi wnęki umieszczono w ramach architektonicznych.

Stół chrzcielny ma kształt kielicha, jest prosty i surowy.

Obudowa organowa została wykonana na początku tego stulecia i ma prostą formę.

Obraz olejny w barokowej ramie przedstawia Barbarę Sophię von Zastrow, zmarłą w 1682 roku, i wisi obecnie nad amboną. Śpiące dziecko prowadzi anioł.

Dobrze zachowany anioł chrzcielny o tym samym wzorze pojawia się w kilku innych kościołach i wyróżnia się niepowtarzalnym stylem. Rzeźba jest technicznie kunsztowna, a jednocześnie

gewandt und fast elegant. Oberkörper und Fuss der Figur sind entblösst. Das Ganze zeigt eine fast moderne Auffassung. Die Entstehungszeit mag das 17. Oder wohl eher das 18. Jahrhundert sein.

In der Sakristei befindet sich ein gut aus Holz geschnitztes Cruzifix in sehr naturalistischer Auffassung. Dasselbe ist bemalt, aber nicht ursprünglich und jedenfalls nachmittelalterlich.

Ein Kirchenkasten von länglicher Form trägt eingeschnittene Namen und die Jahreszahl 1632.

Zwei zinnerne Altarleuchter mit gewundenen Schäften sind im 17. Oder 18. Jahrhundert gegossen.

Eine Messingkrone mit 6 Armen hat oben den Doppeladler, unten eine Kugel.

Ein silberner Kelch mit Vergoldung trägt auf dem Sechspassfuss das Wappen des JOHIM STOJENTIN und ANNA MASSOWEN. Der Knauf hat rautenförmige Knöpfe, zwischen denen Rosen angebracht sind und auf dem Fusse einen Cruzifixus. Der Kelch ist spätgothisch.

Eine silberne Oblatendose mit Deckel ist mit getriebenen Verzierungen – Blumen und Blättern – in kräftigen Formen geschmückt.

Eine zu dem obengenannten Kelche gehörige Patene trägt dasselbe Wappen und dieselben Namen.

Eine zinnerne Taufkanne in Seidelform aus dem Jahre 1774 ist ohne besonderen Werth.

Von den drei Glocken ist die eine ohne Inschrift, die zweite (kleinste) trägt Bezeichnung:

zręczna i niemal elegancka. Tors i stopy postaci są nagie. Ogólny efekt jest niemal współczesny. Prawdopodobnie pochodzi z XVII, a raczej XVIII wieku.

W zakrystii znajduje się pięknie rzeźbiony drewniany krucyfiks w bardzo naturalistycznym stylu. Jest malowany, ale nieoryginalnie i z pewnością pochodzi z okresu po średniowieczu.

Skrzynia kościelna o podłużnym kształcie zawiera wyryte imiona i rok 1632.

Dwa cynowe świeczniki ołtarzowe ze skręconym trzonkiem odlano w XVII lub XVIII wieku.

Mosiężna korona z sześcioma ramionami, na górze znajduje się podwójny orzeł, a na dole kula.

Srebrny, złożony kielich z herbami Johanna Stojentina i Anny Massowen na sześcioramiennej podstawie. Gałka ma romboidalne gałki z różami pomiędzy nimi oraz krucyfiks na podstawie. Kielich jest późnogotycki.

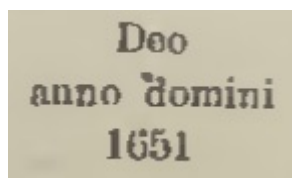
Srebrne pudełko na opłatki z pokrywką zdobią rzeźbione ornamenty – kwiaty i liście – o wyrazistych kształtach.

Patena należąca do wspomnianego kielicha nosi ten sam herb i te same imiona.

Cynowy dzban chrzcielny w kształcie kufla do piwa, pochodzący z 1774 r., nie przedstawia żadnej szczególnej wartości.

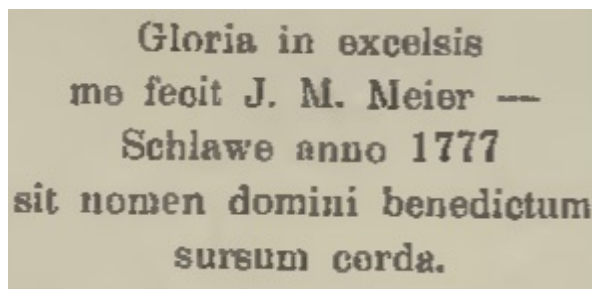
Spośród trzech dzwonów jeden nie ma napisu, drugi (najmniejszy) nosi nazwę:

die dritte (grösste):

trzeci (największy):

Sowie die Namen der Patrone und des damaligen Geistlichen.

Jürgen von Wobeser, Carl von Münchow und Christian Pomian Pesarovius.

A także imiona patronów i nazwiska ówczesnego księdza.

Jürgen von Wobeser, Carl von Münchow i Christian Pomian Pesarovius.

Ryc. 54. Stowięcino, kościół. Autor; Kenraiz.
https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_Stanislaus_church_in_Stowi%C4%99cino#/media/File:Stowiecino_kz2.JPG

Ryc. 55. Stowięcino, kościół. Autor; Kenraiz.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Stowiecino_kz1.JPG

16. STRZELINO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół w Strzelinie został pobudowany w XV w. - z zabytkowego wyposażenia zachowała się XV wieczna chrzcielnica, dzwony z 1585 i 1599 roku, XIX- wieczne ławki, empory muzyczna i prospekt organowy.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Strzelino. Szczecin 1992.

STRZELINO; pow. słupski, gm. Słupsk, parafia Bruskowo Wielkie (Gross Strellin 1286 Strelinow, 1294 Strelino, 1364 Strelyn, 1493 Strellin)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. św. Antoniego Padewskiego.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1364r. Wzmiankowany proboszcz w Strzelinie, w 1493r. Kościół.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Murowany z cegły 7-8 * 13,5-14 * 28-29cm w wątku nieregularnym, miejscami wendyjskim, nieznacznie wystający nad poziom terenu fundament z przełamanymi głazów, nieliczne pojedyncze głazy w licu W przeszła ściana S.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Kościół przebudowano w znacznym stopniu w XIX w., powiększając go o nowe części w skromnym kostiumie neogotyckim: od W wieżę z ryglową częścią górną, od E absydę, od S kruchtę z łazą kolatorską. Wymieniono część lica ścian. Pierwotny detal zachował się częściowo w oknach i w szczycie E.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Prostokątna sala bezwieżowa, (szer. 7,1m; dł. 13,2m; grubość ścian bocznych między lizenami 0,47m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Przejścia z wieży i kruchty do nawy ostrołukowe, bez profili, z XIX w. Ostrołukowa nisza w ścianie E wykuta po 1945r.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Brak śladów pierwotnych portali.

OKNA (tylko średniowieczne). W przeszle W ściana S zachowało się pierwotne okno ostrołukowe, o łuku ułożonym z wozówki i 2 główek na przemian, szer. 0,98 m, wewnątrz nawy lekko rozglifione. Ościeża okien ściana N częściowo także z cegły gotyckiej, częściowo zrekonstruowane w XIX w.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół oszkarpowany, proste przypory narożne mało wydatne, dwuuskokowe; pośrodku ścian bocznych zamiast przypór nie wydatne (0,15cm) lizeny szer. 0,59m, bez uskoków. Górne końce przypór i lizen łączy licujący z nimi pas muru poniżej gzymsu podokapowego z XIX w., między lizenami nadwieszony nad ścianą dwoma drobnymi uskokami. Pas ten wraz z lizenami i przyporami dzieli płaszczyznę ściany na 3 płytkie, prostokątne płyciny. Górne części lizen i niemal cały górny pas wykonane są obecnie z cegły XIX w., należy jednak przypuszczać, że cegłą tą odnowiono pierwotną formę podziału ścian. Szczyt E rozczłonkowany 8 wąskimi blendami ostrołukowymi; łuki obecnie w całości z cegły XIX w., jednak na podstawie negatywu fragmentów zamknięć dwóch blend można sądzić, że pierwotne blendy również posiadały łuki ostre. Blendy zgrupowane są w 4 pary, podział ten jest jednak dyskretny, gdyż pasy muru między blendami w parze i pomiędzy parami różnią się tylko nieznacznie szerokością odpowiednio główki i wozówki; jedynie w osi szczytu pary najwyższych blend oddzielone są główką + wozówką. Szczyt W w całości z XIX w.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Podział lizenami ścian bocznych kościoła na szereg płytkich, prostokątnych, zamkniętych od góry płycin jest rozwiniętym na płaską ścianę prostokątnej nawy systemem elewacji ośmiobocznej kaplicy św. Jerzego w pobliskim Słupsku, wzniesionej przed 1492r. (A. Grzybowski, Centralne kaplice gotyckie..., s.125). W stosunku do pierwowzoru w Strzelinie pominięto drobne profile w krawędziach lizen i górnego pasa. Szczyt E kościoła należy do dość licznej grupy podobnych rozwiązań szczytów kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska z 2 poł. XV w. (np. Zębowo, Kwasowo, niezachowany szczyt w Swołowie, szczyty wieży w Sławsku).

DATOWANIE. Charakterystyczna struktura ścian kościoła, wzorowana na słupskiej kaplicy św. Jerzego, pozwala datować kościół na koniec XV w., zapewne krótko przed 1493r.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.99. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.99. Datowanie: XVw.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.89-90. Bez datowania.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.
5. Schematyzm..., s.330-331. Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 99.

Gr. Strellin

(5 km nordwestl. von Stolp)

1286 schenkt Herzog Mestwin II. dem Kloster Belbuk und der Nicolaikirche zu Stolp das Dorf Strellin – villam Strelinow.

1294 in einer Urkunde des Erzbischofs Jacob von Gnesen Strelino genannt.

1364 Johannes Gherwyn plebanus in Strelyn.

1493 ceclesia ville Strellin.

Die **Kirche** ist stark erneuert und zeigt im Äussern nur noch einige Spuren des alten Mauerwerkes. Der Chor ist neu angebaut, auch ein herrschaftlicher Choranbau. Alt sind noch die Eckstrebe Pfeiler, zum Theil die Ostwand, zum Theil die Ostwand, welche früher Blendentheilung im Giebeldreieck besaß. Der Thurm scheint ganz neu zu sein.

Das Hauptbild des alten Altars hängt jetzt in dem Schulzimmer. Dasselbe ist hart in der Farbe und ohne besonderen Kunstwerth, aber immerhin eine tüchtige handwerksmässige Leistung.

Der Taufisch, etwa aus der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts herrührend, umschliesst eine Taufschüssel aus Messing geschlagen, mit Umschrift nach Nürnberger Art, aber ohne Mittelbild.

Es sind zwei Glocken vorhanden. Die eine hat die Aufschrift:

SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM AMEN 1599.

Die andere:

**Marke
D (Abb. 5.) B 1585.**

Vor dem Thurme ist ein altes Weihwasserbecken aus Granit von einfachster Form aufgestellt.

Strzelino

(5 km na płn.- zach. od Słupska)

W 1286 roku książę Mściwoj II podarował wieś Strellin – villam Strelinow – klasztorowi Belbuk i kościołowi św. Mikołaja w Słupsku.

Wspomniano o Strelino w dokumencie arcybiskupa Jakuba z Gniezna z 1294 r.

1364 Jan Gherwyn, pleban w Strelyn.

1493 willa w Strellin.

Kościół został gruntownie odnowiony, a na zewnątrz zachowały się jedynie nieliczne ślady dawnego muru. Prezbiterium jest nową, również okazałą dobudówką. Narożne przypory są nadal oryginalne, podobnie jak fragment ściany wschodniej, która dawniej miała ślepe arkady w trójkącie szczytowym. Wieża wydaje się być całkowicie nowa.

Główny panel starego ołtarza wisi teraz w sali szkolnej. Ma ostre kolory i nie wyróżnia się niczym szczególnym, ale mimo to jest doskonałym dziełem rzemieślniczym.

Chrzcielnica, datowana na pierwszą połowę tego stulecia, mieści mosiężną misę chrzcielną z inskrypcją w stylu norymberskim, lecz bez centralnego obrazu.

Są dwa dzwony. Na jednym z nich widnieje napis:

Na drugim:

Przed wieżą znajduje się stara kąpielnica z granitu o możliwie najprostszej formie.

Ryc. 56. Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.
Fot. Maria Golińska

Ryc. 57. Strzelino, widok od wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.
Fot. Władysław Goliński

Ryc. 58. Strzelino, widok od południa, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.
Fot. Władysław Goliński

Ryc. 59. Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.
Fot. Władysław Goliński

17. SWOŁOWO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny
(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół w Swołowie jest najciekawszym i najstarszym zabytkiem architektonicznym, pochodzi z XV w. Z zabytkowego wyposażenia zachowały się XIX wieczne empory i drewniany prospekt organowy.

Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Swołowo, Szczecin 1992.

SWOŁOWO, woj. słupskie, gm. Słupsk, parafia Bruskowo Wielkie (Schwołow- 1240 Zolow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Wniebowzięcia NMP.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1522r. połączono parafie w Swołowie i Bruskowie Wielkim.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1618r. wykonano hełm wieży (data na chorągiewce). Po 1867r. nawę przedłużono ku E i dobudowano poligonalną neogotycką absydę.

CZY KOŚCIOŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku utrudnia ustalenie materiału. Przy powierzchni terenu w wieży i nawie spod tynku odsłania się kilka dużych, przełamanych głazów nierównego fundamentu (największy głaz o średnicy 1,7m); wyżej w drobnych ubytkach tynku widoczna cegła gotycka. Wg L. Böttgera kościół z cegły na gotyckim fundamencie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Kościół zachował wieżę i boczne ściany nawy, ściana S w większości zasłonięta przez dobudówkę; ściana E zniszczona wskutek przedłużenia nawy. Pierwotny detal zachował się tylko w portalu W i być może w przyporach.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Krótka prostokątna sala z zapewne równoczesną, poprzecznie prostokątną wieżą W o szerokości nieznacznie mniejszej niż nawa. Szer. nawy 6,7m, wieży 6,37m; dł. pierwotna nawy 9,7m, wieży 5,3m, całego pierwotnego kościoła 15,0m. Grubość ścian nawy 0,6m, ściany W wieży 0,92m. Prostokąt nawy nieumiarowy, zwężał się ku E o ok. 0,5m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Między bocznymi ścianami nawy pierwotnej i dobudowanej w XIXw. brak jakiegokolwiek cezur. W ścianie W nawy przy wroźniku NW nisza o łuku odcinkowym szer. 1,0m, gł. 0,28, w jej głębi widoczna powierzchnia dużego, nieobrobionego głazu. Wieża otwarta na nawę niemal całą szerokością wnętrza, otwór ten w górnej części, nad stropem nawy, zamyka ostrołukowa arkada. Szer. arkady 4,0m; szer. wnętrza wieży 4,54m.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany w pionowych ościeżach 2, w archiwolcie 3 uskokami, łuki zewn. uskoków silnie przegięte w nasadach, szer. portalu 1,82m, przejścia 1,23m; wys. odpowiednio 3,14 i 2,63m.

OKNA (tylko średniowieczne). Obecne okna duże, ostrołukowe z XIXw. Na zamieszczonym przez L. Böttgera rzucie elewacji E widoczne 2 okna zapewne pierwotne, ostrołukowe, oprofilowane uskokiem.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, przypory jednouskokowe, w narożach ustawione prosto, skrajne przypory W nawy przypadają właściwie w narożach E wieży. Przypora obecnego naroża NE, z XIXw., podobna do pozostałych, lecz wyższa. W narożu SE przypory brak.

Niezachowana ściana E (rzut u L. Böttgera) posiadała między przesuniętymi z osi symetrii ku N oknami małą niszę prostokątną. Szczyt E rozczłonkowany był 6 blendami, z których 2 najwyższe zamknięto ostrołukami; 4 pozostałe- półostrołukami.

Wieża pozbawiona wystroju, w górnej części każdej ze ścian po 2 małe prostokątne otwory dźwiękowe, w ścianach bocznych umieszczone w płytkich niszach o łukach odcinkowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Pozbawiona wystroju wieża o ciężkiej bryle nawiązuje do wież kościołów farnych okolicznych miast, przede wszystkim zapewne kościoła NMP w Słupsku.

Pierwotny szczyt nawy był uproszczoną wersją typowego dla kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska szczytu rozczłonkowanego najczęściej 8 ostrołukowymi blendami (np. Zębowo, Strzelino, Kwasowo- 2. poł. XVw.). Redukcja łuków blend do formy połówki łuku ostrego jest rozwiązaniem znanym w końcu XVw. w architekturze kościołów wiejskich na całym Pomorzu, zwłaszcza w okolicach Stargardu, lecz także np. w Gosławiu k. Trzebiatowa.

Wzbogacenie archiwolty portalu o 1 uskok w stosunku do pionowych ościeży jest motywem spotykanym w portalach kilku późnogotyckich wież kościołów wiejskich we wschodniej części Pomorza: w Sławsku, Starym Krakowie i Krupach (o 2 uskoki) w okolicy Sławna, oraz w Podwilczu k. Białogardu.

DATOWANIE. Łuki ostre portalu W oraz pierwotnych okien i części blend, wraz z półostrymi łukami pozostałych blend szczytu, a także ukształtowanie archiwolty portalu, pozwalają datować kościół na 4. ćwierć XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.31-32, rys.16 (rzut kościoła z 1867r., przed rozbudową), 17 rzut elewacji E z 1867r., 18 rzut elewacji N z tego samego czasu, 19 widok kościoła od NE- błędny, zawiera dobudowaną w 1867r. absydę, oraz zniszczony wówczas szczyt E. Datowanie: XIV/XVw.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.100, fot.48 widok od SW. Datowanie: XVw.

3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.

4. Schematyzm..., s.331.

Datowanie: XVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 31-33.

Schwolow

(13 km westl. von Stolp)

Im Jahre 1240 schenkt bezw. Bestätigt Herzog Swantopolk von Pomerellen dem Johanniterorden das Dorf Zolow – vielleicht unser Schwolow, welches eine Besizung der Johanniter-Comthurei Stolp war.

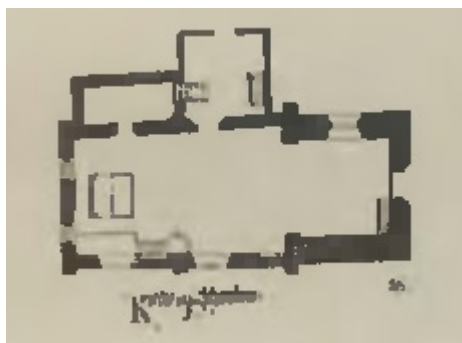
Die Kirche mit Westthurm ist auf Feldsteinfundamenten aus Ziegeln aufgeführt und jetzt weiss getüncht. Sie war ursprünglich platt geschlossen und ist in neuerer Zeit durch einen polygonalen Chorbau erweitert. (Abb.16.) Der alte Ostgiebel besass zwei spitzbogig überwölbte Fensteröffnungen, zwischen denen eine kleine Heiligenbildnische angeordnet war. Zwischen dem unteren

Swołowo

(13 km na zachód od Słupska)

W roku 1240 książę Świętopełk II z Pomorza Gdańskiego podarował lub potwierdził wieś Zolow – być może nasz Schwolow – Zakonowi św. Jana, który był posiadłością komandorii joannitów w Słupsku.

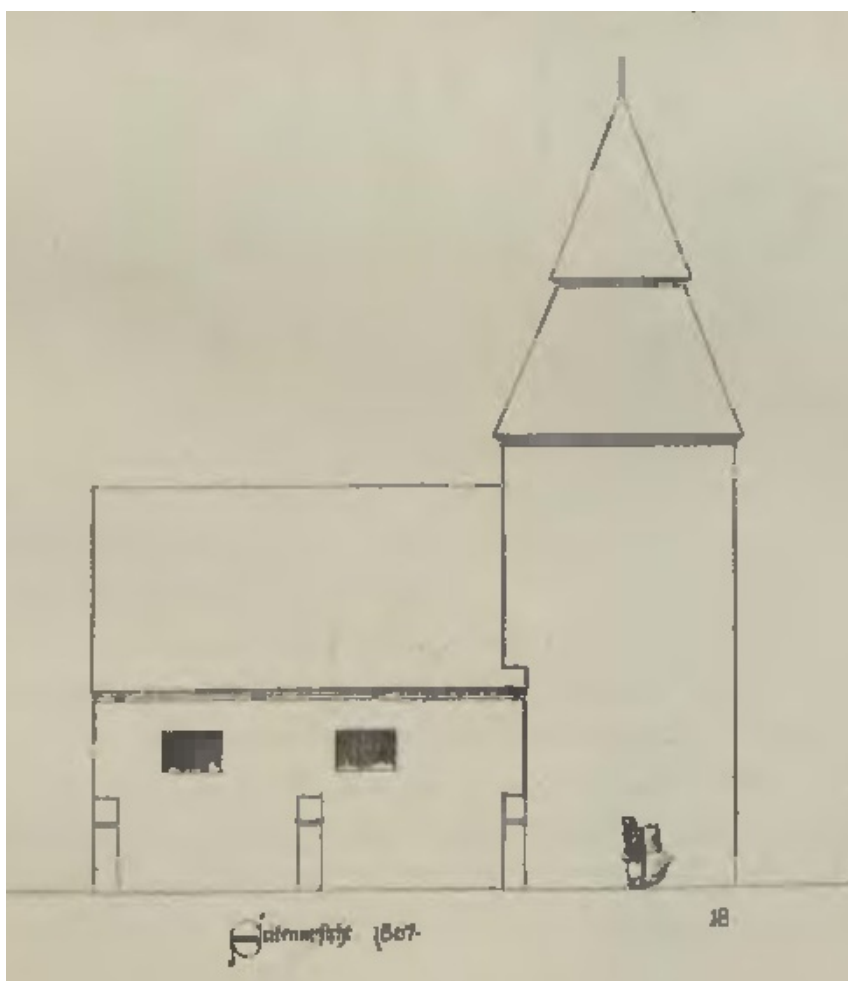
Kościół z wieżą zachodnią wzniesiono na ceglany fundamencie z kamieni polnych i obecnie jest bielony. Pierwotnie miał płaski dach, a później został rozbudowany o wieloboczne prezbiterium (ryc. wg oryg. 16). Stary szczyt wschodni miał dwa ostrołukowe okna, między którymi znajdowała się mała wnęka na wizerunek świętego.

Ryc. 60. Kościół w Swołowie- rzut przyziemia.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 31.

Ryc. 61. Kościół w Swołowie- szczyt wschodni.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 31.

Ryc. 62. Kościół w Swołowie- widok od północy.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 31.

Theile und dem Giebeldreieck der Ostwand ist ein Putzfries angeordnet, welcher in der Aufnahmezeichnung von 1867 fehlt, und das Dreieck selbst durch (theilweise) spitzbogig geschlossene Blenden gegliert. (Abb. 17.)

Pomiędzy dolnym Fryz tynkowy umieszczono pomiędzy częściami a trójkątem szczytowym ściany wschodniej, którego brakuje na rysunku geodezyjnym z 1867 r., a sam trójkąt jest pochylony przez (częściowo) ostrołukowe, zamknięte panele. (ryc. wg oryg. 17.)

Ryc. 63. Kościół w Swołowie- widok od północnego wschodu.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 32.

Kleine Strebepfeiler verstärken die Ecken des Ost- und Westgiebels und die Mitte des Schiffes, welches im Übrigen durchaus schmucklos, ohne Hauptgesims und schmückende Bauteile ist. (Abb. 18.) Der Westeingang im Thurm ist spitzbogig mit mehrmaligen Absätzen im Gewölbe überdeckt; eine grosse Spitzbogenöffnung

Niewielkie przypory wzmacniają narożniki wschodniego i zachodniego szczytu oraz środek nawy, która poza tym jest całkowicie pozbawiona ozdób, bez głównego gzymsu i dekoracyjnych elementów architektonicznych (ryc. wg oryg. 18). Zachodnie wejście do wieży jest przykryte ostrołukiem z kilkoma stopniami w sklepieniu; duży ostrołukowy korytarz łączy

verbindet Schiff und Thurm. Auch im Innern ist die mit flacher Holzdecke vorsehene Kirche durchaus schmucklos.

Der Thurm besitzt ganz kleine Schallöffnungen und ein originelles doppeltes, mit Ziegeln und Schindeln gedecktes Zeltdach, welches, wie die von schönen Bäumen umgebene Kirche, recht malerisch wirkt. (Abb. 19.)

Die Ausstattung ist dürftig. Zu erwähnen ist ein Kelch mit Namen des Schenkers und den Jahreszahlen 1749 und 1759, von derselben Gestalt, wie der in der Marienkirche zu Stolp befindliche aus dem Jahre 1735.

Ein zweiter Kelch, welcher zur Krankenkommunion benutzt wird, hat auf dem Fusse Engelsköpfe und Fruchtwerkverzierungen in getriebener Arbeit.

Ein sechsseitiges Taufbecken aus Zinn gegossen, ist auf dem Rande mit einfachen Verzierungen – Blumen in ungelinker Zeichnung – versehen. Im Im Mittelteile ist in gleicher Technik die Taufe im Jordan zur Darstellung gebracht mit der Aufschrift: Hic filius meus dilectus. Die Arbeit gehört dem 17. Oder 18. Jahrhundert an.

Im Thurme sind zwei Glocken untergebracht, von denen die einemit verschiedenen Aufschriften versehen ist und der Notiz: „Durch Gotts goss mich Johann Meyer i Colberg u. Stolp 1764“. Die andere hat in ähnlicher Weise die Augabe: „Goss mich J. M. Meyer in Neu Stettin anno 1788“.

nawę z wieżą. Wnętrze kościoła, z płaskim drewnianym sufitem, również jest całkowicie pozbawione ozdób.

Wieża ma bardzo małe otwory dźwiękowe i oryginalny podwójny dach namiotowy pokryty dachówką i gontem, co podobnie jak kościół otoczony pięknymi drzewami, stwarza dość malowniczy efekt. (ryc. wg oryg.19.)

Wyposażenie jest skromne. Na uwagę zasługuje kielich z imieniem fundatora i datami 1749 i 1759, o tym samym wzorze co kielich z kościoła Mariackiego w Słupsku z 1735 roku.

Drugi kielich, służący do komunii chorych, ma na podstawie reliefowe zdobienia w postaci głów aniołów i owoców.

Sześciokątna chrzcielnica, odlana z cyny, zdobiona jest na rancie prostym ornamentem – kwiatami w nieudolnym rysunku. W części centralnej, w tej samej technice, przedstawiono chrzest w Jordanie z napisem: Hic filius meus dilectus (Tu mój syn jest ukochany). Dzieło pochodzi z XVII lub XVIII wieku.

W wieży znajdują się dwa dzwony, z których jeden nosi różne inskrypcje i notatkę: „Na Boga, odlałem go; Johann Meyer w Colbergu i Stolp w 1764 roku“. Drugi nosi podobną inskrypcję: „Odlął go JM Meyer w Nowym Szczecinie w 1788 roku“.

Ryc. 64. Swołowo, widok od zachodu, 2006. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 65. Swołowo, widok od wschodu, 2006. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

18. USTKA, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja⁶²

Kościół został poświęcony w 1356 r. Stanowił świątynię filialną kościoła w Grabnie. W kościele w Grabnie umieszczona została już później tablica z piaskowca upamiętniająca wybudowanie kościołów, tablica z następującym napisem "HEC FABRICA ECCLESIE MATRICIS WINTERSHAGEN ET EIUS FILIE STOLPMUNDE CAMINENSIS"

Świątynię wybudowano szybko, bo szybko wzrosła ilość mieszkańców osady, budulcem było drewno dębowe. Kościół posiadał ok. 200 miejsc siedzących i już w roku 1888 został zastąpiony przez nowo wybudowany kościół.

W 1590 roku, w czasie wprowadzania reformacji świątynię przejęła gmina ewangelicka.

Specjalną, dodatkową funkcję kościół spełniał jako znak nawigacyjny dzienny przez swoją niepowtarzalną na wybrzeżu Bałtyku bryłę i znak nocny przez widoczne światło w oknach kościoła.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 98-99.

Stolpmünde

(17 km nordwestl. von Stolp)

1337 verkauft Jasco von Schlawe den Ort Stolpesmunde an die Stadt Stolp.

Die Kirche daselbst war Filial von Wintershagen und Johannes dem Täufer

Ustka

(17 km na półn.-zachód od Słupska)

W 1337 roku Jaśko ze Sławna sprzedał osadę Ujść miastu Słupsk.

Zbudowany kościół był filią kościoła w Grabnie- Zimowiskach i został

⁶² Stolpmünder Chronik, Hrsg. Walter Dominick 1936, Lübeck 1956

und dem heiligen Nicolaus 1356 geweiht. (Vergl. Wintershagen.)

Die alte **Kirche** ist durch einem Neubau ersetzt, in welchen einzelne Stücke aus dem alten Gebäude übernommen worden sind.

Im Thurme befindet sich ein Leinwand überzogen. Die Figur ist jetzt mit Ölfarbe bemalt. Auf dem Kreuze befindet sich die Zeitangabe ANNO 1752, die sich wohl auf die Erneuerung desselben bezieht. Die Figur ist jedenfalls älter.

Ein auf Holz gemaltes Bild stellt Christus am Kreuze dar, umgeben von der Familie des Stifters Friedrich Kalff und Gertrud Sassen, welche das Gemälde 1674 zur Erinnerung an ihren Sohn gewidmet haben. Die Arbeit ist handwerksmässig und stark beschädigt.

Ebenso ein zweites, gleichfalls die Kreuzigung darstellendes Gemälde auf Holz aus dem 17. oder 18. Jahrhundert.

Mehrere aus Holz geschnitzte und bemalte Figuren machen auf Kunstwerth keinen Anspruch. Hierzu gehören ein riesiger Taufengel, David mit der Harfe, zwei Engelsfiguren, ein betender Engel; alles Arbeiten handwerksmässiger Art aus dem 17. bis 18. Jahrhundert, welche auf die Ausschmückung der alten Kirche schliessen lassen.

Auch der alte Altaraufbau; dessen Mitteltheil die Kanzel einnahm, ist noch erhalten; ein Barockwerk, ohne Kunstwerth, geschnitz und bemalt und in seiner energischen Formgebung doch wirkungsvoll. In der Predella das Abendmahl.

In dem Oberlichte der Haupteingangsthür befinden sich drei kleine gemalte Scheiben, von denen eine ein Wappen, die beiden anderen Bilder von Schiffen enthalten. Es scheinen Arbeiten des 17. Jahrhunderts zu sein.

Eine sehr schöne Krone aus Messing gegossen, ist im Jahre 1705 von dem Schiffer Davidt Peter und dessen Frau geschenkt worden, eine zweite mit der Bezeichnung S. M. T. SEN. AB. ANNO 1707 scheint theilweise ergänzt zu sein.

Zu erwähnen sind ferner zwei

poświęcony Janowi Chrzcielowi i świętemu Mikołajowi w 1356 roku. (Patrz również na tekst: kościół w Wintershagen.)

Stary kościół zastąpiono nowym budynkiem, do którego włączono pojedyncze wyposażenie starego budynku.

Wewnątrz wieży znajduje się płócienne podłogę. Jest też statuetka obecnie namalowana farbą olejną. Na krzyżu widnieje data AD 1752, prawdopodobnie odnosząca się do jej renowacji. Statuetka jest z pewnością starsza.

Malowany na drewnie obraz przedstawia Chrystusa na krzyżu, otoczonego rodziną fundatora, Friedricha Kalffa, i Gertrud Sassen, którzy poświęcili obraz w 1674 roku ku pamięci swojego syna. Dzieło jest słabo widoczne i mocno uszkodzone.

Istnieje również drugi obraz na drewnie z XVII lub XVIII wieku, który również przedstawia ukrzyżowanie.

Kilka drewnianych rzeźbionych i malowanych figur nie może poszczycić się wartością artystyczną. Należą do nich: gigantyczny anioł chrzcielny, Dawid z harfą, dwie figury aniołów oraz modlący się anioł; wszystkie te dzieła są dziełami rzemieślniczymi z XVII-XVIII wieku, co sugeruje, że pierwotnie służyły do wystroju starego kościoła.

Stary ołtarz, którego centralną część zajmowała ambona, również zachował się do dziś. To barokowe dzieło pozbawione wartości artystycznej, rzeźbione i malowane, ale efektowne w swojej energicznej formie. W predelli przedstawiono Ostatnią Wieczerzę.

W naświetlu głównych drzwi wejściowych znajdują się trzy małe, malowane panele, z których jeden przedstawia herb, a dwa pozostałe – wizerunki statków. Wygląda na to, że są to dzieła wykonane jeszcze w XVII wieku.

Przepiękną koronę, odlaną z mosiądzu, podarowali w 1705 roku kapitan statku Davidt Peter i jego żona; jest jeszcze druga, która jest z napisem SMT SEN. AB. ANNO 1707, ta korona wydaje się być częściowo dodana.

Warto również wspomnieć o dwóch

einfache Rothgussleuchter und ein Zinubecken für den Taftisch mit dem Namen des Gebers und der Jareszahl 1773 bezeichnet.

Ein schönes Schiffsmodel in einem Glaskasten aufgestellt „ist der Kirche geschenkt Anno 1682 vom Schiffer Mathias Brandten“.

Ein zweites ist froischwebend in der Kirche aufgehängt.

prostyh czerwonych lichtarzach i cynowej misie z na stół chrzcielny, na której to misie wygrawerowano tylko imię fundatora i rok 1773.

Piękny model statku umieszczony w szklanej gablocie „został подарowany kościołowi w 1682 roku przez kapitana statku Mathiasa Brandtena”.

Drugi model statku jest zawieszony w kościele.

Ryc. 66. Ustka, kościół drewniany pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja, fotografia z końca XIX w. (kościół rozebrany w 1889r.). Skan starej widokówki- prywatna kolekcja.
Źródło: Stolper Heimatkreise e.V. Stolpmünde, s. 952.
stolp.de/stolpmuende_literatur.html

19. WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół pobudowano w XV w. Nie zachowały się dawne obiekty wyposażenia średniowiecznego kościoła.

Opis architektoniczny kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Wieszyno. Szczecin 1992.

WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk, siedziba parafii (Vessin, 1284 Vesino)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Proboszczowie wzmiankowani w 1364 i 1539r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Kościół opuszczony i zniszczony po 1945r., odbudowany w latach 1973 i 1982.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa świeżego tynku uniemożliwia ustalenie materiału. Wg L.Böttgera kościół zbudowany z cegły. W cokołowej partii ściany S spod tynku odsłaniają się duże, nieobrobione głązy fundamentu.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Z pierwotnego kościoła zachowała się przede wszystkim wieża ze zmienionym przed 1891r. (data wydania inwentarza L. Böttgera) portalem W. Nawa została podczas odbudowy wzniesiona niemal w całości od nowa bez uwzględnienia przekazanych w inwentarzu pierwotnych form.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Krótka prostokątna sala z nieco węższą, kwadratową wieżą W. Szerokość nawy 7,7m, wieży 6,6m; dł. nawy 10,3m, wieży 6,5m, całego kościoła 16,8m. Grubość ściany W wieży 1,33m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. W ścianach bocznych nawy lizenom zewnEtrznym odpowiadają lizeny szer. 0,65m, występujące 0,14m przed lico, obecnie zakończone poniżej stropu, pierwotnego połączone łukami półkołowymi (L. Böttger), tworzącymi rytmiczne rozczłonkowanie ścian ślepymi arkadami. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza, wyżej otwór zamknięty łukiem półkołowym.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży w wysokiej blendzie o zaokrąglonym łuku ostrym, o krawędzi oprofilowanej 2 uskokami, szer. zewn. 2,74m, wys. ok. 4,5m. Obecnie wysoki otwór przejścia w dolnej części zachował fragmenty zarysu rozkutego pierwotnego przejścia, zapewne o łuku półkołowym, szer. 1,83m (przejście to było węższe, gdyż okalały je 2 lub 3 uskoki).

OKNA (tylko średniowieczne). Okna obecnie duże, o łukach półkołowych, z okresu odbudowy. Rysunki w inwentarzu L. Böttgera ukazują okna mniejsze, prostokątne, zapewne z XVIIIw.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa kościoła oszkarpowana, obecnie płytkie bezuskokowe lizeny różnią się od pierwotnych, 1 uskokowych przypór. Cokół betonowy z okresu odbudowy. Ściana E obecnie bez okien, jedynie w szczycie 2 małe okienka w niszach o łukach półkołowych.

Pierwotny szczyt E (opis na podstawie rysunku zamieszczonego przez L.Böttgera) oddzielony był od ściany poniżej fryzem wnąkowym, który biegł również w ścianach bocznych powyżej przypór jako fryz podokapowy. W ścianie E, bezpośrednio pod fryzem, umieszczone były 4 blendy kołowe. Szczyt rozczłonkowany był 4 blendami, których łuki ostre zach. się tylko częściowo wskutek obniżenia krawędzi.

Wieża w ścianach W, N i S rozczłonkowana jest 4 smukłymi blendami ostrołukowymi, wewnątrz 2 środkowych blend w ich górnej części małe otwory dźwiękowe o łukach półkołowych; w 2. od E blendzie niżej także małe okienko o łuku odcinkowym ujęte ostrołukową niszą. W ścianie W dolne krawędzie środkowych blend podniesione skośnie nad wierzchołkiem blendy ujmującej portal. W ścianie E przy narożach 2 analogiczne blendy z otworami dźwiękowymi. Powyżej łuków blend w ścianie E i ścianach bocznych biegnie fryz ząbkowy wys. 3 warstw cegieł, trapezowe szczyty naczółkowego dachu wieży z okresu odbudowy.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Pierwotny system ślepych arkad (nisz) członujących ściany wewnątrz nawy należy do nielicznych (zaledwie 9) w wiejskich świątyniach Pomorza, silnie uproszczonych naśladownictw techniki grubego muru, występującej w szeregu gotyckich kościołów pomorskich miast, m.in. w kościele NMP w Darłowie. Wielopłaszczyznowa organizacja ścian pierwotnego sprowadzona została w Wieszynie do roli płaskiego ornamentu. Najbliższe analogie to kościoły w Czerninie koło Kołobrzegu z 1. ćw. XVIw. i w Gardnie Wielkiej (motywnie zachowany). Dekoracja szczytu E stanowiła uproszczoną wersję częstych w okolicach Sławna i Słupska szczytów rozczłonkowanych większą na ogół ilością blend (np. szczyty w Zębowie, Strzelinie i in.).

Analogię dla rozmieszczonych pod fryzem wnątkowym kołowych blend w ścianie E stanowi podobna dekoracja S ściany nawy kościoła w Rzyszczewie k. Sławna z końca XVw.

Blendy wieży wzorowane są na wystroju bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, wieża w Wieszynie należy więc do grupy 10 naśladownictw tego motywu ze sławieńskiej fary w okolicznych kościołach wiejskich.

DATOWANIE. Ostrołukowe blendy dawnego szczytu wieży, obecność samodzielnych blend kołowych, oraz łuki półkołowe dawnych podziałów wnętrza pozwalają datować kościół na 2. połowę XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.100-103, rys.70 (plan kościoła), 71 (rzut elewacji N wieży), 72 (elewacja E), 73 (przekrój podłużny). Datowanie: XVw.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.102. Datowanie: XVw.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.88, Bez datowania.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XVw.

5. M. Ober, Architektura gotyckich..., s.272. Datowanie: XVw.

6. Schematyzm..., s.339. Bez datowania.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 100-103.

Vessin

(5,5 km östl. von Stolp)

1284 verleiht Herzog Mestwin II. von Pomerellen dem Sohne des Grafen Glabuna Peter unter Anderem halb Vessin – in Słupsko dimidium Vesino cum suis terminis.

Von schönen alten Bäumen umgeben, erhebt sich die malerische kleine Kirche auf dem Friedhofe des Ortes. Die Fundamente sind aus Feldstein hergestellt, aus Ziegeln in gotischem Verbands die aufgehenden, jetzt Mauern.

Der Grundriss ist einfach; an den kräftigen Westthurm schliesst sich das Schiff als rechtwinkliger Raum, ohne besonderen Chorbau, an. Regelmässig angeordnete, zweimal abgesetzte Strebepfeiler, von denen die an der Ostwand diagonal stehen, lassen auf eine vielleicht heabsichtigte Überwölbung schliessen. (Abb. 70.)

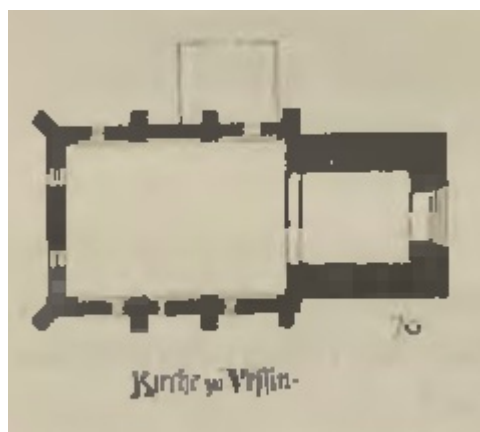
Wieszyno

(5,5 km na wschód od Słupska)

W 1284 roku książę Pomorza Gdańskiego Mściwoj II podarował połowę Vessin – w Słupsku dimidium Vesino cum suis terminis – synowi hrabiego Glabuny Piotra, między innymi.

Malowniczy kościółek, otoczony pięknymi starymi drzewami, wznosi się na wiejskim cmentarzu. Fundamenty wykonano z kamienia polnego, a górne ściany z cegły w układzie gotyckim.

Plan jest prosty; nawa, prostokątna przestrzeń bez oddzielnego prezbiterium, nawa przylega do solidnej wieży zachodniej. Regularnie rozmieszczone, podwójne przypory, te na ścianie wschodniej ustawione ukośnie, sugerują możliwe planowane sklepienie. (ryc. wg oryg. 70.)

Ryc. 67. Kościół w Wieszynie- rzut przyziemia.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 100.

Die Fensteröffnungen der Kirche sind jetzt viereckig und augenscheinlich in jüngerer Zeit vergrößert, wenigstens schneiden sie jetzt in den Putzfries der Langseiten ein. (Abb. 71.)

Otwory okienne kościoła są obecnie kwadratowe i, jak się wydaje, niedawno je powiększono; przynajmniej teraz wcinają się we fryz tynkowy dłuższych boków. (ryc. wg oryg. 71.)

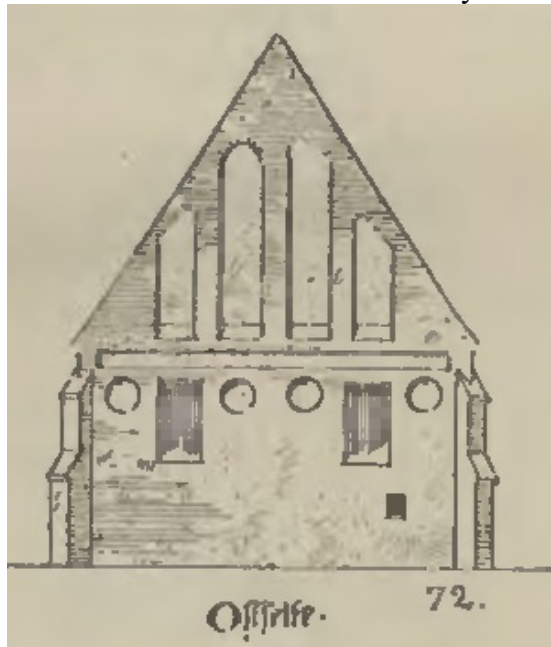
Ryc. 68. Kościół w Wieszynie- wieża od północy.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 100.

Der Ostgiebel hat neben und zwischen den Fensteröffnungen Rundblenden als Flächenschmuck erhalten, darüber einen Putzfries und im Dreieck einfache Langblenden. (Abb. 72.) Der Putzfries zieht sich auch, wie bereits erwähnt, auf den Langseiten des Gebäudes entlang.

Wschodni szczyt zdobią zaokrąglone ślepe arkady, umieszczone obok i pomiędzy otworami okiennymi, nad którymi znajduje się fryz tynkowy, a w przestrzeni trójkątnej proste prostokątne arkady. (ryc. wg oryg. 72.) Jak już wspomniano, fryz tynkowy rozciąga się również wzdłuż dłuższych boków budynku.

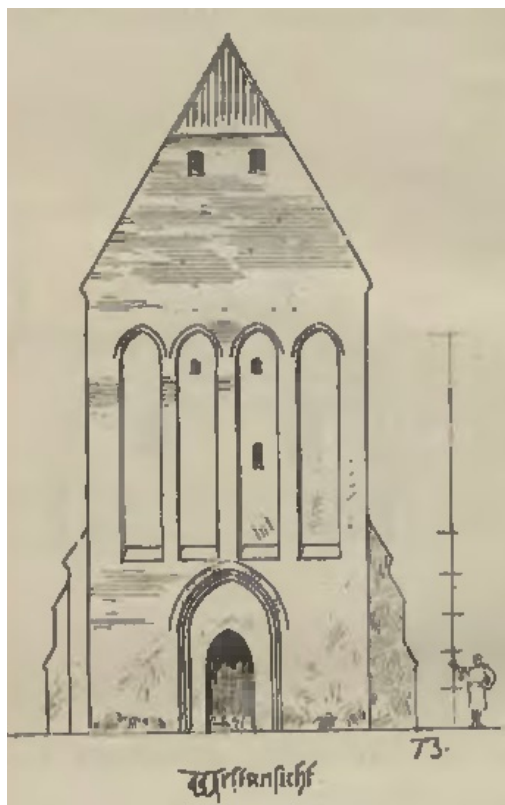

Ryc. 69. Kościół w Wieszyń - szczyt wschodni.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 101.

Der Thurm hat auf der Westseite eine hohe Spitzbogenblende mit mehrfach rechtwinklig abgesetztem Gewände, in welcher der Eingang sitzt – nicht mehr in alter Gestalt. Die ehemalige Spitzbogenthür in der Blende ist noch auf der Innenseite der Westwand zu erkennen. Der Haupttheil der Wandflächen des Thurmes wird auf den freien Seiten durch je vier lange Spitzbogenblenden gegliedert, in denen die sehr kleinen Schallöffnungen sitzen. Oberhalb der Blenden zieht sich auf der Nord- und Südseite ein Stromschichtfries und ein Putzstreifen entlang, welche den oberen Abschluss der Wandflächen bilden. Das Satteldach des Thurmes ist mit halben Walmen versehen. (Abb. 73.)

Wieża ma wysoką, ostrołukową ślepą arkadę od strony zachodniej z wieloma prostokątnymi ościeżami, w której znajduje się wejście – już nie w swojej pierwotnej formie. Dawne o zwięźczeniu ostrołukowym wejście w arkadzie jest nadal widoczne po wewnętrznej stronie zachodniej ściany. Główna część ścian wieży jest podzielona po bokach czterema długimi, ostrołukowymi ślepyimi arkadami, z których każda zawiera bardzo małe otwory akustyczne. Nad arkadami, wzdłuż północnej i południowej strony, biegnie fryz z intarsjowanego tynku oraz pas tynku, tworząc górną krawędź ścian. Dach dwuspadowy wieży zwieńczony jest półnaczółkami. (ryc. wg oryg. 73.)

Ryc. 70. Kościół w Wieszyń- wieża od zachodu.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 102.

Das Innere des Gebäudes ist mit Holzdecke versehen, Schiff und Thurm durch eine Rundbogenöffnung verbunden. Rundbogenblenden von ca. 15 cm Tiefe gliedern auch die Wände des Schiffes im Innern. (Abb. 74.) Unter dem Osttheile des Schiffes befindet sich ein Gruftgewölbe.

Wnętrze budynku ma drewniany strop, a nawa i wieża połączone są półkolistym otworem. Półkolisty ślepe arkady o głębokości około 15 cm również wyznaczają wewnętrzne ściany nawy (ryc. wg oryg. 74). Krypta grobowa znajduje się pod wschodnią częścią nawy.

Ryc. 71. Kościół w Wieszyń- wnętrze.
Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T. 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 102.

Die Bauzeit der Kirche fällt in das 15. Jahrhundert.

Kościół zbudowano w XV wieku.

Ausstattung.
Der Altar besteht aus gemauerter

Wypożenie.
Ołtarz składa się z murowanej mensy

Mensa mit Hohlraum, welcher durch eine Holzverkleidung mit Pilasterarchitektur als Schrank eingerichtet ist, und dem barocken Aufbau. Dieser ist einfach, doch nicht ungeschickt gearbeitet, in üblicher Anordnung. In den Mitteltheil hat man ein modernes Bild gehängt, aus der Predella und dem Obertheile sind die ehemals gewiss vorhanden gewesen Gemälde verschwunden. In den Seitenstücken haben sich Porträts von Geislichen des 17. Jahrhunderts erhalten.

Die Kanzel mit Wandtäfelung und Schalldeckel entspricht der Architektur des Altares und gehört wie dieser in die Mitte des 17. Jahrhunderts. Die Anordnung ist die übliche: Ecksäulen an der Brüstung auf Consolen, dazwischen Nischenarchitektur. Etwas jünger und roh gearbeitet sind die Emporen mit gewundenen Säulen.

Ein Epitaph aus Holz reich geschnitzt und mit Malerei und Schrift verziert, ist stark beschädigt. Dasselbe enthält eine Engelsfigur und Arabeskenornament, sowie als Wappen einen nach links springenden Hirsch. Die Arbeit stammt aus der ersten Hälfte oder Mitte des 17. Jahrhunderts und ist zum Andenken an ..... „Svaythen“ gefertigt worden.

Ein Crucifixus mit Kreuz ist aus Holz roh, aber nicht ungeschickt geschnitzt und bemalt. Das Werk ist stark naturalistisch und etwas beschädigt. Die Arbeit dürfte nachmittelalterlich sein.

Im Thurme befindet sich ein Stuhl mit Kerbschnittornament und aus dickem Rohr geflochtenem Sitz. Hierzu gehören zwei Sitzkissen, welche mit aufgenähten farbigen Tuchstücken und bunten Füden verziert sind. Den Grund bildet weisse Leinwand mit eingewebten rothen Mustern. Das Ornament besteht aus Herzen, Rosen, Eicheln u. A. In einfacher Ausführung und gehört etwa in das 17. Jahrhundert.

In grosser Zahl hat sich die Kirche einen Schatz an farbigen Scheiben in der Fensterverglasung erhalten, welche meist

z pustą przestrzenią, zamkniętej jak szafa drewnianą płytą z pilastrami, oraz barokowej nadbudowy. Jest ona prosta, lecz kunsztownie wykonana, o typowym układzie. W części centralnej wisi obraz nowożytny; obrazy, które z pewnością znajdowały się kiedyś w predelli i górnej części, zaginęły. W bocznych panelach zachowały się portrety duchownych z XVII wieku.

Ambona, z boazerią i pudłem rezonansowym, pasuje do architektury ołtarza i, podobnie jak ten ostatni, pochodzi z połowy XVII wieku. Układ jest typowy: kolumny narożne na konsolach przy parapecie, z niszami pomiędzy nimi. Galerie z ich skrzyżnymi kolumnami są nieco późniejsze i mają bardziej prymitywną konstrukcję.

Bogato rzeźbione drewniane epitafium, zdobione jest malowidłami i inskrypcjami, jest poważnie uszkodzone. Przedstawia ono figurę anioła i ornamentykę arabeskową, a także herb przedstawiający jelenia skaczącego w lewo. Dzieło pochodzi z pierwszej połowy lub połowy XVII wieku i zostało wykonane ku pamięci... "Svaythena".

Krucyfiks z krzyżem jest dość surowo wyrzeźbiony i drewno to jest pomalowane. Dzieło jest bardzo naturalistyczne i już nieco zniszczone. Prawdopodobnie pochodzi z okresu późnego średniowiecza.

Wewnątrz wieży znajduje się krzesło z rzeźbionymi zdobieniami i siedziskiem z grubej trzciny. Do krzesła dołączone są dwie poduszki siedziska ozdobione naszytymi kawałkami kolorowego materiału i barwną lamówką. Podstawa wykonana jest z białego lnu z tkanymi czerwonymi wzorami. Ornamentyka składa się z serc, róż, żółędzi i innych motywów. Mebel charakteryzuje się prostą formą i pochodzi z około XVII wieku.

W kościele zachowało się wiele witraży, z których większość przedstawia herby rodów Massow, Bandemer, Wotke i

Wappen der Massow, Bandemer, Wotke, Collrepp darstellen. Ein anderes ist mit einem Gemälde „Jacop und der Engel“ geschmückt und mit der Aufschrift

Collrepp. Kolejne okno zdobi obraz „Jakub z Engel'em” z inskrypcją

JACOB WILLER

1649

versehen. Dieser Zeit gehören wohl sämtliche Scheiben an.

Zwei Zinnleuchter in einfachen Formen sind um 1800 gegossen.

Von den Glocken ist die eine neu, die andere 1790 von Erich Lindemann in Danzig gegossen.

są dobrze widoczne. Wszystkie płytki prawdopodobnie pochodzą z tego w/w okresu.

Okolo 1800 roku odlano dwa cynowe świeczniki o prostych kształtach.

Jeden z dzwonów jest nowy, drugi odlano w 1790 roku w Gdańsku- Erich Lindemann.

Ryc. 72. Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 73. Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

20. WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół pobudowano w XIV w. Zachowały się dawne obiekty wyposażenia średniowiecznego kościoła i tak na szczególną uwagę zasługuje- ołtarz z II połowy XVII wieku z gotyckimi rzeźbami, ambona kompilowana z elementów barokowych i neogotyckich, epitafium Marcina Westphala z 1680 roku, empora z połowy XVIII wieku oraz przepiękny prospekt organowy z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Wytowno. Szczecin 1992.

WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka, siedziba parafii (Weitenhagen)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny p.w. św. Franciszka z Asyżu.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół wzmiankowany w 1482r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1880r. przeprowadzono konserwację wieży i nawy.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału, drobny ubytek tynku w ścianie N odsłania tuż nad poziomem terenu nieobrobione głązy fundamentu. Wg L. Böttgera wieża murowana z cegły na kamiennym fundamencie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża. Obecnie ryglowa nawa pochodzi z XVIIIw.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 7,6m; dł. 5,8m; gr. ściany E 1,32m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza (5,18m), otwór ten zamknięty jest łukiem ostrym wys. 5,0m nad poziom podłogi. W przyziemiu w ścianach W, N i S po 2 nisze o łukach odcinkowych, gł. 0,5m; powyżej (3,8m nad poziom podłogi) szeroka odsadzka, wyznaczająca poziom pierwotnego stropu przyziemia. Wnętrze wieży w przyziemiu obecnie przedzielone poprzecznym murem z XIXw., stanowiącym podstawę chóru muzycznego.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W z przejściem o łuku odcinkowym, lekko załamany w wierzchołku, ujętym szeroką ostrołukową blendą o 2 uskokowej krawędzi, łuk blendy silnie przegięty niemal załamany u nasady. Szerokość zewnętrznej blendy 2,65m, przejścia 1,41m; wys. odpowiednio 2,15 i 3,84m.

OKNA (tylko średniowieczne). W pierwotnym przyziemiu (ob. jest to poziom chóru muzycznego) na wys. 2,4m nad poziom podłogi w ścianach bocznych wieży niewielkie pierwotne okna o łukach odcinkowych, szer. 0,75m, wys. 1,08m, silnie rozglifione do wnętrza. Okna te przesunięte są znacznie ku E z osi symetrii ścian. W ścianie S poniżej małe okienko z XIXw., oświetlające przestrzeń pod obecnym chórem muzycznym.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S górnej części elewacji rozczłonkowana jest 2 szerokimi, wysokimi blendami o łukach odcinkowym, zawierającymi w górnej części szerokie, oprofilowane uskokiemy otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. Bezpośrednio nad wierzchołkami odcinkowych łuków blend 2 małe blendy ostrołukowe. W ścianach bocznych wieży cała kompozycja wystroju umieszczona jest asymetrycznie, bliżej naroży E.

W ścianie E przy narożach ponad połaciami dachu widoczne są niewydatne (ok. 15cm) pionowe występy muru, szerokością odpowiadające gr ścian bocznych wieży, zakończone w

poziomie łuków dużych blend w pozostałych ścianach. Pomiędzy tymi występami 2 otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, nad nimi małe blendy ostrołukowe jak w pozostałych ścianach.

Krawędzie blend podkreślone są obecnie wąskimi opaskami z wygładzonego tynku, naroża S prostym boniowaniem.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Dekoracja szerokimi blendami o łukach odcinkowych podobna jest do wystroju wieży kościoła w Lipiu k. Połczyna z 1568r., być może budowniczowie z Lipia wzorowali się na wieży w Wytownie, stosując przy tym konsekwentniej łuki odcinkowe i dodając fryz ząbkowy.

DATOWANIE. Łuki odcinkowe dużych blend i przejścia portalu, występujące jednocześnie z ostrołukami mniejszych blend i ujmującej przejście portalu niszy, a także charakterystyczne przegięcie łuku tej niszy u nasady, pozwalają datować wieżę na okres ok. połowy XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.103. Datowanie: zapewne okres średniowiecza.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.104. Datowanie: XIVw.

3. H. Schulz, 'Pommersche...', s.89, fot.208 (widok od SW). Bez datowania.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XIVw.

5. Schematyzm..., s.274. Datowanie: XIVw.

Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, s. 103-105.

Weitenhagen

(13 km nördl. von Stolp)

Die **Kirche** ist ein Fachwerksbau, wohl aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wie die Ausstattungsstücke, Altar u. A. Der Thurm ist aus Ziegeln auf Feldsteinfundamenten erbaut. Der Westeingang sitzt in einer Spitzbogenblende und ist ebenfalls mit Spitzbögen überwölbt. Wenn der Thurm überhaupt mittelalterliche Reste enthält, so ist er durch Umbauten stark verändert. Eine Erneuerung des Thurmes und der Kirche hat im Jahre 1880 stattgefunden. Von einem älteren Ausbau zeugen die Stücumrahmungen der Fenster des Schiffes im Innern, welche im vorigen Jahrhundert gefertigt sind. (Abb. 75.)

Wytowno

(13 km na północ od Słupska)

Kościół jest budynkiem o konstrukcji szkieletowej, prawdopodobnie pochodzącym z drugiej połowy XVII wieku, podobnie jak wyposażenie, ołtarz i inne elementy. Wieża jest zbudowana z cegły na fundamentach z kamienia polnego. Wejście zachodnie znajduje się w ostrołukowym łuku i również jest sklepienie ostrołukowo. Jeśli w wieży zachowały się jakiekolwiek pozostałości średniowieczne, to została ona znacząco przebudowana przez późniejsze remonty. Wieża i kościół zostały odnowione w 1880 roku. Ślady wcześniejszej rozbudowy można dostrzec w obramowaniach okien nawy, wykonanych w poprzednim stuleciu (ryc. wg oryg. 75).

Ryc. 74. Kościół w Wytownie- ozdoba wnętrza w obramowaniu okien nawy.

Źródło: Ludwig Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Provinz Pommern. T, 3, Bd.2, H. 4, Kreis Stolp. Stettin 1894, S. 103.

Ausstattung.

Der Altaraufbau erhebt sich in üblicher Anordnung in den Formen des ausgehenden 17. Jahrhunderts über einer gemauerten Mensa. Die Predella fehlt ausnahmsweise. Das Mittelstück enthält in roher und ungeschickter Arbeit eine Darstellung der Kreuzigung, der Obertheil die Auferstehung als bemaltes Holzschnittwerk. Die Formen des Ornamentes sind schon erheblich verwildert.

Über den Altaraufbau erhebt sich die Kanzel, doch ist jener beim späteren Aufstellen der letzteren an dieser Stelle nicht, wie es sonst geschah, verändert. Die Kanzel ist in derselben Zeit wie der Altaraufbau hergestellt.

Ein Epitaph des Pastors Westphal ist 1680 errichtet, 1792 und 1863 wieder hergestellt. Dasselbe enthält als Mittelbild den Heiland am Kreuze, von der Familie des Predigers umgeben.

In der Kirche sind mehrere aus Holz geschnitzte Figuren aufgestellt, die aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts angesehen werden müssen. Hierunter die heilige Anna selbdritt, Maria mit dem Kinde, Christus mit einem Buche und Mantel. Ausserdem mehrere Heilige. Die Figuren sind nicht darchweg von gleicher Grösse.

In der Kirche ist ein Schiffsmodell aufgehängt, ein Dreimaster mit der Aufschrift „Soli deo gloria“.

Ein der Kirche gehöriger Kelch hat einen Sechspassfuss, auf dem ein Kruzifixus aufgelöthet ist, mit eingravirtem Wappen der Familie von Winterfeld. Als Stifterin nennt sich Margareta Agnes von Winterfeld. Auf sie scheint sich auch die Bemerkung zu beziehen „Obiit A 1662“. Auf den Knöpfen des Nodus sind die Buchstaben JHESVS angebracht. Der Kelch besteht aus Silber mit Vergoldung und ist in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts gefertigt.

Die zugehörige Patene ist ein einfaches schmuckloses Stück.

Zwei Altarleuchter aus Zinn mit

Oltarz, w typowym układzie i stylu końca XVII wieku, wznosi się nad murowaną mensą. Predella jest nietypowo tutaj nieobecna. Centralny panel zawiera prymitywnie i nieudolnie wykonany obraz Ukrzyżowania, a górna część przedstawia Zmartwychwstanie. Zabytek jest malowaną drewnianą rzeźbą. Ornamentyka jest już w znacznym stopniu zniszczona.

Ambona usytuowana jest nad ołtarzem, ale ołtarz nie został zdeformowany takim usytuowaniem, jak gdyby został później zainstalowany w tym miejscu, jak to zazwyczaj miało miejsce. Ambona została wykonana w tym samym czasie co ołtarz.

Epitafium poświęcone pastorowi Westphalowi wykonano w 1680 roku, a następnie odrestaurowano w latach 1792 i 1863. Centralny obraz przedstawia Chrystusa na krzyżu w otoczeniu rodziny kaznodziei.

W kościele znajduje się kilka rzeźbionych drewnianych figur, które prawdopodobnie pochodzą z drugiej połowy XV wieku. Należą do nich: Święta Anna z Matką Boską i Dzieciątkiem, Maria z Dzieciątkiem Jezus oraz Chrystus z księgą i płaszczem. Znajduje się tam również kilku innych świętych. Figury nie są jednakowej wielkości.

Wewnątrz kościoła znajduje się model trójmasztowego statku z napisem „Soli deo gloria”.

Kielich należący do kościoła ma sześcioramienią podstawę, na której przylutowano krucyfiks z wygrawerowanym herbem rodu von Winterfeld. Jako fundatorka wymieniona jest Margareta Agnes von Winterfeld. Napis „Obiit A 1662” również wydaje się do niej odnosić. Na gałkach wryto litery JHESVS. Kielich wykonany jest ze srebra ze złoceniami i pochodzi z pierwszej połowy XVII wieku.

Dołączona patenka jest prostym i nieozdobionym przedmiotem.

Dwa cynowe świeczniki ołtarzowe

gedrehtem Schafte sind ohne besonderen Werth.

Ebenso ein Taufbecken Aus Messing mit eingravirten Ringen als Verzierung.

In ein Fenster ist eine kleine gemalte Scheibe mit der Figur des Moses, in Schwarzloth gemalt, eingesetzt. Die Unterschrift ist verwischt, lesbar nur: Jürgen- -

– 1700.

Eine gestickte Altardecke aus grüner ANNO
Seiten ist datiert.
1771

Die Glocken sollen umgegossen werden. Die erste ist zersprungen und trägt auf beiden Seiten als Relief den Heiland am Kreuze mit zwei daneben stehenden Figuren – genau wie in Gr.- Machmin. Die Inschrift lautet:

GEORG RAMEL VRSVLA RAMELN GEORG HINRICH
RAMEL IOCHIM DORINCK RAMEL ANNO 1606.

Die zweite hat ziemlich langgestrecktes Profil; bei 64 cm Durchmesser 55 cm Höhe und gehört dem Mittelalter an.

ze skręconymi trzonkami nie mają szczególnej wartości.

Podobnie chrzcielnica wykonana z mosiądzu, ozdobiona grawerowanymi pierścieniami.

W okienku osadzony jest mały, malowany czarną emalią dysk przedstawiający Mojżesza. Sygnatura jest rozmazana; czytelny jest tylko napis:

Jürgen- -

1700.

Haftowany obrus ołtarzowy wykonany z zielonego materiału
ANNO

Strona jest datowana.

1771

Dzwony mają zostać przelane. Pierwszy jest pęknięty i przedstawia płaskorzeźbę Chrystusa na krzyżu z dwiema postaciami stojącymi po obu jego stronach – tak jak w Machowinie. Napis brzmi:

Drugi z nich ma dość wydłużony profil, średnicę 64 cm i wysokość 55 cm. Pochodzi ze średniowiecza.

Ryc. 75. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od północnego- wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 76. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego- wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 77. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południa.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Ryc. 78. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego wschodu.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

21. ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych

Rejestr zabytków: A-225 (karta adresowa)

Kościół wzniesiono prawdopodobnie w XV wieku w stylu gotyckim, ale z niego zachowała się tylko wieża frontowa (hełm z XX w.). Kościół wraz z położonymi obok zabudowaniami plebanii spłonął 7 lipca 1773 roku. W krótkim czasie odbudowano go. Zachowano większą część starych murów. Zakończenie prac w 1777 roku uwieczniono wiatrową chorągiewką umieszczoną na dachu wieży. Przy ścianie południowej najprawdopodobniej w pierwszej połowie XIX wieku dobudowano przybudówkę z zakrystią w stylu neogotyckim. W wieży na nadprożu neogotyckich drzwi umieszczono inskrypcję: „Paul v. Below - Reddentin, 1896, W.v. Zitzewitz - Zitzewitz”. W 1932 roku wykonano renowację budowli. Wówczas w północną ścianę nawy, po stronie zewnętrznej wmurowano płytę nagrobną z końca XVIII w. upamiętniającą von Belowów.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Zębowo. Szczecin 1992.

ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica, parafia Pałowo (Symbow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. MB Wspomożenia Wiernych.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1775r. dobudowano od „N” lożę kolatorską. W 2. poł. XIXw. kościół spłonął, odbudowano go z wykorzystaniem starych murów.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa grubo otynkowana, co bardzo utrudnia ustalenie materiału. Przy powierzchni terenu odsłaniają się miejscami w części „E” ściany „N” nieobr. głązy nierównego fundamentu, w ścianie „S” także cegła gotycka. Szczyt „E” ceglany. Wieża z cegły $8 \times 12 \div 13 \times 27$ cm, w dolnej części ścian bocznych także pojedyncze nieobrobione głązy, chaotycznie rozmieszczone w licu.

Wątek ceglanych murów bardzo nieregularny, w ścianach bocznych resztki 2 warstw tynku, ściana E ponad dachem nawy otynkowana. Bardzo reg. rozmieszczone otwory po maczulcach tworzą w ścianach bocznych 9 poziomów, w ścianie W zamurowane.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Ze średniowiecznego kościoła zach. się wieża i zapewne większość murów nawy, z całą pewnością pierw. są: ściana E ze szczytem i fragment ściany S w zakrystii. Zachowany detal to 2 portale i dekoracja szczytu E. Od N dobud. wejście na niezachowaną lożę kolatorską, od S ładna neogotycka zakrystia z 1. poł. XIXw. Okna w całości przekształcone w XIXw. Wydłużona prostokątna sala z zapewne równoczesną (tynki uniemożliwiają ustalenie chronologicznego stosunku obu części kościoła), węższą, poprzecznie prostokątną wieżą W. Szer. nawy 8,0m, wieży 5,96m; dł. nawy 20,1m, wieży 5,2m, całego kościoła 24,9m; gr. ścian nawy 0,74m, ściany W wieży 0,82m. Ściany grubo otynk., o wyrównanym licu. Wewn. zakrystii portal S nawy z przejściem o łuku odcink., ujętym blendą ostrołukową o krawędzi oprofilowanej uskokiem, w dln. części pion. ościeży uskok niszy skutny, (powstała w ten sposób forma podobna nieco do renesansowych nisz siedziskowych w ościeżach portali. Szer. zewn. blendy 2,0m, jej wierzchołek przypada nad stropem zakrystii; szer. przejścia 1,37m, wys. 2,13m. Wieża otwarta na nawę ostrołukową arkadą szer. 2,32m, wys. 4,8m (nieco niższą, niż ob. strop nawy). Łuk arkady wykonany jest z promieniowo ułożonych na

przemian 2 główek i wozówki, z łukiem okalającym z wozówek. Wieża o konstrukcji z niewydatnymi filarami wroźnymi, występującymi ze ścian W i E.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany 2 uskokami (wewn. uskok zasłonięty przez drewn. ościeżnicę drzwi), z łukiem okalającym z główek, szer. portalu 2,07m, przejścia 1,55m; wys. odpowiednio 3,39 i 3,12m. Okna duże, o łukach półkołowych załamanych w nasadach, z okresu odbudowy kościoła w XIXw. Brak śladów okien pierw.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Kościół częściowo oszarpowany. Przy W narożach wieży pierw. proste, wydatne (0,6÷0,72m) przypory 1- uskokowe (!). W nawie przypory 1- uskokowe w narożu NW, w części W ściany N, oraz w ścianie S w pobliżu naroża SW; oraz 3 przypory 2- uskokowe przy ścianie E, w narożach ustawione przekątnie. Brak części przypór ściany S jest być może następstwem odbudowy w XIXw.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Szczyt E nawy oddzielony jest od ściany poniżej pochyłą, pokrytą blachą odsadzką, rozczłonkowany 6 smukłymi blendami ostrołukowymi, między ich łukami 5 blend kołowych. Wierzchołek szczytu i 7 niewielkich sterczyn (rozmieszczonych bez związku z kompozycją blend) zrekonstruowane zostały w XIXw. z cegły maszynowej.

OKNA (tylko średniowieczne). Wieża pozbawiona jest dekoracji blendami, w górnej części ścian W, N i S po 4 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, oprofilowane uskokiem, rozmieszczone po 2 w dwóch poziomach, pod samym okapem dachu pośrodku ścian mały otwór o łuku półkołowym. W ścianie E ponad dachem nawy 2 otwory dźwiękowe i mniejszy otwór powyżej jak w pozostałych ścianach.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Szczyt E kościoła w Zębowie stanowi jedną z najlepszych realizacji, wyróżniającą się zwielokrotnieniem blend kołowych, popularnego w kościołach wiejskich okolic Sławna i Słupska typu szczytu rozczłonkowanego szeregiem (od 4 do 14) najczęściej ostrołukowych blend (np. szczyty w Kwasowie, Strzelinie, Niemicy, Pieszczu i Karwicach).

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Masywne, nierozczłonkowane elewacje wieży wzorowane są zapewne na wieży kościoła NMP w Darłowie, natomiast zdwojenie par otworów dźwiękowych i związane z tym pewne złagodzenie masy górnej partii murów nie ma analogii w architekturze okolicznych miast. Motyw ten skopiowano później, redukując dolną parę do pojedynczego otworu, w wieży kościoła w niedalekim Pieszczu. Pełnym wyjątkiem na terenie Pomorza są przypory przy narożach W wieży- najbliższą analogię stanowi (odosobniona także w architekturze obszaru Prus) wieża kościoła NMP w Gdańsku. Możliwa jest również inna geneza tego motywu- nawiązanie do fasady W kościoła NMP w Sławnie, którą wskutek obudowania wieży przedłużonymi nawami bocznymi również flankują prostopadłe do ścian bocznych przypory narożne. Przypory wieży w Zębowie byłyby wówczas silnie zredukowanym odpowiednikiem ścian i przypór naw bocznych ze sławieńskiej fasady.

DATOWANIE. Forma szczytu E z blendami ostrołukowymi i kołowymi, ostrołuki portali, łuk odcink. przejścia portalu S oraz półkołowe łuki otworów dźwiękowych wieży pozwalają datować kościół na ok. 3. ćwierci XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schlawe, s.135. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.105. Datowanie: XVw.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XVw.
4. Schematyzm..., s.321. Datowanie: pocz. XVw., z fragmentami gotyckimi.

Ryc. 79. Zębowo, kościół- widok od wschodu, 2006.

Fot. Maria Golińska

Ryc. 80. Zębowo, kościół- widok od zachodu, 2006

Fot. Maria Golińska

Spis rycin

Średniowieczne kościoły Słupska

Ryc. nr	Nazwa	Strona
1	Usytuowanie najstarszych kościołów w Słupsku.	6
2	Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od wschodu, 2019	7
3	Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od południa, 2019	7
4	Kościół św. Piotra w Słupsku- rzut przyziemia	8
5	Kościół św. Piotra w Słupsku- rzut piętra	9
6	Kościół św. Piotra w Słupsku- szczyt wschodni	9
7	Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od południa	10
8	Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od północy	11
9	Kościół św. Piotra w Słupsku- widok na kościół od wschodu	11
10	Kościół św. Piotra w Słupsku- odnaleziony zabytek	12
11	Kościół św. Mikołaja w Słupsku- szczyt wschodni i ściana południowa, wieża	19
12	Kościół św. Mikołaja w Słupsku- gzyms	20
13	Kościół św. Mikołaja w Słupsku- szczyt zachodni i ściana południowa, wieża	21
14	Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- przy Słupi, 2007	22
15	Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007	22
16	Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- wejście, 2007	22
17	Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007	22
18	Kościół św. Jacka w Słupsku- rzut parteru	25
19	Kościół św. Jacka w Słupsku- rzut przez górną część ścian	25
20	Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój poprzeczny nawy	27
21	Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój wzdłużny nawy; połudn. ściana	28
22	Kościół św. Jacka w Słupsku- widok od północy	29
23	Kościół św. Jacka w Słupsku- przekrój posadzki, szczyt, ruiny (sklepienie nawy)	30
24	Kościół zamkowy w Słupsku – Ambona z pomnikiem grobowym księcia Ernesta Bogusława	35
25	Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od wschodu, 2007	40

52	Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- ambona	63
53	Słupsk; kościół pw. Najświętszej Marii Panny- Grupa Ukrzyżowania	67
54	Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny	71
55	Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny	71
56	Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, portal wejścia głównego, 2007	72
57	Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, ściana północna z ryzgaczem, 2007	72

Średniowieczne kościoły powiatu słupskiego

1	Rozmieszczenie kościołów jest na planie byłego województwa słupskiego	73
2	Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od W	76
3	Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od N	76
4	Budowo- kościół, szczyt wschodn	80
5	Budowo, kościół NMP	81
6	Budowo, kościół NMP	81
7	Charnowo- kościół zawiasa drzwiowa	84
8	Charnowo, kościół widziany od północy	84
9	Charnowo, kościół widziany od zachodu	84
10	Przekrój głównego gzymsu	86
11	Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana.	87
12	Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana.	87
13	Duninowo- kościół, chór	91
14	Duninowo, kościół od północnego- wschodu	92
15	Duninowo, kościół od wschodu	92
16	Plan przyziemia- kościół w Gardnie Wielkiej	96
17	Plan przyziemia- kościół w Gardnie Wielkiej	97
18	Gardna Wielka, kościół widziany od południa	98
19	Gardna Wielka, kościół widziany od południowego- zachodu	98
20	Kościół w Grabnie- wyposażenie	102
21	Grabno, wieża kościoła widziana od zachodu	104

22	Grabno, kościół widziany od wschodu	104
23	Ozdoba ławek	106
24	Znamię na krucyfiksie	106
25	Kobylnica, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	107
26	Kobylnica, kościół widziany od południowego- zachodu	107
27	Ścięte narożniki ościeży	109
28	Kwakowo, kościół pw Niepokalanego Poczęcia NMP	110
29	Wieża kościoła w Kwakowie	110
30	Kwakowo, kościół pw Niepokalanego Poczęcia NMP	110
31	Kwakowo, kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	110
32	Możdżanowo rzut przyziemia kościoła	113
33	Możdżanowo- wieża kościoła	114
34	Możdżanowo, kościół widok od zachodu	117
35	Możdżanowo, kościół widok od południowego- wschodu	117
36	Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- wieża	119
37	Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- ściana południowa	119
38	Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja fragmentów kaplicy NMP	120
39	Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja grobów i fragmentów reliktyw kaplicy NMP	121
40	Szkło domniemanych północnych okien kaplicy na Rowokole wg T. Malinowski	122
41	Szkło domniemanych północnych okien kaplicy na Rowokole wg T. Malinowski	122
42	Rowokół widziany od strony Rowów przez jezioro Gardno	122
43	Kościół u podnóża Rowokołu w Smołdzinie, widziany od północnej strony	122
44	Kościół w Sierakowie Słupskim, rzut przyziemia	125
45	Kościół w Sierakowie Słupskim, widok z południowego wschodu	127
46	Kościół w Sierakowie Słupskim, widok z południowego zachodu	128
47	Oryginalna ilustracja ówczesnego okresu	130
48	Sierakowo Słupskie, kościół pw. Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S-O	131
49	Sierakowo Słupskie, kościół pw. Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S	131

50	Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, 2004	133
51	Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, widok od południowego-wschodu. 2024	133
52	Słonowice; kościół, 2004	133
53	Słonowice; kościół, 2004	133
54	Stowięcino, kościół	138
55	Stowięcino, kościół	138
56	Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021	141
57	Strzelino, widok od wschodu, 2021	141
58	Strzelino, widok od południa, 2021	141
59	Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021	141
60	Kościół w Swołowie- rzut przyziemia	144
61	Kościół w Swołowie- szczyt wschodni	144
62	Kościół w Swołowie- widok od północy	144
63	Kościół w Swołowie- widok od północnego wschodu	145
64	Swołowo, widok od zachodu, 2006	147
65	Swołowo, widok od wschodu, 2006	147
66	Ustka, kościół drewniany pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja, fotografia z końca XIX w	149
67	Kościół w Wieszynie- rzut przyziemia	152
68	Kościół w Wieszynie- wieża od północy	152
69	Kościół w Wieszynie- szczyt wschodni	153
70	Kościół w Wieszynie- wieża od zachodu	154
71	Kościół w Wieszynie- wnętrze	154
72	Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej	156
73	Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej	156
74	Kościół w Wytownie- ozdoba wnętrza w obramowaniu okien nawy	158
75	Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od północnego-wschodu	160
76	Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego-wschodu	160
77	Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południa	161

78	Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego wschodu	161
79	Zębowo, kościół- widok od wschodu, 2006	164
80	Zębowo, kościół- widok od zachodu, 2006	164

Literatura

L. p.	Autor	Tytuł	Wyd.
1.		Schematyzm diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej	Koszalin 1983
2.	Böttger L.;	Die Bau- und Kunkstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin, H. 1, Kr. Köslin und Colberg Körlin, Szczecin 1889 H. 2, Kr. Belgard, Szczecin 1890 H. 3, Kr. Schlawe, Szczecin ok. 1890 H.4, Kr. Stolp, Szczecin 1894	
3.	Heyden H.;	Kirchen Pommerns und ihre Weihetitel, ein Beitrag zur Patrozinienkunde	Baltische Studien N. F., Bd. 45, 1958, s. 43- 70
4.	Heyden H.;	Neue Aufsätze zur Kirchengeschichte Pommerns, Köln- Graz 1965, IX., Zur Geschichte der Kirchen im Lande Stolp bis zum 18. Jehrundert, s. 178-204	
5.	Kohte J.	Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin, Bd. III, Die Kreise Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz und Rummelsburg	Szczecin 1934
6.	Machura Halina, Machura Zdzisław, Madelä Zofia	Przedziwne dzieje kościoła i zakonu norbertanek w Słupsku	Słupsk 2004
7.	Maliszewski P.;	Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, z. 6, woj. Koszalińskie	Warszawa 1971
8.	Mamuszka F., Stankiewicz J.	Zabytki powiatu słupskiego, Biblioteka Słupska t. 8	Poznań 1962
9.	Mroczo T., Arszyński M.	Architektura gotycka w Polsce t. I- IV	Warszawa 1995
10.	Ober Marek	Architektura gotyckich wież kościelnych na Pomorzu Zachodnim	Materiały Zachodniopom. t. XXIV, Szczecin 1978, s. 247-282
11.	Ober Marek;	<i>Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)</i>	Szczecin 1992
12.	Schulz H.	Pommersche Dorfkirchen östlich der Oder. Ein Buch der Erinnerungen	Herford 1963